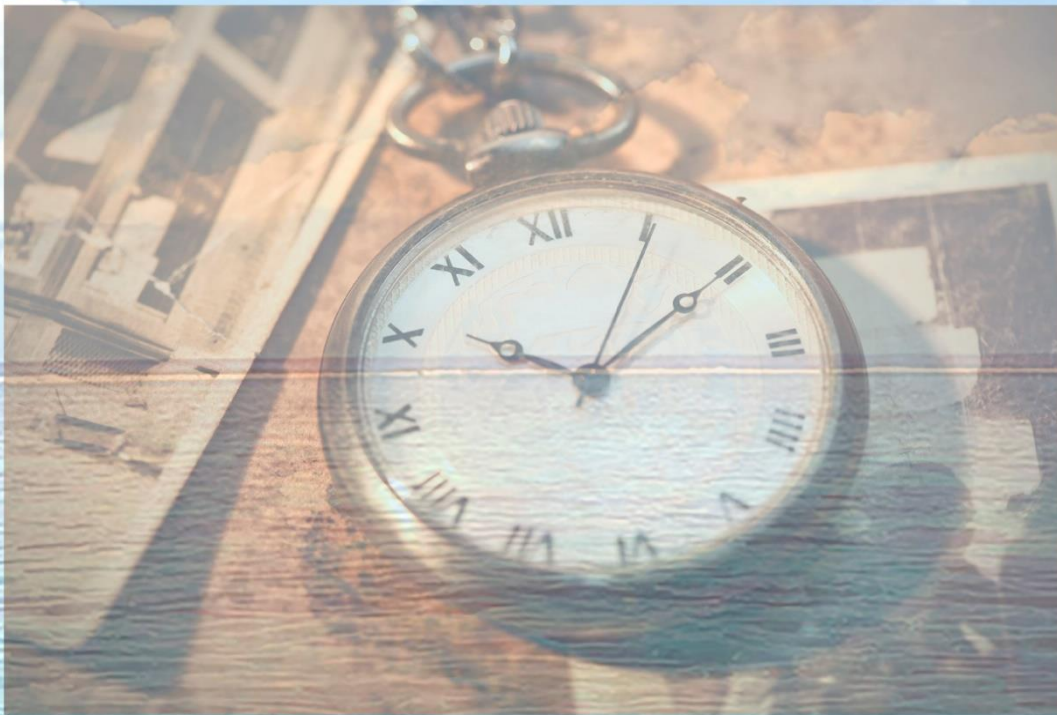

European Scientific e-Journal

ISSN: 2695-0243

ISSUE 7 (13)
October 30, 2021

**RETHINKING OF HISTORY:
CONFLICT OF FACTS AND HYPOTHESES**

EU, Czech Republic, Ostrava-Hlučín

ISBN: 978-80-908353-1-3

DOI: 10.47451/col-07-2021-013

GLOBAL SCIENCES IN THE NAME OF HUMAN DEVELOPMENT

EUROPEAN SCIENTIFIC E-JOURNAL

ISSN 2695-0243

DOI 10.47451

ISSUE 7 (13)

RETHINKING OF HISTORY: CONFLICT OF FACTS AND HYPOTHESES

DOI 10.47451/col-07-2021-013

“Anisiia Tomanek” OSVČ

EU, Czech Republic

2021

Rethinking of history: conflict of facts and hypotheses. Collection of Scientific Articles. European Scientific e-Journal, 7 (13). Hlučín-Bobrovníky: “Anisiia Tomanek” OSVČ, 2021.

ISSN 2695-0243

ISBN 978-80-908353-1-3

Chief Editor

Alexander Buychik

Doctor of Science in Economics, PhD of Social and Political Sciences

Chief Reviewer

Igor Orlov

Full Professor, Doctor of Science in Politics, PhD of History

Director of the Issue

Anisiia Tomanek

Master of Social Sciences and Cultural Studies

Table of Contents

<i>Lebedev, S.V.</i> The aristocracy of the Grand Duchy of Lithuania – Sarmatism, pollination and “remembering” about its origin	7
<i>Alpysbes, A.M., Yergaliyeva, D.S.</i> The Revolt of Three Kazakh Districts (Ili, Altai, Tarbaghatai) against Chinese rule in Xinjiang: A Cold War Prologue (1944-1949)	29
<i>Lebedev, S.V., Lebedeva, G.N.</i> The struggle for the transition to the “royal faith”. From the History of Orthodoxy in the Baltic States	52
<i>Pyvovar, S.F.</i> Russian SS in the German-Soviet war of 1941-1945 (in Ukrainian)	80
<i>Alpysbes, M.A.</i> On the new accents in rethinking the history of the Golden Horde (in the understanding of the unity of the Turkic community) (in Russian)	102
<i>Naboka, A.V.</i> International terrorism activities in the context of globalization (in Ukrainian)	136
<i>Samoilenko, O.</i> Features of lobbyism development in Ukraine (in Ukrainian)	145

DOI: 10.47451/bis2021-09-004

EOI: 10.11244/bis2021-09-004

Sergey V. Lebedev

Full Professor, Doctor of Philosophical Sciences

Head of the Department of Philosophy

High School of Folk Arts (Academy)

St Petersburg, Russia

E-mail: servicleb@list.ru

ORCID: 0000-0002-7994-2660

The aristocracy of the Grand Duchy of Lithuania – Sarmatism, pollination and “remembering” about its origin

Abstract:

The history of the development of the ruling elite invariably arouses interest not only among professional historians, but also among those who are commonly called “ordinary people”. Of course, in every country and in every historical epoch, the ruling elite has its own characteristics. The feudal elite of the Grand Duchy of Lithuania has passed a special path stretching for six centuries, repeatedly changing nationality and religion, but at the same time preserving its main features and mentality. The article is devoted to the processes of formation and development of the aristocracy of the Grand Duchy of Lithuania in the period from the 14th to the 20th centuries. The domination of a very numerous and ambitious estate created a unique socio-political system of the Grand Duchy of Lithuania, largely inherited by the Polish-Lithuanian Commonwealth after the merger of Lithuania and Poland into one state. After the disappearance of the Polish-Lithuanian Commonwealth from the political map of the world, the aristocracy experienced significant social changes that caused changes in the ethnic identity of the former aristocracy.

Keywords:

Grand Duchy of Lithuania, Polish-Lithuanian Commonwealth, boyars, Szlachta, magnates, Sarmatism.

Сергей Викторович Лебедев

профессор доктор философских наук

зав. кафедрой философии

Высшая школа народных искусств (Академия)

Санкт-Петербург, Россия

E-mail: servicleb@list.ru

ORCID: 0000-0002-7994-2660

Аристократия Великого княжества Литовского – сарматизм, ополячивание и «вспоминание» о своем происхождении

Аннотация:

История развития властвующей элиты неизменно вызывает интерес не только у профессиональных историков, но и у тех, кого принято называть «простыми людьми». Разумеется, в каждой стране и в каждую историческую эпоху правящая элита имеет свои особенности. Феодалная элита Великого княжества Литовского прошла особый путь протяженностью в шесть веков, неоднократно меняя национальность и религию, но при этом сохраняя все основные черты и ментальность. Статья посвящена процессам формирования и развития аристократии Великого княжества Литовского в XIV-XX вв. Господства весьма многочисленного и амбициозного сословия создало уникальную социально-политическую систему Великого княжества Литовского, в значительной степени унаследованной Речью Посполитой после слияния Литвы и Польши в одно государство. После исчезновения Речи Посполитой с политической карты мира аристократия пережила значительные социальные изменения, вызвавшие изменения в этнической самоидентификации прежней аристократии.

Ключевые слова:

Великое княжество Литовское, Речь Посполитая, бояре, шляхта, магнаты, сарматизм.

Introduction

The history of the development of the ruling elite invariably arouses interest not only among professional historians but also among those who are commonly called “ordinary people”. Of course, in every country and historical epoch, the ruling elite has its characteristics. The national identity of any country is always based on the history of its ancestors, exploits and achievements. In this sense, the national elites’ history will always be relevant and not lose its significance for the historical memory of the nation.

The history of the feudal elites of these states is especially relevant and topical for the peoples of the former Grand Duchy of Lithuania and the Polish-Lithuanian Commonwealth. The legacy of the Grand Duchy of Lithuania is the foundation of the identity of modern Lithuania. The preamble of the Constitution of Lithuania declares with all directness: “The Lithuanian people, who created the Lithuanian State many centuries ago, basing its legal foundation on the Lithuanian Statutes and Constitutions of the Republic of Lithuania, for centuries resolutely defended their freedom and independence, preserved their spirit, native language, writing and customs, embodying the natural right of man and People to live and create freely on the land of their fathers and ancestors in an independent Lithuanian state ...” (Constitution of the Republic of Lithuania, 2007). But for its part, Belarus also considers itself (for many reasons) to be the heir of the Grand Duchy of Lithuania. However, Poland especially fiercely claims the legacy of the Grand Duchy of

Lithuania, recalling that the Polish-Lithuanian Commonwealth as a state appeared after the unification of the Polish Kingdom and the Grand Duchy of Lithuania. At the same time, a significant part of the Polish aristocracy, which retained its cultural and partly political influence even after the partitions of the Polish-Lithuanian Commonwealth, came from among the “Litvins” (descendants of the aristocracy of the former Grand Duchy of Lithuania). As it can be seen, the disputes on the topic of “whose” state were the Grand Duchy of Lithuania and Polish-Lithuanian Commonwealth, and to which ethnic group and religion to attribute the aristocracy of these states, have not become “history”. These problems continue to be “politics”, and the current policy, and it makes this topic more than relevant.

The feudal elite of the Grand Duchy of Lithuania has passed a specific path stretching for six centuries, repeatedly changing nationality and religion, but at the same time preserving its basic features and mentality. The most striking thing is that the elite of the former Grand Duchy of Lithuania played a huge political, economic and cultural role both in the Polish-Lithuanian Commonwealth and the Russian Empire. At the same time, the 19th century led to such paradoxical phenomena as the “recollection” of the former Russian origin by a part of the aristocracy, the final pollination of another part, as like the transformation of some representatives of the former Szlachta to an active role in the creation of Lithuanian, Belarusian and Lithuanian national movements. The reason for all these paradoxes lies in the peculiarities of the emergence and development of the Grand Duchy aristocracy.

The project purpose was to study the phenomenon of mass “oblivion” and then “remembering” its former ethnic origin by the peoples who now inhabit the territories of the former Grand Duchy of Lithuania and the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Based on the purpose of the study, the author solved the following tasks:

- analyze the transformation of the Boyar class into a family;
- analyze the transition of the clans of Lithuanian origin in the aristocracy of the Grand Duchy of Lithuania to Catholicism;
- investigate the reasons for the self-destruction of the Grand Duchy of Lithuania and the creation of the Polish-Lithuanian Commonwealth;
- characterize the phenomenon of Sarmatism and its influence on the formation of the phenomenon of mass “oblivion”, and then “remembering” their former ethnic origin by the peoples who now inhabit the territories of the Grand Duchy of Lithuania and Polish-Lithuanian Commonwealth.

To achieve the study purpose, the author applied historical, geographical, logical and comparative research methods.

In the study course, the author used the works of well-known experts in the field of the history of Poland and Lithuania, e.g., I.P. Borichevsky, R.A. Kudryavtseva, A.Y. Dvornichenko, M.V. Leskinen, A. Lieven, A.E. Presnyakov, A.V. Tyurin, and A. Vujchik.

1. Boyars become pans

In the 14th century, the name “Lithuania” became known throughout Europe due to the emergence of one of the great powers of the Middle Ages – the Grand Duchy of Lithuania. This state, which appeared as if out of nowhere, and then self-destructed, played such an outstanding role in history that many states claim the legacy of the Grand Duchy of Lithuania today.

Russian culture and the Western version of the Russian language, which was the language of official clerical work and became the basis of the modern Belarusian language, dominated the Grand Duchy. It is significant that the oldest text of the Grand Duchy of Lithuania, the original treaty of the Princes of Lithuania under Prince Algirdas with the King of Poland and the Princes of Mazovia, dated 1350, is written in Russian. The actual creator of the state, Prince Gedimin, chose the doctrine of preserving the cultural and ethnic identity of the local population as the fundamental basis for the legitimacy of his rule, guaranteed “not to destroy the antiquities”. The ruler preserved local laws, the rights of feudal lords, the village population and the clergy, the jurisdiction of their local courts, independence in concluding trade agreements. Each Lithuanian prince, receiving a certain city with an adjacent territory as an inheritance, accepted Orthodoxy upon assuming the throne. Prince Skirgailo, who “forgot” about this and remained a pagan when trying to enter the reign in Polotsk, was put by the townspeople on a bald mare and kicked out of the city. As the Polish chronicler, Strykowski acknowledged, already in 1332, all the Lithuanian princes, except Keistut, adopted Orthodoxy (Borichevsky, 1851). Orthodox churches stood in all more or less significant cities of the Grand Duchy of Lithuania. The Orthodox clergy from the possessions of the Lithuanian princes enjoyed respect and authority throughout Russia. At the end of the 13th century, the theologians Andrei and Simeon, who became bishops of the Tver Principality, arrived in Tver from Lithuania.

The state power in the Grand Duchy after Gediminas death was similar to the ancient Russian appanage system. Each of the descendants of Gediminas embodied the grand-ducal rule. In the second half of the 14th century, the Russian lands’

liberation went by Lithuanian princes rapidly. Prince Olgerd Gedeminovich defeated the Tatars at Blue Waters in 1363 (17 years before the Battle of Kulikovo) and occupied Kyiv. Algirdas freed almost all of Little Russia from the Tatars power (except for the Galician Principality captured by the Poles). Also under the rule of Lithuania were Smolensk, Bryansk, and six small principalities of the upper Oka. The border of the Grand Duchy of Lithuania passed less than 150 km from Moscow. Lithuania strongly influenced Veliky Novgorod (Great Novgorod). Most of the Russian lands were united by Lithuania. The principality's heart was White Russia. The official title of Algirdas sounded like this: "Grand Duke of Lithuania, Russian, Dedich Krevsky, Vitebsk, Polotsk and others." (Presnyakov, 1939) In correspondence with Western European diplomats, Algirdas referred to himself by the title "*Rex Lethonye*" (King of Lithuania), in correspondence with the Byzantines – *vasilea Letvon* (king of Lithuania). It seemed that a little more and the whole of Russia would unite under the sceptre of the Gedeminovichi, and Vilna would become its centre.

In 1385, Prince Jagiello concluded the so-called Krevo Union with Poland in the town of Krevo, according to which Jagiello received the hand of the Polish queen Jadwiga and the Polish crown in addition. However, he had to be baptized according to the Catholic rite and baptize the whole country for this at the same time. Lithuanian princes often made predatory raids on Poland. So, from 1246 to 1338, more than 18 Lithuanian campaigns were organized on Polish territories. Now, after the Union of Kreva, the situation has changed.

There was a dynastic and religious union. In the end, this step proved fatal for the Lithuanian Principality.

Since the Grand Duke and all privileged segments of the population became Catholic gentiles, "Latin", the Lithuanian Principality has ceased to be "its" state for the Orthodox Russian population of the Grand Duchy of Lithuania. However, Moscow, the *Third Rome*, which has never changed Orthodoxy, began to take on the role of a spiritual centre and a place of spiritual aspirations of the Russian population of modern Belarus and Ukraine. Of course, Catholics initially were in such a minority that the princes had to reckon with the feelings of the majority of their subjects. Significantly, in the act of the Kreva Union of 1385, Prince Jagiello called himself this way: "We, Jagiello, by the grace of God, the Grand Duke of Lithuania, the Lord of Russia and the heir born" (Act of the Union of Kreva). In this title, Yagailo emphasized the independence of the Rus government, since the concept of "lord" meant at that time a completely independent ruler or an independent state. (Recall that Veliky Novgorod called itself a Master, emphasizing its complete independence).

In addition, Yagailo emphasized claims to the whole of Russia and not just the possessions of the Grand Duchy of Lithuania. Finally, being the son of Algirdas from the Russian Princess Ulyana of Tver, Yagailo emphasized belonging to the legitimate ruling dynasty in Russia in his title.

After the last outstanding Prince Vytautas, who showed amazing tolerance for the Middle Ages, who died in 1430, the history of the Grand Duchy of Lithuania is the history of its collapse. The Catholic feudal elite, who felt arrogance and fear of the mass of the Russian population, increasingly gravitated towards Poland, whose king was the Grand Duke, who adopted the Polish language and customs. The ruling elite has renounced the faith of their ancestors, language, and even a sense of loyalty to the state. The Russian Catholic elite robbed their fellow tribesmen, who stubbornly preserved the Orthodox faith and Russian identity, in a way that foreign invaders would not have done.

The starting conditions of the Grand Duchy of Lithuania were incomparably better than those of Moscow. But in the historical dispute, it was Moscow that turned out to be the winner. And the reasons were the peculiarities of the political, social and cultural development of the Grand Duchy of Lithuania.

The Grand Duke of Lithuania, although he had the title “lord” among the epithets, was not an autocrat. Even with such strong personalities as Gedemin, Algirdas, Vytautas, the grand dukes had to rule together with the closest nobles. The Grand Duke exercised his power through loyal courtiers and servants, whom he rewarded with lands in every significant region of the country. Already Yagailo, introducing Catholicism in the principality to attract at least some of the Orthodox feudal lords to his side, granted them considerable benefits.

The Gorodel Union of 1413 was of great importance for the gradual establishment of the system of the magnate oligarchy. One of the conditions of the union was the equating of the boyars of the Grand Duchy of Lithuania to the Polish Szlachta. From that moment, any Lithuanian nobleman, if he converted to Catholicism, became a Polish nobleman. His family was attributed to one of the Polish coats of arms, which united several noble surnames. 47 boyar families of the Grand Duchy of Lithuania, who converted to Catholicism, received the right to use Polish coats of arms. In the Grand Duchy of Lithuania, the same administrative-territorial division was introduced with Poland into voivodeships, provinces and old towns. The Gorodel Union became a symbolic basis for the polonization (pollination) of the nobility of the Grand Duchy of Lithuania.

And while the grand dukes, who lived in remote areas of the country, and then mostly in Poland, interfered less and less in domestic politics, some powerful

magnate families took powerful roots in the fief lands inherited them. Some of them ended up among the largest landowners in Europe. Over time, as the grand dukes, who became part-time Polish kings, lived outside the Grand Duchy of Lithuania, a significant part of the state's lands were privatized by several dozen noble families. Representatives of the noblest feudal families in the Polish manner began to call themselves *pans*. The most powerful of the lords were called magnates (from the Latin “*magnatus*”, i.e., great, outstanding). The magnates had their armies of their serving men. The wealth of the magnates is evidenced by the fact that in the 16th century, 14 magnates exhibited 3,892 mounted warriors in the grand-ducal squad, approximately 278 from each. Among the magnates, the Radziwills family stood out, who, according to the official version, descended from the ancient Lithuanian pagan priest *Lizdeika*. The Radziwills with their power, relying on their huge landholdings, which had over 28 thousand “*dyms*”, i.e., the families of their serfs leading the economy, could well be equal to the grand dukes. No less powerful magnates were the *Sapieha*, a family of Russian origin from *Smolensk*.

At the beginning of the 16th century, the Orthodox boyars of the Grand Duchy of Lithuania, mainly consisting of descendants of Russian appanage princes and their serving boyars, formed into a clear class group. The Orthodox nobility of the Grand Duchy of Lithuania consisted of 23 princely and 42 boyar families. For the most part, these boyars had surnames (formed on behalf of an ancestor or ancestral possession) ending in *...ich*. These were *Andrievichi*, *Baltromeevichi*, *Bartoshevichi*, *Bogdanovichi*, *Bortkevichi*, *Vitkevichi*, *Volovichi*, *Volodkovichi*, *Grigorovich*, *Dovyatovich*, *Ivashkevich*, *Lavrinovich*, *Lukashevich*, *Martynovich*, *Mateevichi* (*Macievichi*), *Mickevichi*, *Nemirovichi*, *Pavlovichi*, *Petrovichi*, *Sakovichi*, *Stankevichi*, *Tomashevich*, *Khodkevichi*, *Khreptovich*, *Shimkevichi*, *Yurevichi*, *Yanovich*, etc. Boyars from the lands of present-day southern Lithuania and the northwest of modern Belarus (Black Russia), where Catholicism was already widespread, often had double surnames (one for Latin spelling, the other for Russian), such as *Bonch-Bruevich*, *Dolivo-Dobrovolsky*, *Lozino-Lozinsky*, *May-Mayevsky*, *Tur-Tubelsky*.

The descendants of very ancient nobility, who build their genealogy in the times of Kievan Rus, usually had generic surnames ending in “*...skiy*”, after the name of the ancestral possessions. These were: *Drutsky* (from the sovereign princes of *Drutsk*), from which various lines were later distinguished - *Drutsky-Sokolinsky*, *Drutsky-Lyubetsky*, etc., *Zaslavsky* (from *Zaslavl* in modern Belarus), *Nesvitsky*, *Oginsky* (from the nickname *Fire of Prince Kozelsk Grigory Titovich*), *Ostrog*,

Svyatopolk-Mirsky (owners of the city of Mir), Chartorysky (from the city of Chertoriy) in Volhynia, etc.

2. Conversion to Catholicism

Initially, all of the above aristocratic families belonged to the Orthodox faith. However, soon, the spread of Catholicism among the boyars accelerated, and they joined the magnates of the Grand Duchy of Lithuania. There were quite a few families of Lithuanian origin in the aristocracy of the Grand Duchy of Lithuania. In addition to the Radziwills, there is no doubt that the Songailo, Montvids, Dovgirds had Lithuanian origin. However, they did not have large possessions and did not belong to the top of the aristocracy.

Strictly speaking, the richest magnates with princely titles of Gedemin or Rurik blood were only part of the Szlachta – numerous privileged, originally serving class. The origin of the word “Szlachta” is very uncertain. It comes either from the Upper German “slahta”, i.e., genus, or the German word “schlacht”, i.e., battle. There is also a version that the Szlachta was warriors who accompanied their prince on the way along the shlyakh, i.e., steppe road. At the same time, gradually the old concept of “boyars” almost disappeared, now denoting only the lowest part of the personally free rural population. The so-called “armoured boyars” existed in the form of an intermediate group between the Szlachta and peasants until the 18th century. The Szlachta concept came from Poland, where the nobility was mentioned as a knightly estate since the 11th century. The Szlachta, originally formed as a grand-ducal squad, then turned into a military service class. Gradually, by the 16th century, due to the increase in its political powers, the Szlachta lost its full military function. It transformed into a powerful political institution that dealt with other issues, issues of power. The Szlachta solved the problems of strengthening their influence on the Grand Duke, governing the country, rather than issues of defence and strengthening military power, the number of victories of Lithuanian weapons decreased, and, so, mercenaries appeared in the Lithuanian army (Kudryavtseva & Dvornichenko, 2014). Unlike autocratic Moscow, in which all estates had to serve the state, in Lithuania, Szlachta had only privileges, but they were not supposed to serve anyone. It is in the gradual Szlachta transformation into a parasitic social group that lies the reason for the decline of the Grand Duchy of Lithuania and the reason for its unification with Poland in which, however, there was also the omnipotence of the Szlachta, and which later also ceased to exist as a state. At the same time, the Szlachta was numerous – at the beginning of the 16th century, there were about 20 thousand

Szlachta families. For the most part, the Szlachta was poor and served magnates, legally the same as them, the Szlachta, but richer and more powerful.

The formation of the Szlachta as the ruling class mainly falls on the 15th century. Legislative acts of the 1430s-40s of Svidrigailo, Sigismund and Casimir formalized the special status of the nobility of the Grand Duchy of Lithuania. Over several decades, she gained many rights and privileges that Western European and Polish knighthood achieved earlier, but it took much longer and more complex to achieve. After that, the process of forming the noble estate went rapidly. The second half of the 15th century was the time of the formation of a new feudal magnate elite, which significantly pushed the ancestral (princely) aristocracy. The privilege (legislative act) of Casimir IV finally established the magnate oligarchy in the Grand Duchy of Lithuania in 1447. It confirmed the right of magnates to elect a new monarch after the death of the previous one. By the 16th century, magnates controlled a third of the lands of the Grand Duchy. The privileges of 1507, 1511, and other years established the personal inviolability of the Szlachta, the inadmissibility of confiscation of the Szlachta property and its punishment without trial. The Szlachta received the right of trial for many categories of persons living in their possessions. Tax immunity has become widespread. The nobleman's estate could pass to the Grand Duke only in the event of his death and in the absence of his heirs.

Gradually, the monarchy began to become elective. Initially, however, the princes were chosen from the house of Gedemin. The prince was elected by the lords from the representatives of the princely dynasty. The Grand Duke commanded the armed forces, legislative acts were issued on his behalf and a court was held. He was in charge of diplomatic relations with other countries, the declaration of war and peace. He was appointed to public positions and disposed of state property.

Under the Grand Duke, since 1401, the Sejm (according to the texts of the chronicles, the Pan-Rada) acted as an advisory body. General Sejm was called valny. The Sejm consisted of persons who held the highest state posts, members of the Grand-ducal family and representatives of the wealthiest influential families. Initially, the Sejm was an advisory body, but, as the economic and political role of the feudal nobility grew, the Sejm and the prince (and often instead of him) exercised legislative, executive and judicial power. The privilege of Casimir IV in 1447, which confirmed the right of princes (magnates) and lords (high boyars) to elect a new monarch after the death of the previous one, became the assertion of oligarchic power. Since the middle of the 16th century, the Valny Sejm consisted of the State Council, which

became known as the Senate, and of the deputy ambassadors, who made up the Embassy Hut.

The Sejm gradually became the most important authority. The Sejm collected extraordinary taxes named “*serebrschina*”, determined the conduct of war and peace. In 1566, the Sejm decided that no new laws could be passed at all without its participation. As it can be seen, the monarchy in the Grand Duchy of Lithuania was sharply limited, but it was not democracy, but the rule of a narrow oligarchic group of magnates.

After 1385, Catholicism continued to spread not only among pagans but attempts were made to catholicize the Orthodox ethnic majority. Vytautas (Witold) built more than 30 Catholic churches. Most of them received ethnic Lithuanian lands. A church of St Anna was erected in the castle of Vilna, and a large Franciscan church was built in the city itself. However, already under Vytautas (Witold), Catholic churches began to be built on Russian lands (in Vitebsk, Pinsk, Volkovysk, Brest, Grodno, Lutsk). Monks of various Catholic orders also began their activities there.

The Orthodox majority began to be discriminated against. In 1499, in the materials of the next Polish-Lithuanian union, the Orthodox population rights were no longer mentioned. Significantly, the Catholic Church refused to recognize Russians as Christians in general. In official documents, the term “*Christian*” meant only a Catholic. The Orthodox were called “*schismatic*”, i.e., “*dissident*” (although, strictly speaking, it was the Roman Church that split Christianity). The Orthodox, who wanted to convert to Catholicism, had to be baptized a second time. Orthodox baptism was not recognized. Therefore, the documents clearly distinguished “*baptizatus*” and “*schismaticus*” (baptized and schismatic). Since the Orthodox were exclusively Russian, they often simply wrote: “*ruthenus vel christianus*” (Russian or Christian). Interfaith marriages were not allowed – when married to a Catholic or a Catholic, the spouse was obliged to convert to Catholicism. In fairness, it should note that this law was previously ignored and only after the unification of Lithuania and Poland began to be strictly enforced. Many former Orthodox princes who converted to Catholicism staged a wild rite of “*crossing*” their long-dead ancestors. Coffins with the ashes of their ancestors were dug out. The dead were “baptized” according to the Latin rite.

3. Self-liquidation of the Grand Duchy of Lithuania and the creation of the Polish-Lithuanian Commonwealth

The ongoing Muscovite-Lithuanian wars also invariably ended in Moscow’s victory. The Livonian War, which began in 1558, put the Grand Duchy of Lithuania

on the brink of destruction. Although the Grand Duchy of Lithuania was richer than the Muscovite Kingdom, the magnates and Szlachta did not want to shed their blood even for the sake of their country. The Szlachta aspired to have new privileges and considered itself so free that it did not want to incur any duties. So, in 1567, most of the nobles simply did not show up for the gathering of the Grand-ducal army. The Szlachta did not want to pay money for a mercenary army. The way out was found in the merger with Poland.

As the modern researcher A.V. Tyurin figuratively wrote: “as a sutler follows a soldier, so Poland follows Lithuania, seduces her with the charms of civilization, Polish golden apples: comfortable dwellings, balls and performances, beautifully dressed women. Until recently sitting in a swamp, Lithuania has nothing to oppose Poland, chatting in Latin and reading Plautus with Terentius; Moscow’s influence is negligible, somewhere across the sea, Byzantium is bending, robbed and humiliated by the Latins. And the Lithuanian feudal lord changes the animal skin for doublet and trousers with a codpiece and bear dances around the campfire for a *krakowiak* and a minuet (*menuet*). Poland could give the Lithuanian elite something more than culture, it gave an ideology of domination disguised as *Szlachta liberties*. The Lithuanian nobility will now be Polonized, step by step receiving dubious gifts in the form of Szlachta privileges, the Western Russian peasantry will become more enslaved.” (Tyurin, 2020)

And in 1569, another union was concluded in the Polish city of Lublin, this time a state one. The Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania united into one state. In historical literature, this state is called by the beautiful name of the Polish-Lithuanian Commonwealth, although, strictly speaking, this is not the state name, the designation of its political structure. Polish-Lithuanian Commonwealth (from Polish “*rzecz*” – *thing* and Polish “*pospolita*” – *general*) is a literal translation from Latin into Polish of the legal concept *Res Publica*. Historically, “*republic*” is translated into Russian as “*common cause*” or “*common thing*”.

4. Sarmatism

Any social order requires an ideological justification. In Poland and Lithuania, Sarmatism has become such an ideology. Sarmatism (or Sarmatism) was the ideology that prevailed among the nobility of the Polish-Lithuanian Commonwealth from the 16th to 18th centuries. Sarmatism influenced in the past and continues to impact culture, politics, ethical norms, and social relations in Poland and Lithuania now. As a modern researcher notes, “the term ‘Sarmatism’ is usually understood as a set of

features of the Polish Szlachta's worldview, lifestyle, system of views, behavioural stereotypes and the corresponding culture." (Leskinen, 2002)

The fundamental idea underlying Sarmatism is the origin of the Polish Szlachta from the ancient Sarmatians who conquered the Slavs. Thus, according to Sarmatism, the Szlachta (*"naród szlachecki"*) as the dominant class is more different people than the peasants and burghers of Poland. If the dominant class was foreign in many Slavic lands, originating from real foreign conquerors and their descendants, then in Poland and Lithuania, the ruling Szlachta invented the conquest of their country. Similar phenomena of social racism existed in other Slavic countries, e.g., in Russia, too, the aristocracy invented "*Varangian*", "*German*" or "*Horde*" ancestors. In some Western European countries, the aristocracy also tried deriving its origin from the ancient Goths (as in Spain) or the Germanic Franks (as in France). But nowhere have such theories received such attention and achieved such influence as in Poland.

The reason was that in centralized monarchies, such as in the Russian autocracy, a strong central government could limit the claims of the nobility and provide vertical mobility to all social classes and strata. In Russia, in the sovereign's service, any commoner could, in principle, rise to the very foot of the throne. In Poland, the nobility limited the king power and needed an ideological justification for their domination. Unlike the Russian nobility, the service class served the Tsar and the Fatherland the Szlachta were only a privileged class that had rights but owed nothing to anyone. There were a lot of Szlachta – almost 10% of the population. It is not surprising that the Szlachta morality was assimilated by the Polish nation. All the noble virtues, including such as a principled unwillingness to work, swagger, arrogance, called honour, rebellion, and at the same time servility to the power of this world, really became the basis of the behaviour of the nobility. However, a country ruled by such a class is not viable.

Sarmatism turned out to be especially convenient for a part of the Western Russian elite of the Grand Duchy of Lithuania and contributed to its Catholicization and polonization. Many Rurik blood princes and Russian boyars of the lands of Little and White Russia accepted Catholicism, switched to Polish. The idea of Sarmatism calmed their conscience, especially in relation to these renegades to their serfs from among ordinary Russian people, who retained their faith, their language and nationality. It is not surprising that Sarmatism had the greatest influence among the polarized Szlachta and magnates in the Western Russian lands. Magnates and Szlachta who changed their faith, language and culture, in full accordance with the Sarmatian theory, could consider their serfs as "cattle", descendants of the conquered, whom they, true Sarmatians, rule by right of conquerors. And the fact

that a significant part of the Polish Szlachta was polarized Russian (and to a small extent, Zhmudin, i.e., Lithuanian proper) princes made them especially malicious Russophobes. In general, for a long time, the aristocracy of the former Grand Duchy of Lithuania remembered its Russian origin. *Gente Polonus, Nazione Ruthenus* – a Pole of the Russian family – such was the self-consciousness of the noble Szlachta in the 16th and 17th centuries. Sometimes the term “*Gente Golonus, Nazione Lituanus*” (a Pole of Lithuanian descent) was used. However, it did not mean the Lithuanian ethnic origin of the nobleman, but that he or his ancestors came from the lands of the Grand Duchy of Lithuania. However, gradually the idea of their origin from the mythical Sarmatians cut off the memory of their Russian origin of the Szlachta of the Western Russian lands.

Since ancient authors called Sarmatia a vast territory from the Carpathians to the Urals, the theory of Sarmatism also justified Polish claims to the eastern lands, which “rightfully” should belong to the Polish Szlachta. For example, Martin Pashkovsky claimed that Poles are the lands’ heirs on the Oka, Volga and Don, and called Russian stepsons of Sarmatians who have no rights to these lands. As always, when a Western (or claiming to be Western) country is trying to conquer someone, then this is all called “liberation”. At the beginning of the 17th century, during the period of the Polish invasions of troubled Russia, a certain Pavel Polchovsky called the upcoming territorial acquisitions of Poland an extension of “*przestrzeni wolności*” (“*freedom spaces*”).

The Sarmatism theory began taking shape from the 15th century, when the Polish Kingdom started rising after the victory at Grunwald in 1410, accompanied at the same time by the strengthening of the power of the magnates and Szlachta, which limited the king power. The beginning of Sarmatism can be considered the patriotic writings of the prominent Polish historian Jan Dlugosz (1415-1490), who wrote the History of Poland in 12 volumes, in which, however, he also expounded biblically and world history, starting from Adam. To lengthen Poland’s history, Dlugosz began the history of his country with the settlement of the descendants of Japhet in Europe. Dlugosz was the first to identify the ancient Sarmatians with the Poles. However, Dlugosz also considered all Slavic peoples to be Sarmatians. He was a serious scientist making extensive use of ancient chronicles and did not give much scope to the imagination.

The truly Sarmatian theory was created by Matvey Mekhovsky (1457-1523), a major geographer and historian, who published in 1508 a geographical and ethnographic description of the lands east of the Vistula called *Tractatus de duabus Sarmatiis* (“*A Treatise on two Sarmatians*”), which became the basis of the theory.

Mekhovskiy believed that Sarmatia stretches from the Vistula in the west to the Caspian Sea in the east and is divided into European and Asian by the Tanais (Don) River. So, already in the 16th century in Polish culture there was a belief that the lands and peoples east of Warsaw were a kind of “*Polish America*”, and it is inhabited by savages. The sacred duty of a Pole is to develop these lands, as like to baptize the aborigines (Orthodoxy was not considered Christianity). The Polish-Lithuanian Commonwealth was regarded as an “*Outpost of Christianity*” (in Latin *Antemurale christianitatis*, in Polish *Przedmurze Chrześcijaństwa*), which meant only Catholicism in eastern Europe.

In the 17th century, Sarmatism became the dominant ideology of the Szlachta. Along with the pseudo-historical theory of the conquest of the Slavs by the ancient Sarmatians, militant Catholicism also became the main component of Sarmatism. The belief that the Polish-Lithuanian Commonwealth, thanks to its loyalty to the Catholic faith, has a great future, became the basis of Sarmatism. Interestingly, the Franciscan monk Wojciech Dembolecki, in one of his works entitled “*Proof of a Sovereign World State*”, published in 1633, announced that the Polish-Lithuanian Commonwealth would rule other nations soon because Adam and Eve spoke Polish in paradise (Vujchik, 2020).

Sarmatism in this era also became the basis of the Szlachta mentality. Among the virtues of a true Sarmatian were called chivalry, which includes not only military bravery but also a heightened sense of self-esteem (*honour*), ready to rebel against the king himself if he encroaches on his “rights”. In battle, the main thing for a nobleman was to demonstrate personal bravery and not at all the success of the entire battle. It is no coincidence that the Polish armed forces won many battles but lost most of the wars. It was believed that a true nobleman should be decorated with scars received in battles. If there were none, they went to the barber to make them harmless but visible incisions.

Chivalry also meant a gallant attitude towards women and contempt for hoarding and bourgeois “*making money*”. Entrepreneurship was condemned in the Sarmatian environment because a true Sarmatian should not be greedy for money like Jews. However, the real Szlachta has never been disinterested. On the contrary, the venality and greed of the Szlachta have always existed. Judicial figures were especially famous for corruption in the Polish-Lithuanian Commonwealth, and on the contrary, the few Orthodox in Polish courts were known for their honesty. Catholic preacher Tomasz Młodzianowski explained this by saying that Gentiles do not take bribes because the devil does not tempt them because they, being heretics, will go to hell anyway. So, the devil directs all efforts to Catholics (Janusz Tazbir

about the Sarmatians. The black legend of the Polish Szlachta is the work of priests, 2008).

Also, the Sarmatian nobleman was distinguished by a familiar attitude towards other noblemen (*familiarity*) and complete contempt for any labour activity, except for the service of a warrior and a rural landowner. Idleness was considered almost the duty of a true Sarmatian. Impoverished Szlachta could become highwaymen or even beggars on the porch of the church, but they still considered themselves above all those who do not belong to the Szlachta class and despise those who gave them alms.

Sarmatism has created a certain fashion for a pseudo-oriental costume. Zhupan, kuntush, chamarka, confederate cap eventually turned into elements of the national costume in Poland. It was only in the 18th century that the Szlachta began to wear Western European tailcoats and camisoles. However, during the uprisings of the 19th century, many Polish nationalists, who often did not have a Szlachta origin, began defiantly wearing “Sarmatian” clothes. Hanging long moustaches in Poland are still called Sarmatian.

Sarmatism had a great influence on the Polish art of that time. In particular, poetry flourished (largely in Latin). A special kind of fine art was called the “*Sarmatian portrait*”. In such portraits, according to certain rules, nobles were depicted, always dressed in a kuntush and a zhupan and with a sabre with a special hairstyle.

Considering themselves descendants of mythical conquerors, the Szlachta was most proud of the nobility of their blood. To this end, the Szlachta composed magnificent pedigrees for themselves, certified by all sorts of ancient “letters” with coats of arms, royal signatures and seals. Many Jewish offices “specialized” in the manufacture of such genealogies, stamping dozens of noble letters to everyone willing to pay for them. However, many scammers blackmailed such false Szlachta. In particular, the “*Book of Boors*” (*Liber chamorum*) by Valerian Nekanda Trepki, written in the first half of the 17th century, was of great importance for the Sarmatians, in which a list of 2,500 plebeians posing as Szlachta was given. It was a banned book, distributed anonymously in handwritten copies because no one dared to print it. It failed even in interwar Poland.

One way to prove their belonging to the Szlachta was the testimony of 12 witnesses. It is not surprising that, according to the memoirs of witnesses of the era, at every tribunal, there were such witnesses who testified even for a bowl of soup.

Finally, Jews, who converted to Catholicism, could receive the nobility dignity based on the law of the Grand Duchy of Lithuania, which was in force until 1764. This practice took on such a scale that sometimes Catholics of a simple rank

themselves accepted Judaism and then returned to Catholicism again to receive the coveted nobility dignity.

Sarmatism as an ideology survived the Polish-Lithuanian Commonwealth. Polish authors such as Adam Mickiewicz and Henryk Sienkiewicz (both, by the way, natives of the lands of the Grand Duchy of Lithuania) wrote about the Sarmatian virtues, unwittingly idealizing them. At the same time, the texts of these popular authors are often perceived as historical primary sources (Leskinen, 2002). The partition of Poland did not put an end to Sarmatism, but only changed its form. Many qualities of Sarmatism have entered the mentality of a significant part of the Polish nation. Such features as an extremely exaggerated idea of Poland's role in history, an arrogant racist attitude towards Eastern Slavs, an inferiority complex of a philistine in the nobility, a craving for beautiful words and gestures, which often have no business behind them, the insignificance of the spread of ideas of Slavic unity in Poland, low work ethic, claims to "*eastern Kres*", the complex of the country before which everyone is to blame – all this is the legacy of Sarmatism.

5. "Sarmatians" remember their roots

The Polish-Lithuanian Commonwealth was divided into three sets by neighbours in 1772, 1793 and 1795. Although the Polish aristocracy tried to regain the fullness of its former power by supporting Napoleon and raising uprisings, all these attempts led to defeats. After all these uprisings, the traditionally patronizing policy of the Russian Imperial authorities towards the Polish Szlachta (legally considered part of the Russian nobility) changed. And now it has become unprofitable to be a "*Polish aristocrat*".

The fate of a significant part of the local nobility can serve as an indicator of ethnic processes in the lands of the former Grand Duchy of Lithuania. Most of the local Szlachta were of Russian origin and professed Catholicism. But the policy of eliminating the special rights of the Szlachta carried out by the authorities of the Russian Empire, the ruin and declassification of many nobles sometimes led to unexpected variants of the ethnic identity of the former noble Szlachta. Many aristocratic families remembered their Russian origin.

However, the aristocrats of Lithuanian origin are of particular interest. There was such example as the history of the princely family of the Skirmunts (touching, however, on their fate in the 20th century). Skirmuntų is a Lithuanian Zhmudinsky (Zhemait) princely family known since the 14th century. The surname "*Skirmunt*" (Shkirmantas) has several meanings in Lithuanian – to separate, highlight, mark. However, according to the official legend, the dynasty originated from a certain

Skirmunt, about whom nothing concrete is known. In 1355, Prince Vasily Skirmunt of Pinsk of the Orthodox faith is mentioned in the chronicles. Almost two hundred years later, in 1551, the Polish Queen Bona granted Bogush Skirmunt a land allotment in the village of Plotnitsa (now Stolinsky district of the Brest region of Belarus), for which he undertook “military zemstvo service”. In the 16th century, the Skirmunts, who did not have a princely title, nevertheless became part of the aristocracy of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The ancestral possessions of the Skirmunts from that time were located in the southern part of modern Belarus, in Polesie near Pinsk. Of the Lithuanian Skirmunts proper, the last was the bishop of Utyansky (from the city of Utena in modern Lithuania), who died in 1718. After him, nothing is known about the Skirmunts in Lithuania. According to the documents of the Pinsk master in 1777, Adam Skirmunt was the *voit* (headman) of the city. Near the church of the village of Belt (Stolinsky district), the grave of Alexander Skirmunt (1793-1845), marshal (leader of the nobility) has survived to this day Pinsk County. Alexander (1798-1870), a major entrepreneur, one of the organizers of sugar refining production in Russia, was also engaged in the production of the grapes in Crimea. Elena Skirmunt (1827-1874), who studied painting and sculpture in Vilna, Berlin and Paris, became famous in art, and her daughter Constance (1851-1933) became a famous Polish writer. The son of Alexander Alexandrovich Skirmunt, Roman, became a Belarusian nationalist, a deputy of the First State Duma (from Minsk province), as like figure of the “Belarusian People’s Republic”. In the autumn of 1939, Roman Alexandrovich Skirmunt, along with his sister’s husband Boleslav, fell victim to lynching in the autumn of 1939, when local supporters of the Soviet government dealt with figures of the Polish authorities in western Belarus.

Simon (Semyon) is also known Skirmunt (1747-1835). He made a brilliant career, becoming a marshal of the Brest voivodeship and an ambassador (deputy) of the Sejm since the end of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The most famous family representative was his son, his cousin Konstantin Genrikhovich (1866-1949), who was a member of the State Council of the Russian Empire before the October Revolution and after the revolution, felt like a Pole and moved to Poland. He was the Polish Ambassador to England and Minister of Foreign Affairs. One of the Skirmunts at the end of the 19th century was a bishop in the Vatican.

In addition to Belarusian Skirmunts, we can also talk about Russian Skirmunts. Among them stands out Sergey Apollonovich (1862-1935) – publisher and bookseller, a friend of Gorky. He lived in Moscow and became famous as one of the organizers and sponsors of the “Society for the Promotion of Public Folk

Entertainment” This society included directors K.S. Stanislavsky and V.I. Nemirovich-Danchenko, writers V.A. Gilyarovsky and T.L. Shchepkina-Kupernik, patrons P.M. Tretyakov and S.T. Morozov. Sergey Skirmunt headed the publishing house *Trud*, which released the album *Gallery of Russian Writers* with 250 portraits and brief critical and biographical essays, as like translations of works by Western European authors with a pronounced political orientation, the connection with the Social Democrats became closer. During the first Russian Revolution, Sergei Skirmunt began publishing a *Cheap Library*, which included dozens of pamphlets of political content, including works by K. Marx, F. Engels, and several Western European figures of the socialist trend. In 1905, Skirmunt undertook the publication of the legal Bolshevik newspaper *Struggle*, in which he invested the general funds. Only 9 issues were released, and three of them - after the arrest of the editor. The last issue came out with an appeal “*To all workers, soldiers and toilers!*” calling for a general political strike and an armed uprising. In November 1907, Skirmunt was sentenced to 3-year imprisonment in a fortress, but he managed to go abroad. After the amnesty in 1915, he came to Russia for a short time, and finally returned in 1926. In the last years of his life, Sergey Skirmunt worked in the People’s Commissariat of Labor, GosTorg, the Association of Scientific and Technical Publishers.

During the First World War, Ivan Skirmunt became famous as a staff captain of the Caucasian Equestrian Mountain Artillery Division, an observer pilot of the Black Sea Air Division. On February 24, 1917, during an aerial reconnaissance, he was mortally wounded. “*For valiantly performed reconnaissance under heavy enemy fire*”, he was posthumously awarded the St George Weapon. Probably, Ivan Skirmunt became the last hero of the monarchy.

Bearers of the surname Skirmunt, Skirmuntov, Shkirmuntov, are known in the Soviet era.

The fate of the Gedroyites, descendants of a certain Prince Gedrus, who allegedly lived in the 13th century, is no less indicative. In the era of the Polish-Lithuanian Commonwealth, the Gedroyites were rich and powerful. In the Russian Empire, the Gedroyites also made successful careers, giving Russia several generals, artists and scientists. So, Vera Giedroyts became one of the first female surgeons in Russia, Raisa Giedroyts, by Kudashev’s husband, wrote the famous children’s poem *A Christmas Tree Was Born in the Forest*.

Some Gedroits remained Poles. So, Jerzy Giedroyc, after the Second World War, published the magazine *Culture* in Paris, coordinating the activities of anti-communist organizations in the West and inside socialist Poland. Usually, the so-called *Giedroyc-Meroshevsky Doctrine* is associated with the name Jerzy Giedroyc. This

foreign policy concept of the Polish emigrant circles has an impact on the modern politics of Poland. The doctrine was an article by the political scientist Juliusz Meroszewski, published in 1974 in the Polish emigrant magazine *Culture*, edited by Jerzy Giedroyc. The main paradigms of the doctrine were the final rejection of Poland from the eastern lands of the historical Polish-Lithuanian Commonwealth, the collapse of the USSR and the creation of independent Lithuania, Belarus and Ukraine. It was assumed that the countries for which the abbreviation ULB was invented (Ukraine, Lithuania, Belarus) would become satellite states of Poland. As you can see, this is another attempt to realize the dream of Poland from sea to sea. Needless to say, the main drawback of the *Doctrine* is that Poland is not able to pursue an independent policy at all. However, cleverly using Polish complexes, the West skillfully uses Poland as an instrument of its anti-Russian and anti-Slavic activities.

No less indicative is the fate of the Belozor family, as it was written in the old spelling, Bilozor (sometimes spelt Byalozor), descendants of Montvila, the son of Gedemin. The Byalozor family is unique for its contribution to the history of Christianity, giving the world three bishops: Catholic Bishop Jerzy of Vilna (17th century), Uniate Metropolitan Marcian (17th century), Orthodox Bishop Alexander (1866-1933).

There are many similar examples. Only the fact of a sharp change of nationalities and religion by representatives of the former elite of the former Grand Duchy of Lithuania is important. At the same time, the traditions, mentality and culture of this aristocracy also influence the modern political, social and cultural processes of Poland, Lithuania, Ukraine and Belarus. Without studying the aristocracy evolution, it is also impossible to consider the prospects for the development of these countries.

Discussion

When considering this topic, the author suggests continuing the discussion of the following postulates that were put forward in this scientific article:

1. The Grand Duchy of Lithuania was an East Slavic state (*Other Russia*) created and united by a dynasty of “Lithuanian”, i.e., Baltic origin.
2. The development of the Grand Duchy of Lithuania went directly opposite to the Moscow autocracy (instead of rigid centralization with the leading role of the service class, the aristocracy of the principality privatized the state, which ultimately led it to unification with Poland).

3. The Polish-Lithuanian Commonwealth inherited all the vices of the Grand Duchy of Lithuania and, due to the omnipotence of the aristocracy, was divided by its neighbours.
4. The aristocracy of the Grand Duchy of Lithuania, forming a single corporation with a strong corporate spirit, was originally multi-ethnic and, in the first centuries of its existence, even distinguished by multi-confessional. But with the establishment of the dominance of the Catholic religion and cultural and linguistic polonization, which manifested itself in the ideology of Sarmatism, the unification of the estate took place.
5. Despite the polonization, the aristocracy of the former Grand Duchy of Lithuania retained the memory of its ethnic origin, for this reason, as part of the Russian Empire, when the Polish Szlachta ceased to be prestigious, there was a “recollection” of its roots in a part of the aristocracy.

Conclusion

The history of the ruling class of the Grand Duchy of Lithuania is largely unique in European history. Changes in the ethnic identity of the ruling elite in the Middle Ages, and many ways in Modern Times, are not such a rare phenomenon. One can recall how the chivalry from French Normandy, after the conquest of England in 1066, gradually began to consider themselves true Englishmen while maintaining the French language and culture in their midst for several centuries after the conquest. In the Kingdom of Hungary, a huge role was played by completely magyarized clans of Croatian origin. Some clans of Slavic origin joined the exile of the German medieval aristocracy. But nowhere was there such a phenomenon as such a massive “oblivion” and then “remembering” one’s former ethnic origin (and at the same time a very small return to the former Orthodox faith). This phenomenon also influences the modern development of states on the lands of the former Grand Duchy of Lithuania. Many figures of politics, business and culture of these countries declare their (most often invented) Szlachta origin. The legacy of the Grand Duchy of Lithuania continues to become the main factor influencing the entire policy of these countries.

Thus, the history of the Grand Duchy of Lithuania is only to a small extent the history of the Lithuanian ethnic group. However, questioning the great past of Lithuanians in the form of the Grand Duchy of Lithuania is the gravest crime in the eyes of modern Lithuanian politicians. The modern British historian and political scientist Anatole Lieven, a direct descendant of the famous Ostsee family, noted: “When dealing with Lithuanian nationalist politicians, I was constantly convinced

that they acted only partially in the present tense; their behaviour was based on a vision of how their actions would look like in the carnival of Lithuanian history, starting from the Grand Duchy of Lithuania and extending to future history textbooks” (Lieven, 1994). In Belarus, local nationalists use the concept of “*Litvins*” for the name of the inhabitants, as long as the word “Belarusian” does not sound, meaning the people are part of historical Russia. Flags, coats of arms, symbols of the Grand Duchy of Lithuania are an integral part of all nationalist demonstrations in the republic.

And it means that we will not get away from the history of the Grand Duchy of Lithuania and its elite for a long time. Further research is needed on this important issue to clear scientific data from political biases not only of yesterday but also of today.

References:

- Act of the Union of Kreva on August 14, 1385. Retrieved June 5, 2021, from https://drevlit.ru/docs/litva/XIV/Jagailo/krev_unija_1385d223.php
- Borichevsky, I.P. (1851). *Orthodoxy and Russian nationality in Lithuania*. St Petersburg.
- Constitution of the Republic of Lithuania (2007, November 13). Adopted by the citizens of the Republic of Lithuania in a referendum on October 25, 1992. Entered into force on November 2, 1992. Retrieved June 5, 2021, from http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm
- Janusz Tazbir about the Sarmatians. The black legend of the Polish Szlachta is the work of priests (2008, January 9). Retrieved June 1, 2021, from <https://public.wikireading.ru/113849>
- Kudryavtseva, R.A., & Dvornichenko, A.Y. (2014). The specifics of the phenomenon of the Szlachta, the Szlachta class as the social base of the Grand ducal power in the Grand Duchy of Lithuania. *Youth Scientific Forum: Social and Economic Sciences: electronic collection of articles based on the materials of the 12th International Student Scientific and Practical Conference*, 5 (12), 66-78. Moscow: Publishing house "MCNO".
- Leskinen, M.V. (2002). *Myths and images of Sarmatism. The origins of the national ideology of the Polish-Lithuanian Commonwealth*. Moscow: Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences.
- Lieven, A. (1994). *The Baltic revolution. Estonia, Latvia, Lithuania and the path to independence*. New Haven, Leningrad.

- Presnyakov, A.E. (1939). *Russian History Lectures. Vol. 2. Western Russia and the Lithuanian-Russian State*. Moscow.
- Tyurin, A.V. (2020, August 22). Mirages of the Grand Duchy of Lithuania. Retrieved June 5, 2021, from http://fan.lib.ru/t/tjurin_a_w/mirazhivkl.shtml
- Vujchik, A. (2020, November 16). Dreams of the Great Lehi. A fictional history of Poland. Retrieved March 15, 2021, from <https://www.novayapolsha.pl/article/mechty-o-velikoi-lekhii-kak-psevdonauka-formiruet-populyarnuyu-istoriyu/>

DOI: 10.47451/bis2021-09-001

EOI: 10.11244/bis2021-09-001

Makhsat A. Alpysbes

Doctor of History Science

Department of Kazakhstan History

L.N Gumilyov Eurasian National University

Nur-Sultan, Kazakhstan

E-mail: alpysbes@gmail.com

Danara S. Yergaliyeva

Doctoral students of PhD

Department of Kazakhstan History

L.N Gumilyov Eurasian National University

Nur-Sultan, Kazakhstan

E-mail: alpysbes@gmail.com

The Revolt of Three Kazakh Districts (Ili, Altai, Tarbaghatai) against Chinese rule in Xinjiang: A Cold War Prologue (1944-1949)

Abstract:

The article argues that the first military operation of the Cold War occurred in three provinces, populated mostly by Kazaks, in Xinjiang (northwest China): Ili, Tarbaghatai, and Altai between 1944 – 1949. The uprising, known as the Three Districts Revolution, was between the Soviet-backed East Turkestan Republic (ETR) and the Kuomintang authorities supported by the US. In 1947, a leader of the liberation movement, Ospan Batyr, changed political allegiance to Kuomintang and began fighting the East Turkestan Republic reflecting the changing struggle between the two sides. The article outlines the competition between the United States and the Soviet Union, resulting in clashes between the Kazakh groups of Ospan batyr and Dalelhan Sugirbayev, the fight for land containing tungsten mines, the Peitashang incident, which almost started World War III, and a mysterious plane crash, which killed most members of the East Turkestan Republic government and coincided with the testing of the first Soviet atomic bomb.

Keywords:

Ospan Batyr, the Kazaks, the East Turkestan, the ETR, the Cold War.

Махсат А. Алпысбес

доктор исторических наук

Кафедра истории Казахстана

Евразийский государственный университет им Л.Н. Гумилёва

Нурсултан, Казахстан

E-mail: alpysbes@gmail.com

Данара С. Ергалиева

аспирант PhD

Восстание трёх казахских районов (Или, Алтай, Тарбагатай) против китайского правления в Синьцзяне: Пролог холодной войны (1944-1949)

Аннотация:

В статье утверждается, что первая военная операция холодной войны произошла в трёх провинциях Синьцзяна (Северо-западный Китай), населённых, в основном, казахами, Или, Тарбагатай и Алтай в период с 1944 по 1949 годы. Восстание, известное как Революция трёх районов, произошло между поддерживаемой Советами Республикой Восточный Туркестан и властями Гоминьдана, поддерживаемыми США. В 1947 году лидер освободительного движения Оспан Батыр изменил политическую приверженность Гоминьдану и начал борьбу с Республикой Восточный Туркестан, отражая меняющуюся борьбу между двумя сторонами. В статье рассказывается о соперничестве между Соединёнными Штатами и Советским Союзом, приведшем к столкновениям между казахскими группировками Оспан батыра и Далелхана Сугирбаева, борьбе за земли, содержащие вольфрамовые рудники, инциденту в Пейташанге, из-за которого едва не началась Третья мировая война, и загадочной авиакатастрофе, в которой погибло большинство членов правительства Республики Восточный Туркестан и совпало с испытанием первой советской атомной бомбы.

Ключевые слова:

Оспан батыр, казахи, Республика Восточный Туркестан, холодная война.

Abbreviations:

CIA – Central Intelligence Agency

ETR – East Turkestan Republic

KGB, or SSC – State Security Committee of the USSR

MPR – Mongolian People's Republic,

PR China – People's Republic of China

US – United States of America

USSR – United Soviet Socialist Republic

Introduction

The Cold War was a tense period in world history. During this time the world witnessed some major international crises, such as the Berlin crisis, the Caribbean crisis, the Korean War, the Vietnam War, the Afghan War and others. The Cold War

went far beyond the military plane, touching upon different aspects of life: culture, sports, science, etc. But in all its manifestations the competition between the two rivals – the USSR and the US – was evident. For example, in the war between North Korea and South Korea, the USSR and China supported North Korea, and the US and its allies upheld South Korea. In the war in Vietnam, the US and its allies (SEATO) supported South Vietnam, and the USSR and PR China supported North Vietnam.

There were also other events in which the same features can be seen. One of these was the little-known revolution of three districts occurring in 1944 in Xinjiang, China's northwest province, which is now bordered by seven countries: Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Afghanistan, Pakistan and India. In the 1940s, Xinjiang was divided into ten districts, three of which were Kazakh (Ili, Altai and Tarbaghatai). In this Kazakh territory, under the support of the Soviet Union, the East Turkestan Republic was proclaimed. The Kazakh rebels fought against the Kuomintang, the then-ruling party of China supported by the US. By 1947, the competition between the USSR and the US had a significantly more complex structure, affecting the relations between the rebels: the revolutionary republic and Kazakh leader Ospan Islamuli, supported by the Kuomintang, had to fight for existence. Ospan's transition from the support of the East Turkestan Republic to the Kuomintang in the winter of 1946-1947 intensified the fight between the major powers for Xinjiang and the growth of the region's significance in the emerging bipolar world. In this competition, it was necessary to fight not only for armies and republics, but for or against separate leaders, especially such an extraordinary and controversial personality as Ospan. Thus, even before the war in Korea, the interests of the USSR and the US converged in the fight for Xinjiang. In the Xinjiang steppes and mountains, the features of the emerging Cold War began to appear. By the end of the Second World War, Xinjiang, which is bordered by Mongolia, the USSR, Afghanistan and India, had become one of the first points in which the interests of the USSR, the US, Germany, France, Japan, the UK, Sweden and other countries collided.

In contrast to the rest of the territory of China (Xinjiang was annexed by the Qing Empire later and appeared to be separated from it by the great Wall of China), the history of Xinjiang and its special location in the heart of the Eurasian continent predetermined its fate as a training ground on which the would-be competitors developed their fighting techniques.

In 1944 Xinjiang was almost single-handedly ruled by the dictator Shen Shicai. Xinjiang existed virtually separately from the rest of China. Strong ethnic and cultural

differences between the population of Xinjiang and that of the rest of China sharpened the contrast. The predominantly Turkic Moslem population were living miserable lives, being suppressed by Chinese authorities. Sheng raised taxes and aggravated the economic and ethnic situation. After the armed attack of fascist Germany on the Soviet Union, Shen, considering the fate of the USSR in the war predetermined, dramatically changed his political course, directing it from the USSR to the West. In Xinjiang Soviet embassies were closed, diplomats and staff were deported, and different anti-Soviet sanctions were introduced. As a result, the economy of Xinjiang, closely connected with the USSR, suffered great losses. The population's standard of life decreased. Hard living conditions strengthened resentment and anti-government armed protests grew in frequency. In November 1944 the rebels overthrew the Kuomintang power and proclaimed the independent East Turkestan Republic, which existed for a brief five years.

However, speaking about the ETR, one should never forget its proximity to the USSR. The Soviet Union could not remain indifferent to the actions of Shen on the near-frontier territory, especially during war time. One also should not disregard the fact that during the war fascists tried to recruit the anti-Soviet Turkestan legion in the territory of Xinjiang. The creation and implementation of the world's first atomic bomb by the US, which secured it the leading position in weaponry, probably became a turning point in the history of Kazakhs, Uighurs and others nations of Xinjiang as well. During the period of 1945-1949, the US worked out three strategic plans of attack on the USSR. According to the No. 329 plan of the Joint Intelligence Committee (Ross, 1996). 20 targets were to be affected by nuclear strikes. The No. 432/D plan presupposed "the use of all 196 atomic bombs at the disposal of the USA to strike major industrial centers of the USSR." The "Dropshot" plan presupposed 300 nuclear strikes on the USSR, the destruction of the USSR and the occupation of the Soviet territory with the aim of complete "eradication of the Soviet system" (Draft resolutions of the Central Committee of the CPSU (b). RSA of S&PH. Fond 82. Inventory 2. Case 1260. Sheet 78).

The Soviet Union began to develop a range of responses, including Shen Shicai's removal from power. The USSR badly needed its own A-bomb. But to produce it large amounts of uranium were necessary. Uranium was discovered, along with oil and other natural resources, in the territory of Xinjiang.

It is worth considering the interests of the Soviet Union in the subsoil of Xinjiang in more detail. Even prior to the discovery of uranium, Soviet geologists reported that "coal reserves in the Ili district amount to a few billion tons, besides, large coal reserves are situated in the district of Urumqi, in Shiho and Manas; in

Altysnar – in Kashgar, Aksu, Kuchar and Keriya (Articles about the economic, political, situation of Xinjiang). Xinjiang was so rich in coal deposits that in some areas, for example, in the district of Tarbaghatai and in the Ukashar Mountains, they were located directly on the earth's surface. However, at that time the mining industry was not highly developed in Xinjiang. For example, in Kulja the extraction of coal was carried out “only in the winter and in the most primitive way” and amounted to 75,000 tons of coal per year. The Soviet experts calculated that “if to organize right modern coal mining methods and regularize the process, it would be possible to bring to the Soviet Republic down the Ili River millions of tons of good coal.” Xinjiang also possessed deposits of other mineral resources, “deposits of gold, silver, iron, copper, lead and other metals, which were extracted by the population in the most primitive ways.” According to the data of the Soviet document “Stat'i ob ekonomicheskome, politicheskom polozenii Sin'tszyana” (“Articles on the Economic and Political Situation in Xinjiang”), there was copper in the Ili district; black lead in the district of the Lake Lop Nor; gold in Yarkand, Hotan, Keriya, and Manas on the Altai; and silver in the Guchenskoye, Borohorskoye and Kirieskoye areas. In this document, Soviet experts predicted the discovery of other mineral resources, “the finding of which may be determined by research workers and experts” and concluded logically that “Xinjiang subsoils are waiting for these workers.” (Articles about the economic, political, situation of Xinjiang)

The US in its turn also arranged geological expeditions to Xinjiang, (for example, the Roosevelt brothers' expedition and the Morden and Clark expedition in 1925 (Rostovskiy). But the work of Western and Soviet intelligence agencies in Xinjiang was affected by poor communication networks and remoteness of the province from the capital. However, Soviet intelligence agencies were very successful: political clubs were organized, spy networks were enlarged and the number of party branches was increased. In the discontented whispers of Xinjiang masses, such words as “revolution,” “the Party,” and “Marx” were heard more and more often. There were those who had some idea of Marxism-Leninism and single-handedly led the propaganda (Documentary material about Communist cadres in Xinjiang).

Naturally, the US could not allow the expansion of its potential rival's influence zone. To counter the Soviet interests, three American government officials were sent to Xinjiang. First, Consul Oliver Edmund Clubb was sent to Xinjiang in April of 1943. In the Soviet Union he was known as an “authoritative orientalist” and as “an experienced intelligence officer, specializing in the activities against the USSR” (Barmin, 2013). Second, John Hall Paxton was the American Consul during the

period of 1946-1949. Clubb and Paxton suspected the existence of uranium reserves in Xinjiang as early as 1943, and one of their main tasks was the obstruction of the Soviet Union access to Xinjiang uranium. Also, according to Yitzhak Shichor, Xinjiang interested Washington as a military air base in case of a Third World War (Shichor, 2004).

Douglas MacKiernan was Paxton's deputy, as well as a CIA agent, who monitored the situation in Xinjiang and the Soviet presence there. Probably, he (MacKiernan) was involved in providing the nomads' loyalty to the US in case of a Third World War (Jacobs, 2016). Mackiernan was once called the "American man in Urumqi" and awarded the first star on the CIA's Wall of Honor.

1. Revolution. On the way to the Republic

On November, 7, 1944, an uprising started in Kulja, the administrative center of the Ili district of Xinjiang. Machine-gun fire from the Soviet Consulate served as a starting signal for the beginning of the action. The rebels killed Liu Bin-Di, sent by the Kuomintang for prevention of disorder. In this way the Ili uprising started. The date of the rebellion bears symbolic significance: November 7 was the day of the October Revolution celebration in the Soviet Union (Barmin, 2005). This coincidence subsequently gave rise to many disputes.

However, the rebels had many more connections with the Soviet Union than just a date. The Soviet Union sent necessary military instructors, equipment, staff and supplies to the rebels, providing them with "aid and comfort" (Foreign Relations of the United States, 1947). Weapons supplies contributed to the quick victory of the rebels over government forces in the Ili Valley and encouraged the rebellion (Benson & Svanberg, 1988; Wang, 1993). The Soviet Union gave the rebels the "green light" (Brophy, 2016). Fugitives from Xinjiang were trained in the Soviet Union; they were armed, arranged into divisions and sent back to Xinjiang to control the uprising, "The rebels gathered supporters, including a unit of escapees from Xinjiang who had been trained, armed and repatriated by the Soviet Union to coordinate the rebellion." (Millward, 2007) Among the rebels were soldiers of the Soviet regular army in the Soviet military uniform, with a few dozen aircraft and a large consignment of artillery guns under the command of General Consul Kozlov. The use of Soviet aircraft during the rebellion is also confirmed by Millward. On the whole, the uprising was well planned in a "Soviet manner" (Barmin, 2005). At the same time, Makhsum, one of the members of the E'TR government, recalls that the Soviet Union did not render any significant support in the beginning of the uprising and joined the rebels only when their success was evident. The USSR provided weapons in exchange for

sheep and only did this in the beginning. Then the rebels started taking the weapons from their adversary. Makhsum also says that when Abdukerim Abbasov appealed to the Soviet Union for help, he returned with a group of approximately 40 Uyghur, Russian and Kazakh partisans, who had resided in Kulja. That group, led by a Russian leader, whose name was Piotr Romanovich Alexandrov, was not well armed and was not sufficient to render significant support to insurgents in the war against the Kuomintang forces. The Soviets took initiative only after the rebellion started. Makhsum recalls that the Soviet generals V.S. Kozlov and I. Polinov arrived in Kulja after the rebellion broke up and took initiative in organizing rebel military actions. They commanded further military actions of the ETR National Army, which was organized on April 8, 1945 (Kamalov et al., 2010).

With the participation of the Soviet army, the rebels managed to occupy several cities and air bases. Former White Guards and local Russians also supported the rebels.

2. The East Turkestan Republic

Soon Alikhan Tora, “an Islamic scholar and charismatic orator,” as he was called by Millward, proclaimed Turkestan Islamic government. The East Turkestan Republic, established as a result of the revolution, is considered a pro-Soviet formation. Its national flag was a green cloth with a five-pointed Soviet-style red star, with yellow crescents in the center (Badavamov, 1967). The military insignia of the new Republic was also similar to the Soviet.

The government of the new Republic consisted of members of the Liberation Organization (Azatliq Tashkilat), established by Consul Dubashin, the so-called “12 brothers” (Kayirken, 2008). Before that, many future ETR leaders studied or worked in the USSR at different times, which explained their support or at least sympathy towards communism. The decision making of the ETR leaders (A. Abbasov, A. Qasimi, D. Sugirbaev) was influenced by the instructions from the Soviet Union, due to the fact that “some of them had lived long enough in the Soviet Union, were members of the All-Russia Communist Party (b) and, therefore, often simply had to follow the instructions from Moscow” (Barmin, 2005).

Soviet agents or those affiliated with the Soviet Union include Abdulkarim Abbas, Ishaq Beg, Saifutdin Azizi and the White Guard Russians F. Leskin, A. Polinov, and Glimkin (Forbes, 1986). Given that Abbas was the Head of the Propaganda Department, one had to wonder in what direction his propaganda would lead.

In December 1944, the arrival of Soviet Generals in the ETR ended a “partisan stage,” after which “the whole fate of Eastern Turkistan rebellion fell into the hands of the Soviets.” The further actions of the ETR were controlled by the Soviets’ “Second House,” headquarters of the Soviet military advisors. Makhsum calls Dubashin sarcastically “our imam”, “Thus, since that time Dubashin became our “imam” supervisor, we depended on him, and fulfilled what he said” (Kamalov et al., 2010).

Orders and awards represent a very interesting and insufficiently explored resource concerning the history of the ETR. Consider, e.g., the Order of the “Struggle for Independence,” the 1st and 2nd degrees. The Order was made in the form of a five-pointed star (Soviet symbols). “On the front side in the central circular medallion of a five-pointed star with strahl is a small five-pointed star and crescent.” The harmonious combination of Soviet (five-pointed star) and Moslem (star and crescent) symbols is worth noting. But the inner star on the Order is much larger than the star next to the crescent in Islamic symbolism, and lies to the left and not to the right of the crescent, as is usual. The size of the star on the Order as well as on other Orders, those of “Freedom” and “For Bravery,” probably shows the importance of the Soviet regime in the ETR. One more significant detail is represented by signatures in the award documentation. For example, Tayyip Haji Sabitov was awarded the order “Struggle for Independence” of the 2nd degree in July 1945, and that of the 1st degree on June 18, 1946. The first document was signed by Alikhan Tora and by his Deputy Hakimbek Khoja, the second one, only by Hakimbek. Seals on the first document were only in the Uighur language, and on the second one in the Uighur and Russian languages, which testifies to the strengthening of the Soviet component in the government of the ETR (Kamalov et al., 2010; Badavamov, 1967).

These orders reflected the increasing strength of the Soviet presence in the ETR in the summer of 1946. The ETR army was under the command of Ishak Beg, who worked for the Soviets. That summer, Soviet military forces entered the ETR, reinforcing their power over the republic and arranging “a purge” of unreliable elements (Badavamov, 1967). Exactly who was purged and who were those “unreliable elements” can be more clearly understood when the indifferent reaction of the Uighurs and other nations to these events is examined (Brophy, 2016).

Already by that summer Alikhan Tora had virtually no real power. What’s more, by the end of the summer he was abducted by Soviet intelligence services. However, there were some minor differences in the points of view concerning his abduction. For example, some witnesses say he was taken by the KGB on July 28, 1946, first to

the Medeo resort near Alma-Ata and then to Tashkent (Wang, 1993). In contrast, others say that the abduction occurred on August 16, 1946, when Tora accepted the invitation of four Soviet officers to have lunch in Khorgos and never returned (Forbes, 1986). But the essence remains the same: the abduction was performed by Soviet intelligence agencies with the goal of removing the political influence of Alikhan Tora and strengthening the pro-Soviet course of the ETR. As Brophy writes, “The ETR’s first chairman was Alikhan Tora, an anti-Soviet, whose religious authority carried weight locally. He was eventually removed from office and replaced by the Soviet-educated Uyghur Ahmatjan-Qasimi...” (Millward, 2007).

Evidently Alikhan Tora’s distinctive Moslem bias played its part in his removal from power. Let us recall that the Turkic Islamic Republic of East Turkestan, based in Xinjiang 11 years earlier, was eliminated with the help of Soviet forces. The next pro-Soviet government, coming to power after Alikhan Tora, was of a secular character.

3. Ili National Army

Soviet participation naturally had an impact on the formation of the Ili National Army (INA), which existed until the establishment of a Coalition government, when, according to a peace treaty, its divisions were transformed into “the units of the Chinese National Army and the Xinjiang Provincial Peace Preservation Corps” (Kayirken, 2008). INA was formed on April 8, 1945, and a little later was renamed the East Turkestan National Army, which included Uighurs, Kazakhs and Russian White Guards. The command of the army was carried out by Iskhakbek Muminov, Ivan Polinov, and Photios Lesquin, all of whom had a pro-Soviet political bias. All three gained military experience working for the USSR (Forbes, 1986).

Iskhakbek was trained in the USSR in the Frunze Military Academy among Kyrgyz and Tajik guerrillas and, after his return, became an officer of the Xinjiang National Army. At a young age Muminov had a disagreement with the ruling Kuomintang party and fled to Alma-Ata. In the territory of Soviet Kyrgyzstan he was involved in the formation of the Kazakh and Kyrgyz Special Forces for further work in Xinjiang. According to some scholars, he was in the pay of the Soviets (Lias, 1956).

The ETR Army was comprised of 60,000 soldiers. Different sources estimated that the ETR army ranged from 30,000 to over 69,000, depending on their own interests and relation to the ETR (Wang, 1993). There were also the regular forces of the Red Army numbering 500 officers and 2,000 soldiers. The Kazakh militia of the Karai (Kerei) tribe, commanded by Ospan and composed of approximately 20,000 riders, was also a part of the ETR army (Forbes, 1986).

In the formation of the Ilian Army, a significant role was played by Soviet military supplies, “They also promised to issue uniforms, pay, and rations which the Kazakh soldiers had never received before. At first the promises were received with incredulity. However, when they were kept, there was corresponding elation. Within a year, Ali Han Ture’s very irregular and nondescript Kazak guerillas had been transformed into a disciplined force to which the Russian High Command felt justified in issuing, even at that early stage, a modest quantity of modern weapons.” (Lias, 1956)

Soviet instructors employed by the Provisional government worked to improve the level of military education. Three-month training courses were constantly held in Khorghos. The hierarchy system of the ETR army strongly resembled that of the Soviet Union: it also had divisions of soldiers, lieutenants, colonels, and generals that were reflected in the insignia, which was also based on the Soviet model.

Symbols on the insignia represented a combination of Moslem and Soviet symbols: they had the “red-orange crescent and five-pointed star”. The Soviet image of the East Turkestan warrior was complemented by acronyms (East Turkestan Republic) written in Cyrillic (Forbes, 1986).

4. Coalition Government

However, the autonomy of the ETR did not last long. In August 1945 the USSR and China signed “The Treaty of Friendship and Alliance,” leading to the establishment of the tripartite Coalition Government, which consisted of the three revolutionary districts, the remaining seven districts of Xinjiang and the central government of China. Signing the Treaty meant that the USSR could no longer openly support the ETR, since to maintain good political relations with China, it would need to cease its interference in China’s domestic affairs, including the East Turkestan Republic. Instead, the Soviet Union began persuading the ETR to agree to a truce, eventually playing a decisive role in the agreement between the rebels and the Kuomintang. At the same time, the Soviet Union joined the war with Japan; the wish to secure its long eastern border may have explained its decision to stop supporting the anti-Chinese rebels. Thus, the creation of the Coalition Government eventually led to the demise of the ETR as a republic. As follows from the interview with Makhsum, Soviet diplomats exerted pressure on the representatives of the ETR, forcing them to adopt many of the requirements of the Kuomintang. The Soviets did not simply take part in the negotiations between the ETR and Kuomintang, but instead became their initiators. Moreover, they stopped the spread of the uprising

(Kamalov et al., 2010). In all these machinations, Xinjiang was “a bargaining chip and the ETR a ‘pawn in a larger game’” (Millward, 2007).

Successive leaders of the East Turkestan Republic in the Coalition government included Ahmatjan Qasimi, who became the leader of the Ili group after Alikhan Tora’s disappearance, Abdukerim Abbasov and finally Dalelhan Sugirbaev.

Ahmatjan Qasimi (Kasimi) became the Deputy Chairman of Zhang Zhizhong; he was referred to as a “Stalin’s man” not without reason. He was a member of the USSR Communist Party and even changed his surname to Kasimov, adding the Russian ending – ov (Forbes, 1986). He obtained his education, at least “most of it,” in the USSR (Dickens, 2016). In his political career, he pursued a “secular, socialist agenda” (Millward, 2007) and, although Alikhan Tora was the official president, the real power in the ETR was concentrated in his hands (Dickens, 2016).

Abdukerim Abbasov, the Deputy Chief Secretary, was the second representative of the Three Districts in the Coalition Government (Benson, 1990). He was born in Soviet Kyrgyzstan. At the age of 16 he became acquainted with Saifutdin Azizi, who introduced him to the concept of communism and from whom he borrowed the works of Marx, Engels, Lenin and Stalin. The works of Marxists deeply influenced his political consciousness (Jinghong, 2009).

The third representative of the Three Districts in the Coalition Government was Dalelhan Sugirbaev, the Minister of Health Service (Benson, 1990). His political orientation was so pro-Soviet that Jacobs calls him a “more pliant version of Osman” and an “ethnopolitical creature even more artificial and dependent than Osman” (Jacobs, 2016). This unflattering characterization confirms a close connection, or one might even say his dependence on the USSR.

Interestingly, Burhan Shahidi, who shared the post of Deputy Chairman with Qasimi, developed a very trusting relationship with the Soviet Union. In the period after the revolution of the Three Districts, he sought medical treatment in the Soviet Union over a period of two to three months; moreover, his health care was entrusted to the medical-sanitary department of the Kremlin.

“On his arrival of comrade Burhan Shagidov for the treatment in the USSR

1. To satisfy the request of Chinese Ministry of Foreign Affairs (comrade Chou En-lai) and allow the visit to the Soviet Union for treatment for a period of 2-3 months of comrade Burhan Shagidov – Chairman of the Government of Xinjiang province of China.

2. Reception and service of comrade Burhan Shagidov entrust to the Council of Ministers of the USSR (Comrade Pomaznev), and health care – to the medical-sanitary department of the Kremlin (Comrade Egorov).” (Draft resolutions of the

Central Committee of the CPSU (b). RSA of S&PH. Fond 82. Inventory 2. Case 1260. Sheet 78)

Thus, after Alikhan Tora's abduction, the ETR government assumed a purely pro-Soviet bias. Of great interest is the reflection of the change in the government in the Soviet historical science in the early days after the revolution of the Three Districts and the establishment of the East Turkestan Republic. During this period the "purification from the reactionary elements," i.e., "feudals, tore and religious khojas" and the coming to power of "real revolutionaries and progressive democratic elements" were openly welcomed. A. Qasimi, I. Muminov and D. Sugirbaev, who had come to power, were characterized as "true sons of the people, ardent revolutionaries" (Badavamov, 1967).

Meanwhile, in the rest of China, the civil war between the Kuomintang and the Communists was drawing to a close. Inevitably, the victory of a party ideologically aligned with the Soviets engendered grave consequences for the Three Districts. By the autumn of 1949, the Kuomintang were completely defeated by the Communists. Mao Zedong, the head of the new ruling party, summoned the Chinese People's Political Consultative Conference, to which were invited the leaders of the Three Districts: Ahmatjan Qasimi, Ishak Beg Muminov and Dalelhan Sugirbaev. Although an objective of the conference was to incorporate the ETR into China, its leaders instead wanted to secure its autonomy. However, under very questionable circumstances, all three leaders were killed in a plane crash. Some speculate that, rather than dying in a crash, the delegation of leaders was removed from the plane in Alma-Ata and arrested. According to Zhapparov, a former KGB agent, he witnessed the unburned bodies of the ETR leaders. Another version of the incident posits that the leaders were convicted and imprisoned until the early 1960s. (Kamalov et al., 2010). It should be noted that five months after the plane crash, the dead bodies of the government officials were still in the hands of Soviet intelligence agencies. Azizi, at a reception of Gromyko (probably, the 1st Deputy Minister of Foreign Affairs of the USSR), on March 4 asked when the bodies would be transported to Alma-Ata and if they would be transported by his arrival in Xinjiang, for which he got the following answer, "S. Azizov's request was accounted for by us and appropriate authorities are already busy with the case" (Draft resolutions of the Central Committee of the CPSU (b). RSA of S&PH. Fond 82. Inventory 2. Case 1252. Sheet 5). When the body of Dalelhan Sugirbaev was returned to his family, his stepmother and son did not recognize him, observing that unlike the man in the coffin, Sugirbaev was much taller and also had a scar on one side of his body and less hairy legs (Orynbayeva, 2013). Despite these speculations, not all historians

blame the USSR for the demise of the ETR delegation. For example, D. Brophy writes, “It seems unlikely that a Sino-Soviet deal in Xinjiang required the elimination of the ETR leadership, who had deviated little from Moscow’s instructions up to this point.” (Brophy, 2016) Thus, the death of the ETR government members remains a contentious and controversial issue to this day.

After the crash the government of the Three Districts was headed by Saifutdin Azizi. In the coalition government of Zhang Zhizhong, he served as the Minister of Education (Benson, 1990). He also had strong ties with the Soviet Union. After graduating from school in Xinjiang, he moved to the USSR, joined the Communist Party, and studied in Central Asian political institutions in Tashkent (Millward, 2007). Is it possible that he returned to Xinjiang as a Soviet agent? In any case, he headed a new delegation to the Conference which agreed to the ETR joining China.

5. Ospan. The volte-face

Ospan-batyr, a minister without portfolio from the Three Districts’ side, fought ardently against the Chinese. No one could imagine that one day he would be fighting even harder against his old comrades-in-arms in the service of the Kuomintang. Nonetheless, in June of 1946, he resigned from his post as Governor, allegedly because of health problems, and began to attack not only the Kuomintang troops but also the supporters of the Three Districts. By the winter of 1946-1947, Ospan had shifted his allegiance entirely to the side of the Kuomintang. To understand the reasons for this transformation, one must examine Ospan’s personality and personal goals. Ospan was not simply a very strong and ambitious man; he intended to become a Khan. Choibalsan, the prime minister of Mongolia, promised Ospan to assist in the creation of an independent Altai Khanate (Barmin, 2005). Not without reason, Chinese officials suspected that Soviet agents had prompted Ospan to proclaim this independent state and had supported him, since for them, at that time, “Mongolian” was equivalent to “Soviet” (Foreign Relations of the United States, 1947). On June 22, 1943, Ospan was proclaimed Khan, the “legitimate successor of Genghis Khan.” The ceremony was attended by Choibalsan and two representatives of the USSR (Dickens, 2016). Having become a khan, Ospan was no longer satisfied with the role of governor (Jacobs, 2016). Moreover, the influence of the USSR had increased in the Three Districts and he did not feel safe, especially after the abduction of Alikhan Tora (Millward, 2007).

Interestingly, Ospan attended the meetings of British Consul Ferguson and American Vice-consul MacKiernan with “Kuomintang generals and pro-Chinese leaders of nationalist movements and combat units,” (Barmin, 2005) thus showing

his pro-China bias. This political orientation is further demonstrated by financial transactions that took place between the provincial government and the Government of the Altai, headed by Ospan. Whether he was simply taking money from the Kuomintang to use in his own fight for the Kazakhs or as a bribe to shift his political allegiance is a matter of debate, but the two parties surely found a common language. He received the first tranche in July 1946, as a part of 40 million, sent by the new government to Urumchi for the “liberation of the three districts.” In May 1947 the second payment of 30 million was allotted notably for the Altay district “in recognition of the past bitter years.” (Benson & Svanberg, 1988).

This strategic move of the Kuomintang brought Ospan to their side; as a result, 20,000 Kazakhs under the rule of the talented commander first stopped fighting the Kuomintang, and eventually started fighting for them. For Ospan it provided considerable material support from the Kuomintang and the US. After the transition of Ospan to the side of the Kuomintang, the US, who supported it, began to help Ospan as well. Sung Xi-Liang, the commander in East Turkestan, participated in the formation and arming of Ospan’s military unit “with the blessing of the American consul in Urumqi MacKiernan.” In the spring of 1947 the battle between the unit of Ospan, instructed by Sung Xi-Liang, and the troops of the Three Districts in the Altai occurred. Ospan was defeated, after which the Kuomintang sent him weapons and medicines, as well as instructors.

6. The Peitashan Incident – unignited wick of the Third World war

But what was probably the most dramatic episode explicating the features of the Cold War occurred in June 1947 – the Peitashan Incident (known also as the Battle of Baitag Bogd Mountain), which was to lead the world to a new war. At this stage, all members of the East Turkestan conflict lined up facing each other: on the one hand, the United States, the Kuomintang, and the Ospan; and on the other hand, the Soviet Union, Mongolia, and the Three Districts.

The ground for the conflict in many respects was created by the lack of a formal line of demarcation (Wang, 1993). The frontier was determined by the area of migration of Mongol tribes, which moved over the preceding 40 years by approximately 200 miles (Foreign Relations of the United States, 1947). David Wang writes that Chinese troops of Ma Xizhen had already been located in Peitashan two months prior to the incident, but Mongolia protested against it only on June 2 (Wang, 1993). Besides Chinese troops there were Kazakh troops, loyal to the Kuomintang (Foreign Relations of the United States, 1947). These were probably Ospan’s units, which entered Peitashan in early June, 1947, fleeing from the Three Districts’ troops.

After that, Mongolia demanded to withdraw troops within 72 hours. There was also a 48-hour ultimatum demanding the return of eight Outer-Mongolian soldiers captured by the Chinese. After this period, on June 5, Mongolian troops, supported by a Soviet battalion and four trucks, attacked Chinese positions (Brophy, 2016). The ground attack was supported by four planes bombing and shelling. The planes had on wings and fuselage the Soviet emblem of the red star with hammer and sickle (Foreign Relations of the United States, 1947). Sung's order authorizing the release of prisoners did not reach the Peitashan commander before the bombing occurred. Two Chinese soldiers were killed and 30 horses destroyed.

Sung believed that the Soviet-Mongolian attack was directed against Ospan and was intended to weaken his links with Ashan (Altai) and was planned by the Soviets, who had their own reasons to keep the situation tense (Foreign Relations of the United States, 1947). Perhaps one of the aims of the attack was to support the pro-Soviet Commissioner Lee Rihan and establish his authority in Xinjiang (Li Chang, 1954).

In his turn, Badavamov calls the events “a provocation on the part of US intelligence, carried out with a view of deterioration of relations with the Soviet Union and the suppression of the liberation movement in the three districts.” He writes that the attack on the Mongolian border was specifically organized with the participation of MacKiernan in person (Badavamov, 1967). It should be noted about the works of L. Badavamov that, despite the notable Soviet rhetoric, he used rare Chinese-language sources (e.g., Van-I-Hu “Beytik events,” Urumqi, 1958), which, with the necessary criticism, supply the researchers with valuable information.

D. Wang also writes that the Peitashan Incident was to some extent beneficial to the Kuomintang because it allowed the start of an anti-Soviet and anti-communist campaign in the country. In the main governmental newspapers there was the information that the USSR and Outer Mongolia had attacked China (Wang, 1993). The conflict was to some extent useful to Chan because it diverted attention from the student strikes and other domestic problems (Foreign Relations of the United States, 1947).

It should be noted that the Altai was under strong Soviet influence. Ospan even characterized the situation in the following way, “It is to all intents a part of the Soviet Union.” “Ili and Tahcheng zones are also Soviet dominated though activities are less openly carried on in these areas than in Ashan zone.”

Ospan also thought that Mongolia planned the occupation of Peitashan to eradicate the Chinese influence, which meant strengthening Soviet influence, as “the Outer Mongolian Republic is to all intents and purposes a Soviet puppet, its armies

Soviet-trained, equipped, and disciplined, and thus Outer Mongolia itself is an instrument of Soviet foreign policy whenever it suits the purpose of Moscow.” (Foreign Relations of the United States, 1947) According to Ospan, war plans went “to the southeast to Barkul and to the Karliktagh Mountains to threaten the roads from Kansu to eastern Sinkiang” (Foreign Relations of the United States, 1947). Ospan was ready to “remove Outer Mongolian threat to Peitashan and clear the Ashan zone of the Reds under Talihan,” if his units were provided with necessary ammunition before the attack. He planned to take everything necessary from his adversaries then (Foreign Relations of the United States, 1947).

It is natural to assume that the weapons were received by Ospan and in September 1947 he launched an attack on Ashan, which resulted in the occupation of Chenghua and Fuwen. He also captured tungsten mines in Fuwen, and there naturally followed a protest on the part of the Soviet Union. Chinese troops, as Sung claims, did not take part in the attack, but he acknowledges that they helped with weapons and ammunition (Foreign Relations of the United States, 1947).

On September 21, Ospan occupied Chinhua, causing the enemy to flee. As a result, the power in Ashan transferred to Ospan. Here, it may be supposed, Ospan’s adversary was Dalelhan Sugirbaev armed with Soviet weapons. After the defeat he returned to the battlefield with six panzers, causing Ospan’s retreat (Foreign Relations of the United States, 1947). This was a significant moment in the history of Kazakhs: two Kazakhs met in a battle, one for China’s interests and the other for the Soviets’, probably thinking that they were fighting for the fate of their nation.

As well as Ospan’s activities, the Kuomintang plans in Xinjiang were also under the watchful eye of the CIA. Paxton and MacKiernan planned the actions of General Sung. They wanted to conduct “a sudden attack from several directions accompanied by cutting of the vulnerable road communications” against, as Sung supposed, the 60,000 member Three Districts army (Foreign Relations of the United States, 1947).

The wish to occupy Ashan is probably connected to the possibility of mining tungsten and some other minerals on its territory. According to reports of MacKiernan, who refers to Ospan, the Soviets in Ashan (Altai) near Chenghua (Sharasume) and Fuwen (Koktobe) were extracting four minerals, “tungsten, wolumbyet, beryl and spodumene.” (Foreign Relations of the United States, 1947) “Soviet mining expedition of about 200 men, according to Ospan, Kazak chieftain, entered Ashan zone in May 1946 by truck accompanied by Red Army guards and established airfield at Chenghua” (Millward, 2007).

Mining was conducted in Koktobe (Fuwen) and Chenghua (Aertai/Sharasume) (Foreign Relations of the United States, 1947). For the production of tungsten the

Soviets suspended the work in the gold mines, which shows the exceptional importance of tungsten to the Soviet Union in that period. It is worth noting that tungsten is used in the production of nuclear weapons alongside uranium, (Elements of Fission Weapon Design, 2016) and its alloys “have a high protective effect exceeding by 40 percent lead’s protective properties, and therefore they (tungsten alloys) are used as a base material in the manufacture of containers for the storage of radioactive substances” (Tungsten price on the world market). L. Benson also noted that spodumene “is the source of beryllium, which forms an alloy widely used in atomic reactors; the latter is also called lithium aluminum silicate and is used in thermonuclear explosives” (Benson, 1990).

It should be mentioned that the expedition, apart from its direct activities, also carried out such an important function as the transfer of weapons to the Three Districts. Ospan, for example, says that through the expedition his adversaries transferred the “material including mortars and light artillery,” and “in March Mongols supplied them with about 100 rifles.”

During the conflict, as well as during the period starting from early 1947, Ospan fought on the side of the Kuomintang. But the instruction of Sung Si-liang, referred to by Badavamov, is of special interest with regards to the Peitashan Incident, “Now we have to attack Mongolia, extend the conflict and dump all the blame on the Soviet Union and the government of the three districts. This idea is supported and inspired by our great ally of the US.” This instruction informs us of two important facts: the 1st – Ospan executed the orders of the Kuomintang, and the 2nd – Peitashan was not just a border conflict. What was it then?

We will probably be able to answer this question on examining the following documents. First of all, an instruction of the Kuomintang government in Nanjing and the US Embassy considered at a secret meeting in the second half of June 1947, which was attended by Sung Si-liang, General-Bi Yuan Shuang (Assistant of Sung), Paxton and his assistant MacKiernan, read: “We must make an effort to find an appropriate charge against the Soviet Union, to achieve the condemnation of Soviet policy in the UN and to find a pretext for incitement of war with it.” This document was complemented by another one from the US Embassy in Nanking, which read: “Of course, we need a scandal, but the most important thing for us is to ignite a war, since it is the most important goal for us” (Badavamov, 1967). Interestingly, Mackiernan and then Paxton were going to personally go to the location of the Peitashan Incident (Foreign Relations of the United States, 1947). Moreover, Badavamov writes about some manipulation with “physical evidence of the MPR aggression.” According to him, foreign correspondents and Ping Chau-ping, the

head of the Department of Agitation and Propaganda, who was in charge of the incident investigation, photographed pre-prepared materials, which later received wide coverage in the world press. They later planned to consider the case in the UNO. The efforts to collect the evidence of the MPR, and, consequently, the Soviet Union aggression, show that the Peitashan Incident might serve as a pretext for the planned World War III.

But the Peitashan Incident did not cause the expected criticism of the USSR actions, and within a month the little criticism that existed subsided. At the same time, criticism of the US increased, and there was very little positive publicity (Foreign Relations of the United States, 1947). Such a situation with mass media was obviously not favorable for an information attack on the Soviet Union and could not serve as a pretext for incitement of war.

Nevertheless, the United States planned to start World War III, and MacKiernan used it as a lever of influence not only on Ospan, but on other Kazakh leaders, such as Husayin Taiji, “Upon arriving in Srinagar or New Delhi, prominent Uighur and Kazak refugees invariably asked US and British visitors the same two questions. First, what had happened to their good friend Douglas MacKiernan? Second, when would World War III break out?” (Jacobs, 2016).

MacKiernan persuaded Ospan to continue the resistance. An interesting fact that one needs to know about Douglas MacKiernan, with reference to Ospan, is that in some Chinese sources, he is called “the puppetmaster” (Millward, 2007). Jacobs notes that before his capture, Ospan accused MacKiernan of duping him into “igniting a rebellion.” Little by little, Kazakhs started to feel that they were manipulated by the Western intelligence agencies (Jacobs, 2016).

G. Lias stated that the retreating Ospan and his men wrote letters asking for the help of Generalissimo Chiang Kai-shek and General Eisenhower, “If no help reaches us, we can hold out here for one year, no longer. If no help comes, we will fight our way out.” Posters, hung on Ospan by the Chinese at the time of execution, may serve as indirect evidence of his relations with the Western powers. One of them read: “He said he would deliver Turkistan from the Chinese, but in fact he sold out to the British and Americans.” In communist newspapers, according to Lias, Ospan was called “the traitor who had tried to sell them to the capitalists.”

MacKiernan, who stayed in Xinjiang to destroy documents before the Chinese Communist Army entered, on the way back from Xinjiang, met Ospan and Zhanymhan, who were on the run. According to the Soviet documents, during this journey he kept in touch with the Kuomintang by means of two radio installations. Ospan here is characterized as “a Watchdog of the Kuomintang reactionaries.”

MacKiernan tried to persuade Ospan and Zhanymhan not to obey the government of the province and promised a support in a military assault. When he was leaving for Tibet, he left Ospan and 94 White Russians who were his bodyguards 25 taels of gold as a foundation for the organization of the insurgency and said to them to be fully prepared for the upcoming Third World War, being in complete readiness for action (Records, information of V.M. Molotov. RSA of S&PH. Fond 82. Inventory 2. Case 1261. Sheet 87).

Thomas Laird writes that MacKiernan could have reached his destination much earlier, but he made a mysterious detour. His whereabouts at that time remained a mystery. The statement of Burhan Shahidi helps to shed light on these intricate events. From it the whereabouts of MacKiernan in the period around September 29 and for 20 days become known: he spent this time with Ospan and Dzhanymhan, trying to fulfill his mission – provide the loyalty of the nomads in the case of the world war.

Discussion

In this article, we discover and substantiate a new perspective on the first armed conflict of the Cold War. In the three Kazakh districts of Xinjiang, remote, as it seems, from the world political arena, events took place directly related to the formation of the future bipolar world. Based on the foregoing, researchers face a number of questions related to the interactions of groups of Kazakhs with each other, Kazakhs with other Turkic-speaking peoples of Xinjiang, Turkics of Xinjiang with representatives of other peoples and confessions inhabiting the region. Let us express our wish to future researchers of the topic to dwell in more detail on the following questions:

1. The personalities of the leaders of large and small groups of insurgents, the leaders of the East Turkestan Republic, the Chinese administration, Soviet diplomats and employees of foreign special services, their life before the events under study.
2. Direct and indirect consequences of the uprising, whether the rebels have made serious changes in their position.
3. It would be especially interesting to look at the topic from the standpoint of related disciplines.

Studying the topic in the proposed directions could give deeper, and possibly unexpected results and introduce new data into scientific circulation that are useful in solving problems at the moment.

Conclusion

MacKiernan was shot by Tibetan border guards while attempting to cross the frontier. He carried away with him to the grave the mystery of hundreds of burnt documents describing the work of the US intelligence agencies in Xinjiang. Soon the troops of Chinese Communists entered Xinjiang, and the Three Districts became a part of China again. Mao called the revolution of the Three Districts a part of the revolution in China, and Saifutdin Azizi, as head of a new delegation, sent to replace the one dead in the crash, agreed to the Three Districts joining the rest of Xinjiang. Ospan-batyr was executed, and the Kazakhs fleeing with him emigrated from Xinjiang. Thus ended the history of the Three Districts revolution, which appeared to be useless both to the Soviet Union and to now Communist and Soviet-friendly China.

Thus, the Revolution of the Three Districts, as one of the Cold War theaters, proved to be profitable for the USSR, since as a result of economic relations with the ETR it received an atomic bomb of its own, bridging the gap in weapons with the US. For the US it was hardly successful, as they, represented by Kuomintang, were actually defeated in Xinjiang, failing to ignite World War III. They also lost their talented envoy Douglas MacKiernan. But one should suppose that his personality and activities will become the subject of numerous future studies, which will reveal surprising and unexpected facts about his death from a bullet shot by a Tibetan border guard.

Acknowledgements

The authors wish to thank Robyn Bantel for correction of the manuscript and for valuable remarks and questions.

References:

- Articles about the economic, political, situation of Xinjiang. *The Russian State Archive of Social and Political History*. Fund 532. Inventory 4. Case 327. Sheet 62.
- Badavamov, L. (1967). The Kazakhs of East Turkestan in the national liberation movement against the Kuomintang Chaikanshi clique (1940-1949). Alma-Ata.
- Barmin, V. (2013). The clash of regional interests of the Soviet Union and the great powers in Xinjiang during the second half of the 20th century. *The World of Science, Culture, Education*, 5 (42), 359-363.
- Barmin, K. (2005). *The politics of the Great Powers in Sintszyan in 1918-1949*. Barnaul.

- Benson, L. (1990). *The Ili Rebellion: The Moslem Challenge to Chinese Authority in Xinjiang, 1944-1949*. New York, London: M.E. Sharpe.
- Benson, L., & Svanberg, I. (1988). *The Kazakhs of China: Essays on an Ethnic Minority*. Uppsala, Stockholm.
- Documentary material about Communist cadres in Xinjiang. *The Russian State Archive of Social and Political History*. Fund 514. Inventory 1. Case 1075. Sheet 45.
- Dickens, M. (2016, March 3). The Soviets in Xinjiang. 1911-1949. Retrieved August 15, 2021, from <http://www.oxuscom.com/sovinxj.htm#after>
- Draft resolutions of the Central Committee of the CPSU (b), notes, certificates of the Foreign Policy Commission of the Central Committee of the CPSU (b), the Ministry of Foreign Affairs of the USSR on sending Soviet trade union student and youth organizations, delegations of Soviet public organizations and individuals to the PRC, on approving directives to Soviet delegations, on inviting a delegation from the PRC and individuals to the USSR for rest and treatment, on approving a work plan with Chinese delegations with V.M. Molotov's resolutions. *Russian State Archive of Social and Political History*. Fond 82. Inventory 2. Case 1260. Sheet 78.
- Draft resolutions of the Central Committee of the CPSU (b), notes, information of A.I. Mikoyan, Ministry of Foreign Affairs of the USSR on the comments of the Chinese side on the draft agreements on the establishment of mixed oil and metal production companies in Xinjiang and on the working conditions of Soviet specialists in China, on the draft instructions for Soviet specialists working in China, on ensuring joint management of the Chinese Changchun Railway, on the opening of Chinese consulates in Chita and Vladivostok, on the composition of Soviet delegations to the Soviet-Chinese commissions on the transfer of property of the Government of the People's Republic of China to the Government of Mongolia and China, on signing an agreement on the establishment of Soviet-Chinese joint stock companies with V.M. Molotov's comments. *Russian State Archive of Social and Political History*. Fond 82. Inventory 2. Case 1252. Sheet 5.
- Elements of Fission Weapon Design (2016, March 3). Retrieved August 15, 2021, from <http://nuclearweaponarchive.org/Nwfaq/Nfaq4-1.html>
- Forbes, A.D.W. (1986). *Warlords and Muslims in Chinese Central Asia: A Political History of Republican Sinkiang 1911-1949*. CUP Archive.
- Foreign Relations of the United States, 1947. The Far East: China, Vol. VII, Doc. 489, p. 575.

- Gromyko, A., & Lomeiko, V. (1984). *New thinking in the nuclear age*. Moscow: International Relations.
- Jacobs, J.M. (2016). Exile Island: Xinjiang Refugees and the “One China” Policy in Nationalist Taiwan, 1949-1971”. *Journal of Cold War Studies*, 1 (18), 188-218.
- Jacobs, J.M. (2016). *Xinjiang and the Modern Chinese State*. University of Washington Press.
- Jinghong, Zh. (2009, July 24). *Abudoukelimu Abasuofo: Yong makesi zhubuyi wuzhuang qilai de wuchan jieji zhanshi*. Zhongguo minzu zongjiao wang. Retrieved August 15, 2021, from <http://www.mzb.com.cn/html/node/104470-1.htm>
- Kamalov, A., Millward, J., Yasushi, Sh., & Jun, S. (Eds.) (2010). Uyghur Memoir Literature in Central Asia on Eastern Turkestan Republic (1944-49). *Studies on Xinjiang Historical Sources in 17-20th Centuries* (pp. 257-278). Tokyo: the Toyo Bunko.
- Kayirken, T.Z. (2008). Umitilgan Respublika. Shigis Turkistan kazaktarinin ult-azattik kozgalisi. 1949-1949. In Zhurtbay, T.K. (Ed.). *Kazakh Ult-Azattik kozgalisi* (Vol. 12, p. 129). Almaty: Yel-Shezhire.
- Li Chang (1954). The Soviet Grip on Sinkiang. *Foreign Affairs*, 32, 3, 491-503.
- Lias, G. (1956). *Kazak Exodus*. London Evans Brothers Limited.
- Millward, J.A. (2007). *Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang*. Columbia University Press.
- Orynbayeva, G. (2013). Istochniki po istorii kazahov Kitaya d godi maoizma (1949-1976). *History of the Homeland Research Journal*, 4 (64), 86.
- Political implications in Mongolian invasion of N. China province (1947, June 13). In *The Canberra times*. Retrieved August 15, 2021, from <http://trove.nla.gov.au/newspaper/article/2717323>
- Records, information of V.M. Molotov. Ministry of Foreign Affairs of the USSR. TASS under the Council of Ministers of the USSR. Central Committee of the Communist Party of China TsK KPK about the document of US State Department on Formos issue, about the secret agreement between the American government and the Kuomintang, about the draft statement by A.Y. Vyshinsky on the speech of Secretary of State Acheson on U.S. policy in Asia, about the financial and food situation in China, about the work of Soviet specialists in China, about Mao Zedong’s interview with TASS correspondent with V.M. Molotov’s resolutions and remarks, doklad Lyu Shaotsi’s report about agrarian reform in the 2nd session of National Committee of the National Political Consultative Council of China. *Russian State Archive of Social and Political History*. Fond 82. Inventory 2. Case 1261. Sheet 87.

- Ross, S. (1996). *American war plans*. Taylor & Francis.
- Rostovskiy, S. Characteristics of the Characteristics of Xinjiang Province. *The Russian State Archive of Social and Political History*. Fund 532. Inventory 4. Case 328. Sheet 94.
- Shichor, Y. (2004). The Great Wall of Steel: Military and Strategy in Xinjiang. In Starr, F.S. (Ed.). *Xinjiang: China's Muslim Borderland* (p. 146). Armonk, New York, London: M.E. Sharpe.
- Tungsten price on the world market. In World Market Prices for Metals and Raw Materials. Retrieved August 15, 2021, from <http://www.infogeo.ru/metalls/worldprice/?vid=3>
- Wang, D.D. (1993). The USSR and the Establishment of the Eastern Turkestan Republic in Xinjiang. In: Wang, D.D. *Under the Soviet Shadow: the Yili Revellion of 1944-1949 in Xinjiang* (pp.337-378). Australia: University of Tasmania.
- Who are you, General Monuyev? In History of Kyrgyzstan (2020, April 15). Retrieved August 15, 2021, from https://new.vk.com/page-35945278_49926725

Sergey V. Lebedev

Full Professor, Doctor of Philosophy
Head of the Department
Department of Philosophy
Higher School of Folk Arts
St Petersburg, Russia
E-mail: serviceb@list.ru
ORCID: 0000-0002-7994-2660

Galina N. Lebedeva

Associate Professor of the Department
Candidate of Philosophical Sciences (PhD)
Department of Philosophy
A.S. Pushkin Leningrad State University
St Petersburg, Russia
E-mail: gal_le@list.ru
ORCID: 0000-0002-6217-9929

The struggle for the transition to the “royal faith”. From the History of Orthodoxy in the Baltic States

Abstract:

The study relevance lies in the fact that in the public consciousness in our time, the Baltic States are defined as a border region, which is associated with the clash of different religions, languages and cultures. It is also connected with the problems of self-identification of peoples, especially after the collapse of the USSR. The cultural-historical and comparative methods are the main methods of research. The Baltic States are the territory of the former Livonia, which later makes up three Russian provinces – Estonia, Courland and Livonia. These provinces formed a separate general government of the Russian Empire – the Baltic Region. According to the German name of the Baltic Sea – Ostsee, this region was even called Ostsee in the Russian press (now it is the area of Estonia and Latvia). Orthodoxy was the first Christian confession that came to the present-day Latvia and Estonia territory in the 11th century from neighbouring Russian regions. Russian Orthodoxy has been subjected to various oppressions in various periods. The study purpose is to analyze the struggle for the transition to the “royal faith” in the Baltic States. To achieve the study purpose, archival materials and materials from the works of leading Russian, Estonian, Latvian and Polish historians in the field of the topic were used. The study authors conclude that the indigenous inhabitants of the Baltic States were not only loyal subjects of the Russian emperors but also loyal citizens of the USSR. And the issues of religion play a decisive role in the identification and fate of peoples, being the main issue in the border and developed territories.

Keywords:

Baltic States, Baltic countries, Riga Diocese, Orthodoxy in the Baltic States, Ostseian law, half-Believers, Lutheranism, resettlement movement, Baltic Russians.

Сергей Викторович Лебедев

профессор, доктор философских наук
заведующий кафедрой философии
Высшая школа народных искусств
Санкт-Петербург, Россия
E-mail: servicleb@list.ru
ORCID: 0000-0002-7994-2660

Галина Николаевна Лебедева

доцент кафедры, кандидат философских наук
кафедра философии
Ленинградский государственный университет имени А.С. Пушкина
Санкт-Петербург, Россия
E-mail: gal_le@list.ru
ORCID: 0000-0002-6217-9929

Борьба за переход в «царскую веру». Из истории Православия в Прибалтике

Аннотация:

Актуальность состоит в том, что в общественном сознании в наше время Прибалтику определяют как пограничный регион, что связано со столкновением различных религий, языков и культур. Так же это связано с проблемами самоидентификации народов, особенно после распада СССР. Прибалтика, это – территория бывшей Ливонии, в дальнейшем составляющая три российских губернии – Эстляндскую, Курляндскую и Лифляндскую. Эти губернии составляли отдельное генерал-губернаторство Российской империи – Прибалтийский край. По немецкому названию Балтийского моря – Ostsee, этот край даже в русской прессе назывался Остзейским (ныне – территория Эстонии и Латвии). Православие стало первым христианским исповеданием, которое пришло на территорию нынешних Латвии и Эстонии ещё в XI веке из соседних русских областей. В различные периоды Православие как русская вера подвергалось различным притеснениям. Целью исследования является анализ борьбы за переход в «царскую веру» на территории Прибалтики. Культурно-исторический и сравнительный метод являются основными методами исследования. Для достижения цели исследования были использованы архивные материалы, а также материалы трудов ведущих российских, эстонских, латвийских и польских историков в области темы данного исследования. Авторы исследования делают вывод, что коренные жители Прибалтики были не только верноподданными российских императоров и лояльными гражданами СССР. А вопросы вероисповедания выполняют решающую роль в идентификации и судьбах народов, являясь главным вопросом на пограничных и осваиваемых территориях.

Ключевые слова:

Прибалтика, «страны Балтии», Рижская епархия, православие в Прибалтике, остзейское право, полуверцы, лютеранство, переселенческое движение, прибалтийские русские.

Introduction

The relevance of the study of this topic lies in the fact that in the public consciousness in our time, the Baltic States are defined as a border region, which is associated with the clash of different religions, languages and cultures. It is also connected with the problems of self-identification of peoples, especially after the collapse of the USSR. The Baltic States are the territory of the former Livonia, which later makes up three Russian provinces – Estonia, Courland and Livonia. These provinces formed a separate general government of the Russian Empire – the Baltic Region. According to the German name of the Baltic Sea – Ostsee, this region was even called Ostsee in the Russian press (now, it is the territory of Estonia and Latvia). Orthodoxy was the first Christian confession that came to present-day Latvia and Estonia territory from neighbouring Russian regions in the 11th century. Russian Orthodoxy has been subjected to various oppressions in various periods, e.g., from 1918 to 1926, 28 churches were taken away from the Orthodox Church of Latvia, but the peoples of this region aspired to Russian culture and Russian faith.

The study purpose is to analyze the struggle for the transition to the “royal faith” in the Baltic States.

Based on the set purpose, the following tasks were solved:

- Analyze the Baltic region from the perspective of the Orthodox region.
- Characterize the development of religion in the first five centuries of the development of Orthodoxy in the Baltic States.
- Substantiate the movement of Latvians and Estonians for the conversion to Orthodoxy in the second and third thirds of the 19th century, as well as the first 14 years of the 20th century historically.

Historical, comparative, logical and cultural-historical research methods were used to solve the tasks.

To achieve the study purpose, archival materials and materials from the works of leading Russian, Estonian, Latvian and Polish historians in the field of the study topic, e.g., A. Adamson, N. Balashov, S.L. Kravets, I. Belyaev, G. Friz, A.V. Gaponenko, A.V. Gavrilin, J. Kahk, M.V. Kirchanov, A.D. Malnach, D.P. Ogitsky, E.I. Scherbakova, M.V. Sidorova, K. Sijlivask, H. Strods, S.A. Tsoya, S. Valdmaa, L.M. Vorobyova, S. Zetterberg, and others were used.

1. The Baltic States as the Orthodox land

The modern Baltic States, consisting of three former Soviet republics, are of little interest to the world. Only the inadequacy of Baltic politicians, economic decline

and population extinction are the topics of a few analytical studies devoted to the region. In modern Russia, the belief prevails that the “Baltic countries” have forever separated from Russia, and the elite has always been against Russia. Moreover, in the public consciousness, for some reason, the Baltic States are considered part of the Western European world. The arguments that the Baltic States are “part of Europe” are mainly reduced to the architecture of cities, the Latin alphabet in writing and the predominance of Western Christian denominations among believers of indigenous nationalities.

However, these ideas are not entirely objective. The indigenous inhabitants of the Baltic States were not only loyal subjects of the Russian emperors but also loyal citizens of the USSR. Russian culture and faith have been sought by the peoples of this region in different historical epochs. Although many Baltic politicians periodically proclaim that the Baltic States are part of “Europe” and not Russia, the historical and geopolitical peculiarity of the Baltic region as a specific part of historical Russia will not disappear from the desire of individual politicians. The Baltic States are Russia’s window to Europe, but not Europe. Proclaiming yourself a European state and being a European state are two huge differences.

The population of the region is heterogeneous by confessional affiliation. Lithuanian believers overwhelmingly adhere to Catholicism. The majority of Latvian believers profess Lutheranism; and Catholicism is widespread in Latgale, the historical region of Latvia. Estonians are traditionally Lutherans and partly Orthodox. In Lithuania, the role of the Catholic religion has always been significant. Even in the 21st century, Lithuanians are considered one of the most religious peoples in Europe like Poles.

In the 16th century, Protestantism gained a certain popularity in the Lithuanian lands. The very first work in Lithuanian was Luther’s *Simple Words of the Catechism* as presented by Martin Mosvidius (Majvidas). This book was published in 1547 in Prussia, in Königsberg (Toporov, 1999). However, most Lithuanians remained pagans and did not convert to Protestantism at all. As a result of the persistent activity of the Jesuit Order and the authorities, the Lithuanians returned to Catholicism and are still considered a Catholic nation.

However, Latvians and Estonians, in general, have never been zealous about the Lutheran faith, in the past, it was considered “lordly”, imposed by the conquerors. It is not surprising that during the wars and upheavals of the 16th and early 17th centuries, the Baltic States inhabitants almost lost Christianity and again returned to the worship of sacral groves and trees. Jesuits in Lithuania and Latgale, Protestant pastors in Livonia, Courland and Estonia baptized the Balts a second time.

However, sacred groves and trees continued to be objects of religious worship. Thus, the last sacral linden was cut down only in 1836 (Belyaev, 1901). Until the end of the 19th century, the custom was widespread among Latvians to put various things in the grave with the deceased that would be useful to him in another world – underwear, a pipe with tobacco, for women – threads, fabrics, etc., as well as money. The rite of posthumous “treats” of the deceased was also practised.

During the period of Latvia’s “first independence”, despite the proclamation of Lutheranism as the state religion, a movement of “Dievturs” (pagans) arose among the Latvian intelligentsia.

The attitude of Estonians and Latvians to the “lord’s faith” is evidenced by such facts. Estonia is considered one of the most atheized countries in the world. According to the 2012 census, 54% of Estonian residents did not belong to any religious trends. In 2019, 59.7% of Estonian residents identified themselves as atheists and agnostics (Population of Estonia, 2021). Similarly, 43.8% of Latvians in Latvia called themselves non-religious (Population of Latvia, 2021).

However, the Christianization of the Baltic peoples could not do away with many traces of paganism. It is no coincidence that the purely pagan holiday of the summer solstice – Ligo, is the principal national holiday of Latvians. On this day, the songs, which had a characteristic refrain about an appeal to the sun to rise above the fields, were sung.

Folk songs of the Baltic peoples are also overflowing with pagan motifs and symbols. Currently, supporters of the revival of paganism are very active in all the Baltic republics. However, they do not profess ancient paganism, about which we have little information but subjective reconstructions of paganism.

Among the Russian believers of the Baltic States, the majority are Orthodox. There are also Old Believers. However, Orthodoxy is not only the “Russian faith” in the Baltic States. Some Estonians and Latvians are also followers of Orthodoxy. In addition, Orthodoxy was professed by the so-called “half-Believers”, i.e., the Finnish-speaking Setu people living in a lane with Russians on the border of the Pskov region (in the Pechora region) and Estonia. Significantly, 93 thousand Russians lived in the “first” or “bourgeois” Estonia in 1933. And in general, there were 213 thousand Orthodox people united in 160 parishes (Zetterberg, 2013). In addition, there were also Old Believers among the Russians, who were not counted as Orthodox by statistics.

During the “first independence”, Orthodoxy as the Russian faith was subjected to various oppressions. So, in Estonia, although President K. Piats himself was Orthodox, in 1936, the Gregorian calendar was forcibly introduced into the schedule

of church holidays. The authorities opened Lutheran parishes among Russian districts in the west of Lake Peipsi (Hiyo, 2012).

Over the following decades of the 20th century, during the “second independence”, Estonians became even more disillusioned with Lutheranism. Is it any wonder that Orthodoxy turned out to be the most widespread religion in Estonia, to which 16% of the country’s residents aged 15 years and older consider themselves (The most widespread religion in Estonia. Orthodoxy, 2013). Lutheranism took second place – with 10% of the total population.

Since December 1, 2002, the Cathedral of the Saints of the Estonian Land has been celebrated in Estonia. There is an icon *Cathedral of the Saints of the Land of Estonia*, which is located in Tallinn’s Alexander Nevsky Cathedral. Liturgical texts were compiled. They included the canon, which mentions the names of 17 saints (On December 1, the Russian Orthodox Church commemorates the holy martyrs of the Estonian land, 2006), which can be divided into three groups, according to the time of their feat: the first group is the oldest ascetics of Orthodoxy, the second group is the continuers of pious feats of the Russian Empire, the third group is the New Martyrs and confessors.

Orthodoxy occupies a strong position in Latvia. About a quarter of Latvian residents consider themselves Orthodox (Orthodoxy in Latvia, 2006). A similar situation is described by A.D. Malinach, “According to the Latvian Orthodox Church (LPC), there are 350 thousand Orthodox Christians in the country, but the exact figures are not known, since there is no registration of believers in Latvia. According to some researchers, in particular, Professor of the University of Latvia A.V. Gavrilin, the real number of Orthodox parishioners is twice or even three times lower and ranges from 120-150 thousand people. It correlates more closely with the number of Orthodox parishes as of 2016, when, according to the data of the Central Statistical Bureau of Latvia, there were 125.” (Malnach, 2017) Russians in the interwar period “lived very closely, much more closely than today, connected with the Orthodox Church, which was partly a continuation of the old order, but also to a large extent a way to preserve their identity and identity in isolation from their historical homeland, which many (non-)Russian people felt like a tragedy.” (Malnach, 2017)

During the “first independence”, Orthodoxy in Latvia was persecuted. Thus, from 1918 to 1926, 28 churches were taken away from the Orthodox Church, eight of which were transferred to other religious denominations. In 1923, the Latvian government officially transferred the residence of the Orthodox bishop – the Riga St Alexeyev Monastery – to the Roman Catholic Church. In addition, the building of

the Riga Theological Seminary was transferred to the University of Latvia, the building of the Theological School to the Military School (Gavrilin, 2000). In general, the Orthodox Church in Latvia has had only limited, incomplete rights since 1920. “The state has nationalized or transferred to other owners’ part of the church property (in particular, the premises of the Alekseevsky Monastery, the bishop’s residence, the building of the theological seminary and theological school in the centre of Riga, the Liepaja Naval Cathedral of St Nicholas... The church managed to find its place in the new state only as a result of complex political and legal processes” (Tsoya, 2017). In 1934, shortly after the establishment of the dictatorship of Ulmanis, John Pommer, Archbishop of Riga and All Latvia, an ethnic Latvian by origin, was assassinated (Keler, 1999). However, it was not possible to suppress Orthodoxy then. Thus, in 1935 there were 174,389 Orthodox believers in Latvia.

To assess the peculiarities of the religious state of the modern Baltic States, it is necessary to recall the history of Orthodoxy in the region. Consider the religious history of the Baltic States of Estonia and Latvia. In the narrowest sense of the word, the Baltic States are the territory of the former Livonia, which later make up three Russian provinces – Estonia, Courland and Livonia. These provinces formed a separate general government of the Russian Empire – the Baltic Region. According to the German name of the Baltic Sea – Ostsee, this region was even called Ostsee in the Russian press (it is the territory of Estonia and Latvia now). The review of books, collections of documents and other literature on the history of Orthodoxy in Latvia is compiled in the context of S. Tsoya’s research, where he examines how different ideas about the history of Orthodoxy collided on the pages of books and articles (Tsoya, 2017).

2. The First Five Centuries of Orthodoxy in the Baltic States

Orthodoxy has been known in the Baltic lands since the Baptism of Rus. In any case, in the middle of the 12th century in the Novgorod and Pskov dioceses, there were rules that Orthodox priests should be guided by when announcing newly baptized Chudins (the people of Chud’) (Cheshikhin, 1894). The fact that there were Orthodox priests among the Latvians, can be judged by the signature on the altar Gospel, written around 1270, kept in the Rumyantsev Museum. The caption reads: “The same books are written by Gyurgi, the son of Popov, who speaks Latvian, from the settlement.” (Preobrazhensky, 2012) By the way, in this signature, there was one of the first mentions of the ethnonym “Latvian”. The local tribal nobility showed interest in Christianity. So, at the end of the 12th century, the Latvian foreman Talibald and his sons were Orthodox (Dimante, 2017). Probably, there were other

examples about which information has not been preserved due to the small number and poor preservation of sources. When the German crusaders began to conquer these lands, it turned out to their fury that they had been familiar with Christianity for a long time. In many villages, there are several Orthodox churches. However, since the Crusaders, the Orthodox were “schismatics” (schismatics), who did not obey the pope, the local Orthodox, together with the pagans, began to lead to Catholicism with fire and sword, killing the “stubborn”.

The Orthodoxy spread among the Baltic peoples is evidenced not only by ancient chronicles but also by the linguistics data. So, in the Old Russian, there were such loanwords related to church life in the Latvian language as *baznīca* (*bozhnitsa*, church, chapel, which was placed where there are no temples), *krusts* (cross), *svēts* (holy, sacred), *svētki* (Yuletide), *svece* (candle), *zvans* (ringing, bell), *grēks* (sin), *gavēt* (to say, fast), *karogs* (banner), *nedēļa* (week), etc. Russian words, like words entered through the Russian language, which have been preserved to this day as part of the Latvian vocabulary with some correction of meaning, can be dated to the 6th and 7th centuries. ... Most likely, the first borrowings appeared thanks to enterprising Russian merchants, who mastered trade routes in the Baltic States... Most of the borrowings of that distant era (and there are many dozens of them) have been still used in the modern Latvian language, with the preservation or modification of meanings” (Dimante, 2017). Back in the early 20th century, A.A. Shakhmatov substantiated the idea that in the past, there was a Slavic-Baltic proto-language (Shakhmatov, 1919).

It is also no coincidence that such a word of the Estonian language as “*raamat*” (book) is also derived from the Russian word “*gramota*” (letter, writing paper) or the word “*rist*” from the Russian “*krest*” (cross). The word “*papp*” is formed from the Russian word “*pop*” (priest, pop). This means that the ancestors of Estonians got acquainted with the faith of Christ not through Catholic Latin, but Old Russian Christian texts.

The Lithuanian word “*knyga*” (book) has a clear origin. Among Lithuanians, Palm Sunday is still called “*Verbu sekmadienis*”, or simply “*Verba*”, although the Lithuanian name of the willow tree itself has nothing to do with this word. Linguists refer the following words to the group of modern Lithuanian words having Orthodox-Russian origin: *Velika* (The Great Day – Easter), *Kalados* (*kolyada* – Christmas), *Krikatas* (Epiphany), *rojas* (paradise), *krikatynos* (christening), *kumas* (godfather), *Trajce* (Trinity), *pravadais* (seeing-off, *radonitsa*), *viera* (faith), *zokonas* (law), *griechas* (sin), *grieshnykas* (sinner), *neshcestyvas* (wicked), *kodyti* (to incense), *minychas* (monk), *prysega*, *prysiega* (oath), *prisiegoti* (swear an oath). *Bajytis* (to

swear by the name of God), swodba (wedding), biasas (devil), gromata (letter), dijakas (writer), nedila (a week both in the sense of “Sunday” and “edmitsa”, i.e., seven days). Up to the 18th century, the days of the week had such names among the Lithuanians: paldienikas, utarnikas, sereda, cietviergas, petnicia, subota.” (Ogitsky, 1983)

During archaeological excavations, objects of Christian worship, crosses (from Byzantium or Russian production), pendants with the image of saints are often found. The local Latgalian princes in Yersik and Talava are known to have adopted Orthodoxy. In 1994, during archaeological excavations in the oldest Lithuanian settlement of Kyarava, Orthodox burial sites dating back to the beginning and middle of the 13th century were discovered.

When the Crusaders conquered the Baltic lands after brutal wars (except Lithuania), all local residents, Orthodox and the pagans were forcibly baptized into Catholicism. A.B. Grachev, the researcher of these events, noted: “The success of the Crusaders was largely facilitated by hostile relations between the indigenous peoples of the region, the discontent of Estonians and Latgalians with the policy of Novgorod, just like contradictions between the Russian lands and principalities themselves. These circumstances did not allow the timely formation and opposition to the Crusaders of a military alliance of the Baltic peoples with the Principality of Polotsk and the Novgorod state.” (Grachev, 2006) During the Reformation, the descendants of the “dog knights”, having converted to Lutheranism, at the same time crossed their serfs. However, as noted above, this was largely a formal action. Estonians and Latvians became Protestants formally, as they had previously been formal Catholics, largely retaining pagan customs and beliefs. As the traveller Johann David Wunderer, who passed through the lands of modern Latvia to Russia in 1590, noted, Latvians and Estonians worshipped sacred trees, the sun, the moon, and the shadows of the dead. The Courland quartermaster Pavel Eygorn wrote about this in 1613 (Belyaev, 1901).

It was necessary to punish those people who did not attend church service to introduce the Christianity peasants. Sometimes I had to lock the parishioners in the church until the service was over – otherwise, the peasants would have gone home. In 1644, Pastor I. Gutsdaf wrote about his Estonian flock: “They know nothing about God, nor about the word of God, nor the faith of God, nor about prayers. Examples, which prove their darkness and superstition, worship of idols and witchcraft power, are innumerable. Most of them are pagans in the full sense of the word; They know nothing about Christ except that they have been baptized.” (Moora et al., 1961) Sermons in German were as incomprehensible to the peasants as Latin was during the rule of the Order.

There was a permanent Russian population in the Baltic States for all three centuries of the Livonian Order's existence and two centuries of Swedish domination. It stood out not so much by its size but by its specific position and religion. For example, Riga has always had a Russian population. Back in 1201, just in the year of the Riga foundation, the murder of a certain Russian merchant and his helmsman on the Western Dvina is mentioned. In Riga, the "Russian courtyard" (or "Russian quarter") appeared already in 1212, even under Albert. Russian lived there, as well as merchants from Russian cities. Ten years later, in 1222, in one of the letters sent to Rome, Albert anxiously informed Pope Honorius the Third that Orthodox Russians were coming to Livonia to live and had a negative impact on local residents who converted to Latinism (Catholicism) (Keussler, 1900). In 1229, a trade agreement was concluded between Riga and Smolensk. He was called "Mstislav's Pravda", i.e., "agreement", after the Smolensk Prince Mstislav Davydovich. This document was compiled by "smart husband Panteley" and "the best pop Jeremiah". In addition to Riga, representatives of other cities of the Baltic coast, including Lubeck, Dortmund and Bremen, participated in the signing of the Mstislav's Pravda. At first, Russians in Riga were given equal rights with German settlers. They could settle in Riga, becoming its burghers (Mettig, 1900). Both sides received the right to trade and establish the trading posts: Russian – in German cities, and Germans – in Russian cities. Russian farmstead in Riga (Dat Russche dorp) now has received an official status. In general, in the 13th century, 300 Russian merchants were owning real estate in Riga, whose names are mentioned in chronicles (Gaponenko, 2010). Russian merchants received several advantages over the locals. For example, when a Riga judge sentenced a citizen to death, he could live for some time if he borrowed money from a Smolensk or Polotsk merchant before his arrest. The magistrate was obliged to first ensure the debt payment to the Russian from the funds of this burgher and only then to carry out the sentence. If a criminal killed a Russian merchant in Riga and the villain was not found, the city was obliged to pay the family of the deceased several kilograms of silver. A citizen of Riga suspected of a crime could be thrown into prison before the trial. But a Russian merchant in Livonia was bailed out up to court. In Livonia, no one had the right to challenge a Russian merchant to a duel (Gurin, 2013).

"Under 1297, the Russian St Nicholas Church in Riga, which arose much earlier, is mentioned. In the Riga city archives dating back to the 14th century, 88 Russian merchants were personally noted. Seven of them were Riga citizens and homeowners. Here are their names: Efrem, Semyon, Timofey, Peter, Dmitry, Akim the Furrier and Demas the Bath Attendant (possibly Denis). It is known that a certain

Timoshka traded in the city of Lubeck (the metropolis of Riga) around 1327. Since 1330, five Russian merchants had permanent trading places on Town Hall Square. Probably, rich creditors Stepan with his son Xenophon and a certain Kuzma belong to the citizens, as like large merchants Ivan and his namesake.” (Berezhkov, 1877) Russians owned houses all over Riga – both within the city and in the suburbs. In addition to buildings, they also had gardens outside the city wall and meadows on the other side of the Western Dvina. In documents under 1444, the presence of a Russian cemetery and an almshouse in Riga was mentioned. The presence of the poorhouse means that Russians lived in Riga not only during trade trips but also constantly as locals. Russian village in Riga calls “das Russische Dorf”, i.e., a Russian village, in the local hereditary book (Erbenbuch). It was located in the northern part of the city near the Sand Gate. At the end of the Order Era in 1522, Russian small traders were allowed to unite in a special workshop in Riga.

In the city of Tallinn, formerly Revel, named Kolyvan earlier, there is still an ancient Vene street, i.e., Russian, in the Old City. Russians began to live on this street in the 15th century. Before that time, the Russian quarter in Revel was located to the north of the Small Sea Gate. Orthodox St Nicholas Church was built there (the very first extant mention of it in written sources dates back to 1371 but indirect evidence suggests that it existed there before). The Revel burghers singled out local Orthodox competitors in trade and crafts and sought to weaken their influence by various legislative tricks. Various discriminatory laws and offensive rules were introduced for Russians and Orthodox in general. Thus, the city authorities of Revel forbade stove heating in St Nicholas Church and direct access from it to Vienna Street (the doors of the church faced the courtyard).

In the old Yuryev, there were, apparently, especially many Russians. Russian quarter existed there – the “Russian End”. A seal of the Russian End was found (“Seal of Yurievskiya”) in Pskov during archaeological excavations. Russians in Yuryev enjoyed extraterritoriality, were subject only to their Russian court, were judged according to the “Russian Agreement”, were exempt from many taxes and duties.

However, in the Order state, there were periodic persecutions of the Orthodox. In 1455 and 1461, the Germans attacked Russian churches in Yuryev. Russian End on Christmas Day, 1472, 73 residents of the Russian End, among whom was the priest of the local Russian church, Isidore, after refusing to convert to Catholicism, were drowned in the Omovzha River. In the spring, during the flood, the incorruptible bodies of the holy martyrs and among them, the body of the Holy Martyr Isidore in full vestments were found bypassing Russian merchants on the

shore. The Orthodox Church celebrates January 8 as the Memorial Day of Isidore Yurievsky and 72 victims in Yuriev. In 1501, during the next war of the Order with Russia, the Yuriev authorities arrested 150 local Russian merchants at the same time.

A native of Yuryev was Pskov Saint Serapion (1390-1480), a monk of the Spaso-Eleazar Monastery, who left Yuryev because of the persecution of Catholics. John Shestnik, the founder of the Pskov-Pechersk Monastery, also came out of Yuryev. Russian merchants and artisans, who lived in the cities, went all over Livonia with goods very numerous Russian small retailers – “retailers”.

In Narva bordering Russia, Russians were probably also very numerous. In any case, the local Germans were distinguished by their excellent knowledge of the Russian language. The Livonian Order recruited translators from the residents of Narva. Russian was spoken not only by burghers but also by the burgomaster (city foreman) Friedrich Korf in the early 16th century.

Finally, there was also a Russian rural population in the northeast of modern Estonia, west of the Narova River. Russian place names (Porskovo, Syrenets) were already mentioned in written sources of the 14th and 15th centuries, and villages with Russian names existed even before the appearance of the Crusaders. The inhabitants maintained Orthodoxy. In the 16th century, there was a church in Syrenets. Russian fishers also settled on the western shore of Lake Peipsi. It is known that in 1367 the servants of the Derpt bishop (the city of Yuriev) destroyed the Russian fishers' light buildings standing on the lakeshore in the bishop's possessions.

Under 1382, the Livonian chronicles mention the Russian village of Russen Dorp, which had 26 hectares of land near Venden (Cheshikhin, 1884-1885). The village belonged to the knight Johann Tiesenhausen. In addition, there are mentions of other Russian villages (Vendever, Vendekulya, Kvevel), but their names are greatly distorted by Livonian chroniclers. Therefore, it is hard to establish their exact names.

A significant part of Livonia was occupied by Russian troops during the Livonian War of 1558-83. Most of the captured Livonians in Russia converted to Orthodoxy. However, those citizens, who remained faithful to Lutheranism could, by virtue of the religious tolerance prevailing in Russia, openly profess their faith. A certain pastor Johann Wetterman voluntarily went to Russia, where he fulfilled his pastoral duty. The pastor travelled to Russian cities where Livonians were stationed. By the way, Wetterman was respected by the tsar himself, who showed the pastor his famous library.

A specific administration was introduced in the part of Livonia occupied by Russian troops. Yuriev voivode has now become “the governor and voivode of the Livonian land”. Russian voivodes were also in Pernov (on the lands recaptured from

the Swedes in the campaigns of 1571-75), Kokengaz (former Kukonos). In addition, many Livonian lands were ruled by the Pskov voivode. Most of the “new German cities” were under the control of the City Order. It was specially created for the final incorporation of Livonia into the administrative structure of the Moscow State (Buganov, 1962).

The active activity of Orthodox missionaries began among Estonian and Latvian peasants. In Yuryev, an episcopal chair was created (or rather, recreated), headed by the abbot of the Pskov-Pechersk Monastery, Cornelius. The former castle of the Derpt bishop became the residence of Cornelius in Yuryev, and the former Dominican Church of Mary Magdalene became the main church (sovereign one). Orthodox churches were founded in the cities taken (in particular, Orthodox churches were built in Fellina, Pernov (Pärnu), Syrenets (Vasknarve). For the needs of the Orthodox Church, religious buildings of other faiths were engaged, new parishes were created, the Pskov-Pechersk Monastery was endowed with the granted lands. The tsar granted the Pskov-Pechersk Monastery “empty lands”, which were inhabited by alien people – “runaway Estonians”. In addition to the fugitives and their descendants, a small Finnish ethnic group Setu, very close to Estonians in language, but professing Orthodoxy, lives in the immediate vicinity of the Pskov-Pechersk Monastery to this day. Probably, the Pskov-Pechersk monks had a fairly good command of the Finnish languages, which allowed them to conduct active missionary activities. Orthodoxy has indeed gained a certain spread among Estonians. The reports of the Jesuits presented information even a quarter of a century later.

In the Latvian lands, the amount of Orthodox population also sharply increased, which, however, was constantly present here before. For example, the representative of Pope Anthony Possevino in 1582, passing through Livonia, decided to hold a Catholic service in the town of Illukst. And I found out that all the residents here are Orthodox by religion.

The Russians were clearly in no hurry to spread Orthodoxy. Russian soldiers, however, did not have enough Orthodox priests to meet the spiritual needs of even Russian soldiers, as evidenced by the numerous complaints of Russian voivodes. So, in January 1578, the governor of Kryborg, Prince Matvey Putyatin, wrote to the tsar: “My dear sir, have mercy, spare us your serfs, send a priest from Pskov, your sovereign’s people are dying without a spiritual father, and we are your sovereign’s serfs, we live like lost sheep” (Grala, 2014). So, the missionary fervour of the few priests in Livonia even had to be restrained. According to a modern researcher, “the tsarist administration could not successfully solve any key problems in Livonia that

were generated by the annexation of territories with other national, social, political and religious structures” (Grala, 2014).

However, the Livonian War ended with Russia’s defeat. Together with the army, Russian residents of Livonian cities, much like many natives of the region of various origins and religions, left Livonia. The Orthodox clergy also left with the settlers and troops, taking away icons and church utensils. Yuriev bishop left Derpt, and his see was abolished (Possevino, 1983).

After the collapse of the Livonian Order, its possessions were divided between Sweden and Poland, which immediately began a war to inherit Livonia with each other. Protestant Sweden won these wars. As a result, Estonia and Latvia remained Protestant. However, the small corner of modern Latvia – Latgale, which remained under Polish rule, has still been Catholic. Even now, Orthodoxy has not disappeared in the region, although the Swedish authorities have launched a policy of Orthodox persecution.

Russians were deprived of many rights in 1621 when Riga was taken by the Swedes from the Poles. A separate Russian quarter was liquidated, and residents were evicted outside the city fortifications. Somewhat later, in 1642, the Moscow Forstadt was formed there – a specific Russian suburb of Riga. St Nicholas Church, the oldest Orthodox church in Riga, was looted by the Jesuits during the Polish rule, who took the bells and icons from there. After the Swedish power establishment, some of those relics were taken by the Swedish king Gustav II Adolf. After the capture of Riga, he took four wooden images of the Most Holy Theotokos to Uppsala. They have been kept in the museum part of the Uppsala University Library until now (Filey, 2021). Orthodox worship in Riga was forbidden, but the Russians organized collective Orthodox prayer services on rafts in the middle of the Western Dvina River, on which tents were built, iconostases were installed, and something like temporary temples arose.

The Russian population of Revel and Riga was much smaller than before the Livonian War. However, the Russian citizens remained a permanent part of the locals. In Revel, St Nicholas Church was turned into a stable during the Livonian War. However, a century later, the church was restored as an Orthodox church at the expense of merchant Peter Nikolaev. In 1686-88, an iconostasis, brought from Russia, created by master Sergei Rozhkov, was installed in St Nicholas Church.

The city of Derpt (Yuryev) was experiencing a certain crisis due to the loss of the former position of trade routes. And here also lived the Russian population in its former part beyond the river. Russian merchants, unable to compete with Russian merchants, the Derpt magistrate forbade Russian merchants to keep shops in Derpt

in 1637. They were allowed to sell their goods only during two fairs, while the rest of the time only wholesale trade was allowed exclusively through intermediaries – domestic German merchants. However, restrictions on Russian trade caused discontent not only among local residents but also the Swedish authorities. Russian traders were banned by the Swedish commandant of the city. He even sent soldiers to protect the Russians.

During the Russian-Swedish War of 1656-61, Russian troops took Derpt. Russian troops' stay in the Baltic lands, like the appearance of Russian Old Believers, caused a wave of conversions of Latvians to Orthodoxy. It caused concern of the Livonia knighthood, which announced at the Landtag on January 28, 1659, that Lutheran pastors needed to step up their work, because “a simple-minded peasant, who is superstitious and godless by nature, easily converts to the Russian faith” (Gurin, 2019).

Persecution of the Baltic Russian population, especially the Russian inhabitants of Narva, who were especially dangerous for their large numbers, increased dramatically after the 1656-61 war. In 1664, a decree was issued on the complete eviction of the Russian residents of Ivangorod to the pier, to the “empty place near the water”, which was unsuitable to habit. The calculation was to “push out” the majority of Russians to Russia and Lutheranize the rest. However, the corruption of the Narva magistrate and the Swedish military command largely softened the decree. It becomes obvious that the anti-Russian activity's methods of the Swedish authorities in the Baltic States almost one-on-one reproduced the modern authorities of the Baltic republics.

Peter the Great, having annexed Estonia and Livonia and established control over Courland, which was turned into a province only in 1795, retained all rights and privileges for the domestic German nobility. The so-called “Ostsee order”, which existed until the Russification policy of Alexander the Third, developed. There was the Concept of “Ostzeets”, which denoted the Baltic German, the complete owner of the region. However, Peter and the subsequent Russian monarchs could be calm for the Baltic lands.

Another indicator of the Ostsee order was the dominant position of the Lutheran church – Landeskirche (literally – the regional state church). The Russian Orthodox Church, which had the status of the “first” in the whole empire, was regarded in the Baltic States as one of the foreign confessions.

Orthodoxy nevertheless spread slowly in the Baltic States. Among the Orthodox, there were not only ethnic Russians. Thus, in Revel, in 1736, a Russian military engineer, “Peter the Great's Blackamoor” Abram Hannibal married an

Estonian noblewoman Christina-Regina von Scheberg. By the way, the great-grandson of Hannibal and Regina von Scheberg was Alexander Sergeevich Pushkin. The illegitimate daughter of Prince Andrey Vyazemsky and Ekaterina Sievers Ekaterina Kolyvanova, who later became the historian N.K. Karamzin's wife, was born there in Revel.

After the capture of Riga (in which, we recall, all Orthodox churches were closed under the Swedes), Peter the Great founded the church of Alexei-the man of God and the Alekseevsky Monastery. In 1800, the Riga Ecclesiastical Board was responsible for 18 churches and 16,290 Orthodox parishioners (less than 1% of the population). The conversion of domestic residents to Orthodoxy was rare and was mainly caused by confessionally mixed marriages with the Orthodox. In 1744, Orthodoxy was adopted in Riga: 20 Lutherans, 4 Catholics and 2 Mohammedans. Joining Orthodoxy took place from year to year. Among those who joined were some local landowners-nobles. Unfortunately, the information about the accession is insufficient, this information is random, and not collected in the system; there are no indications in the documents of the nationality of the annexed, etc. (Sakharov, 1992-1993).

There were a few more Old Believers. However, they did not seek to contact the official authorities, so their number remains unknown.

3. Movement of Latvians and Estonians for conversion to Orthodoxy

After the end of the turbulent events of the wars with Napoleonic France, Emperor Alexander embarked on his long-standing idea – the abolition of serfdom, considering the Baltic provinces as a testing ground for reforms. Serfdom was abolished in Courland on August 25, 1817, and in Livonia on March 26, 1819. However, the peasants received only the will. It is the fundamental difference from the abolition of serfdom in Russia proper on February 19, 1861. “In the new law on peasants, while preserving the ownership of land for landlords, no attempt was made to establish any conditions favourable to the peasantry, neither when acquiring land ownership, nor when concluding land lease agreements” (Rassokhina, 2011). All the land remained with the landlords so that the freed peasants turned into landless farmhands. It was because “there was another significant flaw in the articles of the law. These legislative acts did not stipulate the issue of the minimum period for which a lease agreement should be concluded. As a result, such leases could be concluded for only one year” (Rassokhina, 2011). In Estonia, it was only in 1863 that peasants received identity documents and the right to freedom of movement. Even to move to a neighbouring parish, it was necessary to obtain a special passport from the local

police and permission from the owner of the neighbour manor where the peasant was going to move. This measure was supposed to prevent the departure of farmhands from the lordly possessions. The corvee, which was carried out by “free” peasants, was abolished only in 1868, i.e., half a century after the “liberation”. The Ostsee landlords themselves quipped that they gave their peasants only “bird freedom” (*Vogelfreiheit*). Numerous symbolic actions have also been preserved, demonstrating the servile submission of Estonians and Latvians to their German masters. So, until the beginning of the 20th century, the custom of kissing the baron’s hand persisted. Corporal punishment for farmhands persisted until 1905.

Two decades after the abolition of serfdom, rumours began to spread among the peasants that somewhere in St Petersburg the Russian tsar, who gave free rein to serfs in the Baltic region, could also give the land. To do this, it is only necessary to accept the “royal faith”, i.e., Orthodoxy. Latvians and Estonians were indirectly familiar with Orthodoxy, observing the religious life of the Russian inhabitants of the region, as like soldiers and officials. The peasants were also influenced by the fact that many of the Latvians and Estonians, having served in the Russian army or moved to St Petersburg, usually accepted Orthodoxy.

On the ethnic border between Russians and Estonians in Pskov, there were so-called “half-believers”. Russian educator O. Mazing wrote about them in 1821: “They are, however, of the Lutheran faith, but they wear Russian clothes, speak Estonian poorly and speak Russian better; they wear crosses around their necks, cross themselves like Russians, and if they find themselves in the Russian church, they put candles in front of the images there. Because they seem to be between two faiths, they are called half-believers, half-religious people. In general, these people are very good and humble” (Isakov, 2006). Thus, a certain part of Estonians was still familiar with Orthodoxy.

It also mattered that the peasants considered Lutheran pastors (and not without reason) to be just assistants to the barons who called on the peasants to work and endure.

Since the peasants were liberated without land, it is not surprising that many of them were ready to leave their homeland and settle anywhere in greater Russia to get land there. The peasants were also affected by the news about the reforms of the P.D. Kiselyov, Minister of State Property, which made life easier for state-owned peasants, and among other things also organized large-scale resettlement of peasants to the free lands of Novorossiia and the Volga region. As a result, quite unexpectedly for the official authorities of the empire, a mass movement began among the

indigenous inhabitants of the region, listed as Lutherans, for the transition to Orthodoxy.

The first attempts to file petitions for resettlement to deep Russia took place in the estates of Courland near Friedrichstadt (now Jaunelgava) in early 1835. The impetus for the subsequent events was the departure of 2,530 Jews displaced from the Courland province to Kherson. Passing through the Courland province and Latgale, they told local peasants about the incredibly fertile lands in the southern provinces of Russia (Strods, 2000).

As it often happens, the reason for the emergence of this movement was rather random circumstances. In 1836, Irinarch (Yakov Popov) became the Orthodox Archbishop of Riga. An educated man, who was spoken many languages and distinguished by a truly Christian disposition, Irinarch quickly became the voice of those who were deprived of the right to vote. Just during his administration period of the diocese, there was a severe famine in the Livonia province. In 1841, a rumour spread among the starving peasants that the government was ready to relocate the peasants to the southern provinces. On June 2, Governor-General Matvey Palen already published a message read out in Lutheran churches later. The peasants were informed that no resettlement was being carried out and that only criminals in shackles were being resettled in deep Russia and Siberia. Rumour-mongers were threatened with severe liability. However, the Irinarch and the Orthodox priests, who supported him (far from all), continued to agitate among the peasants. Crowds of peasants moved to Riga. The Ostsee knighthood was terrified by this massive, nonviolent movement. Police posts were set up on the roads leading to Riga. Peasants were tracked down and arrested, punished with sticks and rods. The detainees in Riga were chained up and sent home under escort, where they were flogged before the whole parish. However, soon the real punitive expeditions against the peasants who wanted to accept the “royal faith” began.

Almost simultaneously, the resettlement movement began among Estonians. About 600 peasants of the Viru district came to Pskov, to the former Riga Orthodox Bishop Irinarch, to rewrite the Orthodox faith and get the right to resettle in Russia. The peasants asked for “... liberation from landlords and the provision of land in free possession” (Strods, 2000).

What was happening terrified the Ostsee knighthood. The peaceful movement of the peasants to change their faith and leave their land, which was owned by the barons, was much more dangerous than open rebellion. In a few months, 12 thousand people converted to Orthodoxy. The Ostzeians considered Irinarch to be the culprit of everything, who in their eyes was the instigator of the threatened riot.

Denunciations rained down on the Irinarch. By the decree of Emperor Nicholas I at the end of July 1841, he was forbidden to accept petitions from Latvian peasants. But the flow of petitioners did not stop. So, on August 4, several Latvians with petitions for their families to join Orthodoxy, seeking an audience with the bishop, were arrested. The Riga clerk, who showed the peasants who came to Riga the house where Irinarch lived, was subjected to corporal punishment (Belyaev, 1901). In a report to the Synod dated August 22, 1841, Bishop Irinarch reported: "Having learned for certain that those who express a desire to join Orthodoxy are persecuted without mercy, especially in their places of residence, I immediately stopped accepting applications for accession." By a decree of September 15, 1841, the Synod ordered Bishop Irinarch to "stop accepting petitions from Livonia peasants to join the Orthodox Church until the riots that arose between them stopped." Finally, Irinarch, practically as a prisoner, was taken out of Riga at the end of 1841 to the Pskov-Pechersk Monastery. Crowds of Latvian and Estonian peasants came to the monastery walls, wanting to see their patron Irinarch. In the end, Irinarch was sent away from the Baltic States to Voronezh and then to Vologda.

Frightened by the peaceful revolt, the Ostsee nobles at the end of 1841 created a special commission to discuss the peasant question. The Livonia Landtag recognized the inalienable right of the peasant class to lease 2/3 of the total space occupied by peasant plots in Livonia. Landlords were allowed to attach no more than one-third to their fields.

However, the movement for the adoption of Orthodoxy in the region has not subsided. The rector of the Theological Academy Filaret (Dmitry Gumilevsky) was appointed to replace Irinarch. Just in case, the emperor gave Filaret instructions, limiting his freedom of action. However, Filaret turned out to be quite up to his mission. He created new Orthodox parishes and built churches. Filaret also established theological schools to train pastors who know the language of the local population. According to his will, divine service was introduced in the language of converts, and parish schools were opened. Filaret himself quickly and perfectly mastered the Latvian and Estonian languages. Significantly, he participated in the editing of translations of liturgical books. On April 22, 1845, a liturgy in Latvian was celebrated for the first time in history. It was in the wooden Church of the Intercession in Riga.

The All-knowing Third Department stated in the Most Comprehensive Moral and Political Report for 1845: "In March, some residents of the city of Riga expressed a desire to join Orthodoxy, and at the same time, representatives of the Livonian nobility, fearing the resumption of previous unrest, petitioned for measures against

it. The nobles' fears were found to be in vain, and by the highest command, it was announced that Latvians could be allowed to join Orthodoxy only so that they asked not through attorneys, but personally, and worship for them to be conducted in Latvian in one of our churches... Naturally, these events were combined with the murmur of the nobles and unrest on the part of the peasants. The latter quit their jobs, showed insolence and hatred; and in October, the excitement increased to the point that the Derpt county leader of the nobility petitioned for sending troops to preserve calm." (Nalepin, 2006)

The general conclusion of the report was as follows: "... the upper and middle classes in the Ostsee provinces, separating themselves from the general rights and duties of the ruling people in Russia, keep themselves in an original position. Therefore, especially now, with the spread of Orthodoxy in the Ostsee provinces, it would be necessary to gradually and carefully weaken the strength of those local privileges that limit the rights of Russians and put the Orthodox there in the position in which the ruling people should be within the empire." (Nalepin, 2006)

In 1846, at the request of Filaret, Nicholas I agreed to establish a theological school in Riga. The opening of this educational institution in which the teaching languages were also Estonian and Latvian in addition to Russian was a significant event. At the same time, the seminarians were fully dependent on the church, which was key for poor Estonian and Latvian peasants. For many years, the Riga Theological Seminary was one of the leading educational institutions where Estonians and Latvians could generally receive secondary education.

The result was impressive – by 1848, 48 Orthodox parishes were operating in the Livonia province. In total, 67 thousand Latvians and almost 64 thousand Estonian peasants (17% of the Estonian part of Livonia) converted to Orthodoxy for several years. In general, every 8th inhabitant of the province converted to Orthodoxy. On the island of Ezel (Saaremaa), up to 80% of the peasants converted to Orthodoxy (Adamson & Valdmaa, 2000). In 1850, Nicholas I approved the report of the Holy Synod on the transformation of the Riga Vicariate into an independent diocese. The jurisdiction of the newly formed diocese included Courland and Livonia, and since 1865, the province of Estonia. Already in 1850, there were 142,166 people converted to Orthodoxy in Livonia and Courland. 108 churches and 2 monasteries served their spiritual needs. By 1866, the number of Orthodox reached 180 thousand. As a prominent political figure of the empire and, by the way, the defender of the Ostsee nobility, Count P.A. Valuev, an eyewitness of what is happening, wrote, "this movement contradicts everything that history represents about religious changes" In the report of one of the Baltic gendarmes, submitted to

the 3rd Department in June 1848, it was emphasized: “... Religion is the strongest bond of the people, a peasant will never call a fellow countryman a person who does not go to the same church with him” (Gavrilin, 1999).

The Orthodox clergy understood well what they were doing. Thus, in 1865, the rector of the St Petersburg Theological Academy, Bishop John (Sokolov) of Vyborg, who reviewed the Riga Theological Seminary, recommended that the history of Latvians and Estonians be thoroughly studied there to “develop national consciousness in them through parish priests”, and “not to give the right to the priesthood to those who have not studied local languages” (Orthodoxy in Latvia, 2006).

The pressure of landlords and Lutheran pastors on those who accepted Orthodoxy, as like to an even greater extent the news that the transition to the “royal faith” would not provide the peasants with land at all, caused some of the converts to depart from Orthodoxy. In addition, many Orthodox Estonians and Latvians in large numbers began to move deep into the empire, losing touch with their small homeland.

Many more Estonians and Latvians could potentially convert to Orthodoxy. The movement for Orthodoxy covered Livonia. However, in the provinces of Estonia and Courland, the movement of conversion to Orthodoxy was suppressed in the bud. Therefore, there was no mass conversion to the “royal faith”. When the peasants in Estonia began to convert to Orthodoxy, the Metropolitan of St Petersburg forbade this province to accept Estonians into Orthodoxy. And under such conditions, a handful of missionaries have achieved amazing results. As noted by Patriarch Alexy the Second of All Russia, a native of Estonia, a descendant of the Ostsee Ridiger family, “the harvest was abundant, but there were few reapers in the field of Orthodoxy: Bishop Filaret and no more than ten priests” (Orthodoxy in Latvia, 2006).

Such amazing successes were explained not only by the talents of Orthodox missionaries. As the modern researcher L.M. Vorobyova rightly wrote: “The strength and stability of this movement, of course, was given by the connection with the social protest, which came out in an extreme form – the desire to change religion and move out of Livonia. The basis of this protest was the rejection by the peasants of their relations with the German landowners, who were perceived as not corresponding to the acquired position of free people and incompatible with physical survival. Russians, declaring their desire to join Orthodoxy, instinctively sought to undermine the unjust German-Lutheran domination, finally find a master in the person of the Russian tsar, become his direct subject, i.e., Russian, and thereby somehow make

their lives easier. It was a peaceful protest against Lutheranism, which sanctified the injustices of the Ostsee order, and a desire to weaken the German yoke by coming under the sovereignty of the sovereign where it was possible and permissible. At the same time, Latvians and Estonians spontaneously and unconsciously worked for Russian interests, creating a basis for expanding the presence of the state religion in the Baltic Region” (Vorobyova, 2013).

As we can see, everything that happened does not fit into the classical canons of imperial rule at all.

The consequences of the mass conversion to Orthodoxy had other consequences. As a modern researcher notes, “trust in the old political and religious order that existed in the Latvian lands was largely undermined. The undermining of the old order was expressed in the fact that religious aspirations changed, German institutions weakened and their influence on Latvians decreased, who began to treat them with less respect. In addition, the dissatisfaction of a small number of educated Latvians with the existing order and their place within it has increased in the Latvian lands. Educated Latvians began to feel a sense of German authorities’ distrust. It began the development of scepticism, which “gradually eroded faith in traditional values and hierarchies ... it can be said that without the transition of some Latvians to Orthodoxy in the 1840s, Latvian nationalism would not have arisen, that is, without the revival of the religious, there would be no revival of the national.” (Kirchanov, 2009)

However, the general desire for a change of faith was the desire to get land. The resettlement movement of legally free and landless peasants resumed long ago in the late 1840s. “In the spring of 1847, many Latvian peasants broke down doors, windows and fences of their homes and in large groups (tens and hundreds) went “to warm countries” (to the black earth provinces of Russia) with the hope of getting land and bread there” (Strods, 2000). With the help of the troops, the peasants were returned home.

The authorities of the empire found themselves in a difficult situation. I did not want to quarrel with such an influential part of the elite as the Baltic nobility. But it was also unwise to leave the vast, fertile and uncultivated lands of the outskirts of Russia without farmers. Official Petersburg eventually made a Solomonic decision. Officially, resettlement to the peasants of Livonia was allowed by a special Provision from 1849, but with many restrictions that made it very problematic for most peasants to move to other outskirts of the empire. However, the situation did not require the adoption of Orthodoxy for the settlers, which somewhat slowed down the spread of the “royal faith” among the Baltic States natives.

Latvian peasants moved to new unauthorized resettlement in 1853, when the authorities of the newly built city of Yeysk, knowing nothing about the peculiarities of Baltic life, allowed Latvians to move to the shores of the Sea of Azov. As a result, hundreds of peasants rushed to the south, and it seemed only the beginning of a general exodus. Baron Tiesenhausen gloomily predicted that soon “Livonia may remain uninhabited, and as a result of a labour shortage to cultivate the land, poverty will come” (Strods, 2000).

To prevent the peasants to leave, the provincial authorities set a fairly high fee for those who wanted to go away from Livonia. Only after paying the necessary amount and paying off all debts, the peasant could get permission from the parish court to relocate. It is easy to guess that the landlords did everything to ensure that their farmhands remained on their estates. And many Estonians and Latvians were able to already escape from their masters to free lands. According to the calculations of modern Latvian scientist H. Stroda, the land of modern Latvia and Estonia in the 1850s left 1-3% of the rural population (Strods, 2000). And this is only a small part of those who sought to relocate, but could not.

A new movement for resettlement to free lands deep into Russia took place in 1860-1862. 25-30% of the peasants of the province of Estonia participated in the movement, although only about 3,200 peasants managed to leave in those years (Kahk & Sijlivask, 1987).

To understand the circumstances of the problems, Nicholas I acted in his characteristic spirit, creating in 1846 a special Ostsee committee, whose purpose was to consider the land ownership problems in the Baltic States. The chairman of the committee was General Count Pyotr Petrovich Palen, a Courland landowner, the son of the murderer of Emperor Paul the First, a brave combat general, a veteran of all the wars of Russia in the first half of the 19th century. Being both an Ostsee landowner and one of the highest officials of the empire, standing above the narrow-pedigree Ostsee claims, Palen turned out to be a good leader of the committee. The committee included, along with senior officials of the central government, also Baltic landowners. Interestingly, many of the Ostsee representatives did not speak Russian, and therefore the texts of the accepted documents were printed in French, which everyone understood. The work of the committee turned out to be ineffective – it was difficult to fully integrate the region into Russia, improve the life of the peasants and at the same time preserve the special rights of the Ostzeites. However, many decisions were made that improved the lives of peasants. So, the Ostsee Committee in 1849 recommended “temporary” rules according to which the land remained with the previous owners, but the rights to sell the land were significantly limited.

According to the 1849 rules, the land could be sold or leased only to peasants directly cultivating it. To finance such sales, a special peasant land bank, which issued a loan to peasants at 4% per year, was established. Purely feudal norms that had been in force since the conquest of Livonia were abolished. In particular, it was forbidden to transfer land ownership in exchange for labour. Now the land could be acquired only through purchase and sale. It was these rules that operated on the territory of the Baltic States until the 1917 revolution that became the basis of a new social order in the region, in which the land gradually passed from the Ostsee nobles, descendants of the “dog knights”, into the hands of the local peasantry.

A new, albeit weaker wave of conversion to Orthodoxy is associated with the reign of Alexander the Third. Unlike his predecessors, the new monarch did not support the special rights of the German nobility and encouraged the conversion of local residents to Orthodoxy. Besides conversion, the number of Orthodox grew due to the resettlement of Russians from the deep provinces of the country to the Baltic States, as well as a large number of interfaith marriages (according to the laws, if one of the spouses was Orthodox, then his family members automatically became Orthodox).

In 1882-1887, 15,652 people converted to Orthodoxy in the entire Riga diocese, which was headed by Bishop Donat during these years. In 1887-94, when Arseny led the diocese, another 12 thousand people converted to Orthodoxy. Among the Livs, the prominent priest John (Harklavs) preached, who built the Orthodox Church of the Nativity of Christ on Cape Kolka in 1892, the place of compact Livs' residence, which still exists today. Perhaps the spread of Orthodoxy among the Livs, turning them not only into an ethnic but also a confessional group, could cover up their assimilation.

In 1897, according to the data of the All-Russian population census, Orthodox Christians were among the permanent residents of the three Ostsee provinces: Livonia – 14.5%, Estonia – 9.1%, Courland – 3.7%.

Active church construction has also unfolded. The Cathedral of the Nativity of Christ was opened in Riga in 1884. In 1895-1900, the Alexander Nevsky Cathedral was erected in the centre of Revel. In 1891, the Pyukhtitsky Assumption Convent was founded. In 1893, Arseniy founded the Trinity and Sergius Convent in Riga. In 1896, the male St Alekseevsky Monastery was built in Riga, too. By 1914, there were 267 churches and 71 houses of worship in the Diocese of Riga. Orthodox parishioners, Russians and natives, in 1914, there were 273023 people (excluding Old Believers).

Conclusion

Thus, religion plays a decisive role in the identification and destinies of people. It is the main issue in the border and developed territories. The turbulent events of the last century changed almost everything in the life of the Baltic States, but they could not destroy the Orthodox character of the region. Already by 1848, 48 Orthodox parishes were operating in the Livonia province. In a few years, 17% of the population of the Estonian part of Livonia converted to Orthodoxy. By 1866, the number of Orthodox Christians in Livonia and Courland reached 180 thousand people converted to Orthodoxy. 108 churches and 2 monasteries served their spiritual needs. In 1897, in Livonia, the Orthodox among the permanent residents were 14.5%. In 1914, there were already more than 273 thousand Orthodox parishioners, Russians and aborigines. Since the late 1980s, Orthodoxy in the Baltic States has entered a new stage.

References:

- Adamson, A., & Valdmaa, S. (2000). *The history of Estonia*. Tallinn: Koolibri. (in Russian)
- Balashov, N., & Kravets, S.L. (Eds.) (2010). *Orthodoxy in Estonia*. Vol. 1: Researches. Moscow: Church Scientific Center "Orthodox Encyclopedia". (in Russian)
- Belyaev, I. (1901). *The fate of Orthodoxy in the Baltic Region: A historical and ethnographic essay*. St Petersburg. (in Russian)
- Berezhkov, M.N. (1877). About the Russian trade with Riga in the 13th and 14th centuries. *Journal of the Ministry of Public Education*, 351. (in Russian)
- Buganov, V.I. (1962). About the City order in Russia. *History Issues*, 10, 211-214. (in Russian)
- Cheshikhin, E.V. (1894). *A brief history of the Baltic region*. Riga. (in Russian)
- Cheshikhin, E.V. (1884-1885). *The history of Livonia since ancient times*. In 2 vols. Riga. (in Russian)
- Dimante, I.V. (2017). The Russian language in Latvia: a look into the past, present and future. *Communication Studies*, 1 (11), 107-122. (in Russian)
- Filey, A. (2021, January 7). The Way of the Cross of the Orthodox Church of Riga was banned, closed and blown up. Retrieved June 6, 2021, from <https://www.rubaltic.ru/article/kultura-i-istoriya/20210107-zapreshchali-zakryvali-i-vzryvali-krestnyy-put-pravoslavnykh-tserkvey-rigi/> (in Russian)

- Friz, G. (2017). Religious policy of the Russian Empire in the Baltic States. *Bulletin of the St Petersburg University. History*, 4 (62), 777-806. (in Russian)
- Gaponenko, A.V. (Ed.) (2010). *Baltic Russians: History in Cultural Monuments*. Riga: Institute of European Studies. (in Russian)
- Gavrilin, A.V. (2000). The situation of the Latvian Orthodox Church in 1920-30. *Proceedings of the Annual Theological Conference of the PSTBI*, 298-303. Moscow: PSTBI Publishing House. (in Russian)
- Grachev, A.B. (2006). *Russian lands and the politics of Catholic missions and knightly orders in the Eastern Baltic States in the 12th and 13th centuries*. Abstract of the dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences. Ivanovo. (in Russian)
- Grala, H. (2014). “In der Tyrannen Hand”: Russian colonization of Livonia in the second half of the 16th century: Plans and results. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2 (16), 175-193. (in Russian)
- Gurin, A. (2013). *Riga in the Russian mind*. Moscow: Modest Kolerov’s Publishing House.
- Gurin, A. (2019, January 28). Why German barons were afraid of Orthodox priests. Retrieved June 10, 2021, from <https://lv.baltnews.com/authors/20190128/1022678110/pochemu-nemeckie-barony-ispugalis-pravoslavnyh-svyashchennikov.html> (in Russian)
- Hiyo, T. (2012). *State Propaganda Service of the Republic of Estonia in 1934-1940. The image of another. The Baltic States and the Soviet Union before World War II*. Moscow: ROSSPAN. (in Russian)
- Isakov, S.G. (2006). *A journey of a thousand years. Russians in Estonia*. Vol. 1. Tallinn: INGRI. (in Russian)
- Kahk, J., & Sijlivask, K. (1987). *History of the Estonian SSR*. Tallinn: Periodicals. (in Russian)
- Keler, L. (1999). *Unbroken by Anyone: The Life and Martyrdom of Archbishop John of Riga (Pommer)*. Moscow: Publishing House of St Ignatius of Stavropol. (in Russian)
- Keussler, W.F. von (1900). *The end of the original Russian rule in the Baltic region in the 13th century*. (Reported at the meeting of the Historical and Philological Department on May 19, 1899). VIII, 132. St Petersburg. (in Russian)
- Kirchanov, M.V. (2009). *Zemnieki, latvieši, pilsoņi: identity, nationalism and modernization in Latvia*. Voronezh: Scientific Book. (in Russian)
- Lebedev, S.V. (2020). The Ostsee issue in the second half of the 19th century. *Historical values and problems of their interpretation. Collection of Scientific Articles. European Scientific e-Journal*, 5 (5), 27-38. Hlučín-Bobrovníky: “Anisiia Tomanek” OSVČ.

- Lebedev, S.V. (2021). The struggle for the North-Western Region. Russian-Polish confrontation in Lithuania and Belarus (1795-1862). *Eastern European humanitarian collection of mini monographs. European Scientific e-Journal*, 1 (7), 5-57. Hlučín-Bobrovníky: “Anisiia Tomanek” OSVČ. (in Russian)
- Lebedeva, G.N. (2020). On the borders of Slavic identity: the search for self-determination and comparative analysis. *Historical values and problems of their interpretation. Collection of Scientific Articles. European Scientific e-Journal*, 5 (5), 39-51. Hlučín-Bobrovníky: “Anisiia Tomanek” OSVČ.
- Malnach, A.D. (2017). “Latvian Orthodox Chronograph”: the phenomenon of historiography or historiography? *Journal of Russian and Eastern European Historical Studies*, 4 (11), 200-214. (in Russian)
- Mettig, K. (1900). *Die Hanse und Ihre Beziehungen zu Riga*. Riga. (in German)
- Moor, H., Schmidehelm, M., & Vassar, A. (1961). *History of the Estonian SSR*. In 3 vols. Tallinn: Academy of Sciences of the Estonian SSR. (in Russian)
- Nalepin, A.L. (2006). *Russia under supervision: The reports of the 3rd department 1827-1869*. Moscow.
- Ogitsky, D.P. (1983). *Grand Duke Voisbelk. (A page from the history of Orthodoxy in Lithuania). Theological works. The 24th Collection*. Moscow: Moscow Patriarchate. (in Russian)
- On December 1, the Russian Orthodox Church commemorates the holy martyrs of the Estonian land (2006, December 5). Official Website of the Moscow Patriarchate. Retrieved June 8, 2021, from <http://www.patriarchia.ru/db/text/167097.html> (in Russian)
- Orthodoxy in Latvia (2006, August 18). Official Website of the Moscow Patriarchate. Retrieved June 10, 2021, from <http://www.patriarchia.ru/db/text/116242.html/> (in Russian)
- Population of Estonia (2021, June 10). Retrieved June 8, 2021, from <https://countrysmeters.info/ru/Estonia> (in Russian)
- Population of Latvia (2021, June 10). Retrieved June 8, 2021, from <https://countrysmeters.info/ru/Latvia> (in Russian)
- Possevino, A. (1983). *Historical writings about Russia in the 16th century*. Moscow: MSU Publishing House. (in Russian)
- Preobrazhensky, V. (2012, October 27). Russians in Latvia. History and modernity. Historical essay. The late 12th and early 13th centuries. Retrieved June 3, 2021, from <http://www.russkije.lv/ru/pub/read/russkie-v-latvii-sbornik/rus-v-latvii-1-preobrazensky.html> (in Russian)

- Rassokhina, A.V. (2011). The solution of the land issue during the liberation of peasants in the Ostsee provinces in 1816-1819. *Bulletin of A.S. Pushkin Leningrad State University*, 4, 4, 82-88. (in Russian)
- Sakharov, S. (1992-1993). Riga Orthodox Archpastors for a hundred years (1836-1936). *Daugava*, 6, 1. Retrieved June 1, 2021, from https://www.russkije.lv/ru/journalism/read/saharov_arhipastiri_pub (in Russian)
- Shakhmatov, A.A. (1919). *The most ancient destinies of the Russian tribe*. Petrograd. (in Russian)
- Sidorova, M.V., & Scherbakova, E.I. (Comps.), Nalepin, A.L. (Ed.) (2019). *Russia under supervision: Reports of the 3rd department, 1827-1869: Collection*. Moscow: The Russian Fund of Culture. (in Russian)
- Strods, H. (2000). *The beginning of the resettlement of Latvian peasants to Russia in the period from the 1840s to 1860s. Russia and the Baltic States, Vol. 1: Countries and Peoples*. Moscow. (in Russian)
- The most widespread religion in Estonia. Orthodoxy (2013, April 29). Retrieved June 5, 2021, from <https://regnum.ru/news/1654303.html> (in Russian)
- Toporov, V.M. (1999). Martinas Majvydas in the context of his time (On the 450th anniversary of the publication of the first Lithuanian book). *Slavonic Studies*, 5, 25-33. (in Russian)
- Tsoya, S.A. (2017). Historiography of the history of Orthodoxy in Latvia (short essay). *Journal of Russian and Eastern European Historical Studies*, 4 (11), 162-199. (in Russian)
- Vorobyova, L.M. (2011). *History of Latvia from the Russian Empire to the USSR*. Moscow: Russian Institute of Strategic Researches, Publishing House FIV. (in Russian)
- Vorobyova, L.M. (2013). *The Baltic States are on the fringes of international rivalry. From the Crusader Invasion to the Tartu Peace of 1920*. Moscow: Publishing House FIV. (in Russian)
- Zetterberg, S. (2013). *History of the Republic of Estonia*. Tallinn: KPD. (in Russian)

DOI: 10.47451/bis2021-06-001

EOI: 10.11244/bis2021-06-001

Serhii F. Pyvovar

Candidate of Historical Sciences, Professor
Professor of the Department of Modern History of Ukraine
Faculty of History
Taras Shevchenko National University
Kyiv, Ukraine
E-mail: histfac@knu.ua

Russian SS in the German-Soviet war of 1941-1945 (in Ukrainian)

Abstract:

The article analyzes the problem of cooperation between Russians and the Nazi SS organization during the war between Germany and the Soviet Union in 1941-1945. The research is based on the dialectical and systematic approaches to scientific research, as well as the principles of scientificity, historicism and objectivity. To reveal this topic, published collections of documents and materials, memoirs of participants in the events, scientific research of scientists from different countries were used. The article reveals the essence and forms of cooperation of Russians with various bodies, divisions and formations of the SS. It was established that the participation of Russians in the activities of the SS took various forms – from propaganda, reconnaissance and sabotage work to participation in hostilities on various fronts of the Second World War. It is emphasized that Russian youth – “pupils of the SS” were also involved in the work in the ranks of the SS. It is proved that the SS leadership controlled the process of formation and activity of the Russian liberation movement. Researchers' estimates for determining the number of Russian SS members are analyzed.

Keywords:

SS troops, prisoners of war, volunteers, collaborationism, German-Soviet war, Russian SS.

Сергій Федорович Пивовар

кандидат історичних наук, професор
професор кафедри новітньої історії України
Історичний факультет
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Київ, Україна
E-mail: histfac@knu.ua

Російські есесівці у німецько-радянській війні 1941-1945 років

Анотація:

У статті аналізується проблема співпраці росіян з нацистською організацією СС під час війни між Німеччиною та Радянським Союзом у 1941–1945 рр. Основу дослідження

становлять діалектичний та системний підходи до наукового пошуку, а також – принципи науковості, історизму й об'єктивності. Для розкриття зазначеної теми використано опубліковані збірники документів і матеріалів, спогади учасників подій, наукові дослідження учених різних країн. Стаття розкриває сутність і форми співробітництва росіян з різними органами, підрозділами та формуваннями СС. Встановлено, що участь росіян в діяльності СС набула різних форм – від пропагандистської, розвідувальної та диверсійної роботи до участі у бойових діях на різних фронтах Другої світової війни. Підкреслюється, що до роботи у лавах СС залучалася також російська молодь – «вихованці СС». Доведено, що керівництво СС контролювало процес становлення та діяльності Російського визвольного руху. Проаналізовано оцінки дослідників щодо визначення кількості російських есесівців.

Ключові слова:

війська СС, військовополонені, добровольці, колабораціонізм, німецько-радянська війна, російські есесівці.

Список скорочень

АК – Армія Крайова

БСРН – Бойовий союз російських націоналістів

ГУКВ – Головне управління козацьких військ

ЗС КВНР – Збройні сили Комітету визволення народів Росії

КВНР – Комітет визволення народів Росії

МВС – Міністерство внутрішніх справ

НПРН – Національна партія російського народу

НТС – Народно-трудовий союз

НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ

НСРПН – Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини

ППО – Протиповітряна оборона

ПЦББ – Політичний центр боротьби з більшовизмом

РВА – Російська визвольна армія

РВНА – Російська визвольна народна армія

РВР – Російський визвольний рух

РЗГА – Головне управління імперської безпеки Німеччини

РНПР – Російська народна партія реформістів

РСЧА – Робітничо-селянська червона армія

СА – Штурмові загони

СД – Служба безпеки

СМЕРШ – (аббревіатура початкових букв гасла «Смерть шпигунам!») – підрозділ контррозвідки Народного комісаріату оборони СРСР

СРМ – Союз російської молоді

Вступ

Актуальність теми дослідження. Співробітництво колишніх громадян СРСР з нацистськими СС є одним з важливих, але маловивчених аспектів історії радянського колабораціонізму, масштаби якого в роки німецько-радянської війни були величезними. Сучасні дослідники підраховали, що загалом на німецькій окупаційній режим працювало 22 млн радянських громадян (Ермолов, 2010). Водночас за цей період командування Німеччини сформувало 180 окремих частин і з'єднань з громадян СРСР, чисельність яких становила майже 2 млн осіб (Похлєбкін, 1997). Раніше історія людства не знала таких масштабів зради власної держави і переходу на бік ворога.

Автори книги з характерною назвою «Російські есесівці в бою...» в анотації до своєї праці зазначають, що саме словосполучення «російські есесівці ... ріже слух своєю протиприродністю» (Жуков й Ковтун, 2009). Насправді, це явище має своє пояснення. Джерела і причини співробітництва росіян з СС необхідно шукати у складній і суперечливій ситуації, що склалася в СРСР у результаті здійснення комуністичного експерименту в 1917-1941 рр.

Об'єкт дослідження – співпраця етнічних росіян з різними структурами нацистських СС у роки німецько-радянської війни 1941-1945 рр.

Метою статті є аналіз сутності, змісту та форм співробітництва росіян – громадян СРСР – у різних структурах, які входили до складу СС у період німецько-радянської війни 1941-1945 рр.

Матеріали та методи дослідження. Для розкриття теми співробітництва росіян з нацистськими СС використано опубліковані збірники документів і матеріалів, спогади учасників подій, наукові дослідження західних, українських і російських учених. Залучені джерела та література дозволяють реконструювати процес співпраці росіян з різними структурами СС.

Дослідження ґрунтується на хронологічно-проблемному принципі викладу матеріалу. Теоретичною основою статті є загальноприйняті в історичній науці методи: науковість та об'єктивність. Керуючись принципом історизму, співробітництво росіян з СС розглядається у зв'язку з конкретними історичними обставинами, які обумовили це явище й впливали на його еволюцію. У ході аналізу джерел і літератури застосовано критичний підхід, здійснена спроба уникнення однобічних оцінок. Принцип системного підходу дозволив розглянути участь етнічних росіян у різних структурах СС крізь

призму єдності всіх компонентів предмету дослідження. Завдяки застосуванню аналізу вдалося визначити основні напрямки військової діяльності російських збройних формувань у складі СС і розглянути еволюцію ставлення до них німецького керівництва. Метод синтезу допоміг виділити основні періоди створення різних структур СС спеціального призначення, до складу яких входили росіяни, і охарактеризувати їх розвиток. Хронологічний та історико-аналітичний методи дозволили викласти матеріал у чіткій послідовності та логічній завершеності.

Стан наукового вивчення співробітництва росіян з СС можна охарактеризувати як малодосліджену й дискусійну проблему. Західні вчені у своїх дослідженнях звертали увагу передусім на діяльність СС загалом, а не на етнічну приналежність особового складу. Найбільший внесок у наукову розробку вказаної проблематики зробили російські вчені Д. Жуков й І. Ковтун, які у співавторстві видали кілька праць, присвячених різним аспектам діяльності російських есесівців (Жуков і Ковтун, 2019; Жуков і Ковтун, 2013); Жуков і Ковтун, 2010; Жуков і Ковтун, 2009). З українських дослідників зазначеної проблеми насамперед слід виділити наукові праці А. Боляновського (Боляновський, 2013; Боляновський, 2014; Боляновський, 2012).

Однак, незважаючи на певну кількість праць, присвячених історії співробітництва росіян з СС, ця проблема потребує подальшого дослідження, з'ясування окремих аспектів, уточнення деяких фактів, узагальнення та систематизації розрізненої інформації.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості використання наведених у ньому матеріалів і висновків для написання наукових праць, навчальних підручників і посібників з історії Другої світової війни.

Виклад основного матеріалу

Серед спецслужб нацистської Німеччини особливе місце посідає військово-поліційна організація СС (SS), яка була утворена у 1925 р. як охоронні загони НСРПН (Schutzstaffeln der NSDAP). У 1932 р. виникла нацистська служба безпеки СА (Sicherheitsdienst – SD). Спочатку вона була розвідувальним відділом СС, згодом перетворилася на партійну гвардію, стала важливою складовою організації поліції безпеки і СА, а загалом, за висловом німецьких дослідників Г. Кіндера і В. Хільгемана, являла собою «державу СС» (Киндер і Хильгеман, 2003). Після «ночі довгих ножів», 30 червня 1934 р., в результаті чого штурмові загони (Sturmabteilung – SA) втратили своє значення, СС стала незалежною партійною організацією, очолюваною райхсфюрером

СС Генріхом Гімлером, який не підлягав жодному органу влади. 17 червня 1936 р. він був призначений начальником німецької поліції у МВС, а 26 червня видав декрет, згідно з яким кримінальна поліція – Кріпо (Kriminalpolizei – Кріпо) і таємна державна поліція – Гестапо (Geheime Staatspolizei – Gestapo) увійшли до складу державної поліції безпеки – Сіпо (Sicherheitspolizei – СіПо) й об'єдналися з партійною СД під керівництвом Райнгарда Гейдріха. 27 вересня 1939 р. ці структури утворили одне адміністративне ціле – РЗГА – Головне управління імперської безпеки (Reichssicherheitshauptamt – RSHA). РЗГА було одним з найважливіших головних управлінь СС, яке поділялося на 7 відділів. Крім охоронно-поліційних відділів у структурі СС у 1939 р. було створено бойові формування – «Збройні СС» (Waffen-SS). На окупованих територіях СРСР, які розглядалися як райони воєнних дій, члени Сіпо і СД об'єднувалися в спеціальні каральні загони військового типу, відомі під назвами айнзатцгруп (Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD), які склалися з айнзатцкоманд (Einsatzkommando) або зондеркоманд (Sonderkommando). Їхнє завдання полягало в тому, щоб гарантувати «політичну безпеку» в зоні бойових дій та в зоні тилу (Косик, 1996). Натомість члени поліції порядку, особовий склад військ СС використовувалися як допоміжна сила. Всі ці організації перебували під загальним контролем РЗГА і підпорядковувалися райхсфюреру СС Г. Гімлеру, але в районах воєнних дій – оперативному командуванню відповідної армії (СС в действии. Документы о преступлениях СС, 1960). Отже, широко розгалужена структура СС поєднувала різні органи, підрозділи та формування. Спочатку до їх складу входили лише німці, але в роки Другої світової війни СС поповнювалася представниками різних націй, у т. ч. – етнічними росіянами.

Першими росіянами, які почали співробітничати з СС, були емігранти, які залишили Росію ще під час Революції та Громадянської війни 1917-1922 рр. Початок німецько-радянської війни вони сприйняли як продовження боротьби проти більшовицького режиму, сподіваючись на визволення від нього своєї батьківщини і встановлення в Росії нового, справедливого ладу. За цих умов участь представників російської еміграції у діяльності різних структур СС значно активізувалась, набула різних форм і продовжувалася до травня 1945 р. Однак, значно більший потенціал для співробітництва з СС у роки німецько-радянської війни виявився серед росіян, які до війни були громадянами СРСР.

16 липня 1941 р. на нараді з керівниками III Райху Адольф Гітлер вимагав «ніколи не дозволяти, щоб хтось інший, окрім німців, носив зброю», не допускати виникнення місцевих збройних сил на захід від Уралу, «навіть якщо

за це нам доведеться воювати цілих сто років» (Косик, 1996; Семиряга, 2000). Проте, провал операції «Барбаросса» змусив Берлін змінювати свою політику на Сході.

З початком німецько-радянської війни за ініціативи бригаденфюрера СС Оділа Глобочника в м. Травники було відкрито навчальний табір (SS-Ausbildungslager Trawniki), який мав стати опорним пунктом СС і поліції у східних областях. З метою вербування необхідних кадрів упродовж серпня–вересня 1941 р. штурбанфюрер СС Карл Штрайбель здійснивав поїздки таборами для радянських військовополонених. У результаті вже до кінця року на навчальній базі перебувала 1 тис. осіб. Всі кандидати підписували заяви про добровільний вступ до загонів СС. Навчальний процес здійснювався на основі програми, прийнятій у частинах СС «Мертва голова» (SS-Totenkopfverbände) – спеціальних військових з'єднань, створених для охорони концентраційних таборів. Вона передбачала спеціальну підготовку вахманів СС – охоронців для концтаборів і в'язниць, а також для здійснення поліційно-каральних операцій. За час свого існування з жовтня 1941 р. до листопада 1943 р. у таборі Травники було підготовлено 5082 охоронців. Встановити серед цих охоронних кадрів точну чисельність етнічних росіян, які під час вербування видавали себе за білорусів чи українців, дослідникам не вдалося. Зрештою більшість «травників» потрапила до рук СМЕРШу й була страчена (Жуков і Ковтун, 2009).

Для подальшої боротьби з СРСР у Берліні було ухвалено рішення залучити VI управління (SD-Ausland – зовнішня розвідка) РЗГА. Його начальник Вальтер Шелленберг отримав наказ організувати в радянському тилу секретну резидентуру і направляти її роботу. З цією метою у березні 1942 р. у структурі VI управління було створено спеціальний розвідувально-диверсійний орган «Цеппелін» (Unternehmen Zeppelin), який очолив спочатку оберштурмбанфюрер СС доктор Гайнц Грейфе, з липня 1942 р. – штандартенфюрер СС Рудольф фон Ебсгер-Рьодер, а з березня 1943 р. – штандартенфюрер СС Вальтер Куррек (Гетьманчук, 2018). У своїй діяльності «Цеппелін» керувався «Планом дій щодо політичного розкладу Радянського Союзу», в якому вказувалося, що організація «є органом ведення політичної розвідки і диверсійної роботи в тилу СРСР». Для цього створювалися спеціальні групи: розвідувальні, диверсійні, повстанські та пропагандистські (Чуев, 2003). За свідченням В. Шелленберга, головна мета «Цеппеліна» «зводилася до десантування у глибокий тил Рад військових підрозділів, набраних з російських військовополонених». Навесні 1943 р. замість зондеркоманд було створено Головні команди (Hauptkommando): «Росія-

Центр», перейменована у серпні 1943 р. на «Росія-Північ», і «Росія-Південь». Перед ними ставилось завдання здійснювати «саботаж, політичні акції й збирання інформації» (Шелленберг, 1991). Оскільки через проблеми з люфтваффе щодо відправки диверсантів за лінію фронту постійно виникали затримки, цих агентів, згідно з твердженням В. Шелленберга, «організували у так звані бойові «дружини» і зобов'язали їх надавати допомогу в підтриманні порядку в тилу і, в разі потреби, вступати у боротьбу з партизанами». Командиром однієї з таких дружин, призначили «російського полковника на прізвище Родіонов, відомого під прізвиськом Джіл...» (Шелленберг, 1991). Йдеться про колишнього начальника штабу 229-ї стрілецької дивізії РСЧА підполковника Володимира Гіля (псевдонім «Родіонов»). Ще восени 1941 р. він очолив антибільшовицьку НПРН, до складу якої увійшли радянські військовополонені командири табору № 68 у м. Сувалки. Цей табір перебував у віданні СД, а В. Гіль виконував обов'язки російського коменданта. У квітні 1942 р. там було створено БСРН. Згодом російськими націоналістами зацікавилися співробітники «Цепеліна», які підбирали кадри для розвідувально-диверсійної роботи. На основі БСРН було сформовано загін «Дружина» чисельністю бл. 500 осіб. Позитивно зарекомендувавши себе в боях з польськими партизанами у районі Любліна, «Дружина» була передислокована на окуповану радянську територію під Смоленськ (Дробязко, 1999).

У грудні 1942 р. в особливому таборі СС «Гайлов» поблизу Любліна було сформовано «Дружину II» чисельністю бл. 300 осіб під командуванням колишнього капітана РСЧА Андрія Блажевича. У березні 1943 р. обидва загони, а також диверсійний загін із розвідувальної школи у м. Волау й «Особливий російський батальйон СС», сформований у м. Бреслау, об'єднали в «1-й Російський національний полк СС» (1. Russisches Nationale SS-Regiment), який у квітні 1943 р. переформували в «1-у Російську національну бригаду СС («Дружина»)». Командирами були призначені В. Гіль-Родіонов і А. Блажевич, які отримали звання штандартенфюрерів СС. При штабі бригади діяв німецький штаб зв'язку, очолюваний гауптштурмфюрером СС Едді Рознером. Після додаткової мобілізації місцевого населення чисельність новоутвореного з'єднання у липні 1943 р. сягнула 3 тис. вояків. 20% з них були колишніми військовополоненими, а 80% – поліцейські та мобілізоване місцеве населення (Дробязко та інші, 2011). Російська бригада підпорядковувалася СД, а особовий склад носив уніформу та знаки відмінності аналогічні тим, що були прийняті у військах СС (мундир сірого кольору з орлом на лівому рукаві, брюки і пілотики

з «мертвою головою», коричневі сорочки з краваткою). Крім того, вояки «Дружини» носили нарукавну стрічку з написом «За Русь!».

Слід підкреслити, що в цей час відбувалась переорієнтація головного завдання підготовки російських есесівців з диверсійної діяльності на антипартизанську. Відповідно головним завданням бригади СС «Дружина» була боротьба з радянськими партизанами. Однак, 16 серпня 1943 р. 2,2 тис. російських есесівців перейшли на бік радянських партизан й утворили 1-у Антифашистську партизанську бригаду під командуванням того ж В. Гіля. У подальшому тепер уже колишні російські есесівці спільно з радянськими партизанами воювали проти німців. Проте у квітні–травні 1944 р., зазнавши значних втрат у боях з антипартизанськими загонами СС і поліції, бригада припинила своє існування. Вірність нацистам зберегли бл. 500 російських есесівців (Жуков, 2014). Залишки з'єднання були передані головній команді «Росія-Північ» і використовувались як каральний загін і резервна база для вербування агентури (Сборник справочных материалов, 2012).

«Цепелін» співробітничав і з іншими колабораціоністськими російськими формуваннями. Так, навесні 1942 р. у таборі для військовополонених у м. Веймарі за ініціативи колишнього радянського генерала Івана Бессонова була створена РНПР. Його керівництво перевели до особливого табору «Цепеліна» у Бухенвальді, де утворився ПЦББ. Спочатку ПЦББ видавав і поширював серед радянських військовополонених агітаційно-пропагандистські газети і журнали. З часом І. Бессонов запропонував керівництву «Цепеліна» співробітництво в переправленні диверсійного загону у радянський тил. З цією метою групі І. Бессонова було відведено спеціальний табір поблизу м. Бреславль, а на початку 1943 р. переведено до м. Лінсдорф. Кандидатів до загону керівництво ПЦББ вербувало серед військовополонених (Сборник справочных материалов, 2012). Після закінчення війни генерал КВНР Михайло Меандров у своїх показах свідчив, що з метою діяльності на окупованій території СРСР з членів ПЦББ також було створено каральний загін, який очолив лейтенант СС Фюрст (Генерал Власов: история предательства, 2015).

Навесні 1943 р. було створено «СС зондтабір «Зандберг», який спочатку виконував функції перевірки та фільтрації, а з 1944 р. почав готувати кваліфіковану агентуру для забезпечення кадрів головних команд «Цепеліна» (Русские в Предприятии «Цепелин», 2009). До цього табору було направлено гауштурмфюрера Михайла Семенова, який ще з 1941 р. співробітничав з VI управлінням РЗГА. Йому доручили сформувати російський полк СС, який

згодом отримав назву Добровольчий полк СС «Варяг» (Freiwilligen SS-Sonderregiment «Warager»). Основу полку склали російські емігранти – добровольці, завербовані в Югославії, а також радянські військовополонені (Чуев, 2003). До кінця 1944 р. чисельність полку становила 2,5 тис. вояків. Російські есесівці полку «Варяг» брали участь у бойових діях проти югославських партизан. М. Семенов отримав звання штандартенфюрера СС і був нагороджений Залізними хрестами I і II ступеня (Жуков і Ковтун, 2009).

Отже, впродовж 1942-1944 рр. росіяни брали активну участь у діяльності розвідувально-диверсійного органу VI управління РЗГА «Цепелін», допомагаючи нацистській Німеччині в здійсненні розвідки, диверсій, пропаганди, а також – у боротьбі з партизанами. У 1944-1945 рр. школи і підрозділи «Цепеліна» були реформовані й перегруповані.

За наказом Г. Гімлера від 6 листопада 1941 р. всі охоронні та поліцейські частини, сформовані з добровольців і військовополонених на окупованій території були об'єднані у Допоміжну службу поліції порядку (Schutzmannschaft der Ordnungspolizei) (Генерал Власов: історія предательства, 2015). Командувачами поліції порядку та поліції безпеки СД і, відповідно, всіма загонами СС і підрозділами поліції порядку, а також місцевою поліцією безпеки і СД, керували вищі фюрери СС і поліції (Hohere SS und Polizeiführer), які підпорядковувались особисто Г. Гімлеру. Отже, створення й функціонування допоміжної поліції на окупованій території покладалося на СС. За цих умов виникли особливі підрозділи – шутцманшафти (Schutzmannschaft). Вони формувалися з місцевого населення і військовополонених і діяли під німецьким командуванням, згодом – безпосередньо у складі СС. Для російських і білоруських підрозділів було встановлено нумерацію від 51-го до 100-го. Проте, значна кількість росіян, які, прагнучі полегшити своє становище, видавала себе за українців і білорусів, служила і в райхскомісаріатах «Остланд» (нумерація від 1-го до 50-го) і «Україна» (від 101-го до 200-го). Крім того, у Прибалтиці росіяни масово вступали на службу в так звані «латгальські батальйони» (з російського населення були створені 314-й і 315-й батальйони). Загалом, як стверджують дослідники Д. Жуков й І. Ковтун, «десятки тисяч росіян вступили у допоміжну поліцію, у різні формування поліції безпеки і СД» (Жуков і Ковтун, 2009).

1 серпня 1944 р. на основі розформованих білоруських шутцманшафтів у тилу групи армій «Центр» було створено загороджувальну бригаду (Sperrbrigade) допоміжної поліції порядку «Зіглінг» (Schutzmannschaft-Brigade Siegling (SS-Polizei-Bataillon-Siegling), яку очолив оберштурмбанфюрер Ганс

Зіглінг. За національним складом це формування було доволі строкатим. У ньому зібралися росіяни, білоруси, українці, поляки, німці тощо. Проте переважну більшість вояків становили етнічні росіяни. Дослідник Б. Соколов наголошує, що хоча з'єднання прийнято називати білоруським, за своїм особовим складом це були «в основному – колишні полонені російської національності» (Соколов, 2000). Бригада Зіглінга складалася з чотирьох полків, розміщених на території Східної Пруссії. Спочатку перед нею поставили завдання допомагати вермахту стримувати наступ РСЧА. У серпні 1944 р. це з'єднання передислокували до Франції для боротьби з партизанами. 18 серпня бригада була перетворена на 30-ту гренадерську дивізію СС (російську № 2) – 30. Waffen-Grenadier-Division der SS (russische Nr. 2). 24 жовтня дивізію переформували, в результаті чого було створено три полки СС: 75-й (4-й російський) – Waffen-Grenadier-Regiment der SS Nr. 75 (russische Nr. 4); 76-й (5-й російський) – Waffen-Grenadier-Regiment der SS Nr. 76 (russische Nr. 5); 77-й (6-й російський) – Waffen-Grenadier-Regiment der SS Nr. 77 (russische Nr. 6); 30-й артилерійський Waffen-Artillerie-Regiment der SS Nr. 30 (russische Nr. 2) і ще кілька підрозділів (Романько, 2008). Зрештою, через дезертирство та бойові втрати на Західному фронті у грудні 30-а дивізія СС була передислокована до Баварії.

Крім вищезгаданої 30-ї дивізії СС, була сформована також 29-а російська дивізія СС, відома як «бригада Камінського». Її становлення пов'язане з історією т. зв. Локотської республіки, яка виникла ще на початку німецько-радянської війни. Це російське територіальне утворення з автономною адміністрацією самоуправління мало власні збройні сили – РВНА, яка стала одним з найвідоміших збройних формувань, створених на території СРСР переважно з росіян. Хоча головним завданням РВНА була боротьба з партизанами, окремі її підрозділи брали участь у боях із РСЧА. Так, у березні 1943 р. три батальйони увійшли до складу бойової групи «Z» штандартенфюрера СС А. Цехендера (дивізія СС «Флоріан Гейер») і протистояли 2-му гвардійському кавалерійському корпусу РСЧА під м. Севськом. На початку 1944 р. після передислокації до Західної Білорусії РВНА була включена як «штурмова бригада РВНА» до складу бойової групи обергрупенфюрера СС і генерала Ваффен СС Курта фон Готтберга. 27 січня за ефективну боротьбу з партизанами Б. Камінського нагородили Залізним хрестом II ступеня. Заслуги його бригади дійсно були вагомими. Зокрема, РВНА розгромила вищезгадану 1-у Антифашистську бригаду – колишню 1-у російську національну бригаду СС «Дружина». Як стверджують дослідники, саме після успішних бойових дій проти партизан на

початку 1944 р. РВНА «міцно займає місце серед частин і з'єднань поліції і військ СС» (Жуков і Ковтун, 2009). Враховуючи цю обставину, 31 липня 1944 р. РВНА була включена до складу військ СС як Штурмова бригада СС «РВНА». Б. Камінський отримав звання ваффен-бригаденфюрера і генерал-майора військ СС і поліції, а також був нагороджений Залізним хрестом I ступеня. Російські офіцери також отримали звання СС, що відповідали їхнім званням у РВНА. А вже 1 серпня 1944 р. згідно з наказом Головного оперативного управління СС (SS-Führungshauptamt – SS-FHA) бригаду переформували у повноцінну 29-у Ваффен-Гренадерську Дивізію СС «РВНА» (29. Waffen-Grenadier-Division der SS «RONA» (Russische Nr. 1)). У зв'язку з отриманням дивізійного статусу передбачалось формування 72-го, 73-го и 74-го гренадерських полків, артилерійського полку, протитанкового батальйону, дивізіону зенітної артилерії й інших підрозділів. Проте, запланованій реорганізації РВНА в есесівську дивізію стало на перешкоді повстання, яке АК розпочала 1 серпня у Варшаві. А. Гітлер наказав придушити повстання поляків силами військ СС. Г. Гімлер надіслав Б. Камінському термінову телеграму, в якій говорилося: «Чекаю Вашої допомоги у цій справі». Командувачем операцією призначили обергрупенфюрера СС Ерїх фон дем Баха. До складу спеціального угруповання увійшли й підрозділи 29-ї дивізії СС. З кожного полку виділили по 400 вояків і сформували зведений полк чисельністю бл. 1,7 тис. осіб. Командувати цим з'єднанням призначили оберштурмбанфюрера СС Івана Фролова. Зведений полк російських есесівців підпорядковувався групенфюреру СС і генерал-лейтенанту військ СС і поліції Гайнцу Райнефарту, а з 9 серпня увійшов до складу бойової групи генерал-майора Гюнтера Рора. У ході вуличних боїв з польськими повстанцями полк РВНА втратив майже 500 осіб убитими, пораненими і такими, що пропали безвісти. Водночас «камінці» займалися грабежами і чинили жорстокості, що викликало невдоволення у німецького командування. Російських есесівців почали поступово виводити з міста для боротьби з польськими партизанами на околицях Варшави, хоча окремі підрозділи полку продовжували вуличні бої до 28 серпня. Зрештою їхні позиції зайняли німецькі війська. За бойові дії проти польських повстанців І. Фролова нагородили Залізним хрестом I ступеня (Русские эсэсовцы в боях за Варшаву, 2012).

Б. Камінський та його начальник штабу ваффен-оберштурмбанфюрер І. Шавикін також брали участь у бойових діях у Варшаві. Проте 19 серпня обоє були викликані в штаб фон дем Баха й по дорозі зникли за остаточно нез'ясованих обставин. В історіографії існує кілька версій цієї загадкової події

(див. докладніше: Глаубе, 2007; Пивовар, 2021). Після зникнення російських командирів 29-у дивізію СС очолювали спочатку оберштумбанфюрер СС Георгій Белай, з 28 серпня – бригаденфюрер СС Крістоф Дім, з 27 вересня – групенфюрер СС Генріх Юрс. У цей час бл. 3 тис. російських есесівців перебували у Нойхаммері, де створювалася 600-а піхотна російська дивізія (Глаубе, 2007). Інших «камінців» 30 вересня відправили на придушення Словацького національного повстання (Генерал Власов: история предательства, 2015).

Однак, спеціальна інспекція, яку здійснювали обергрупенфюрер СС Готтлоб Бергер, гауптштурфюрер СС Карл Альбрехт і ваффенунтерштурфюрер СС Анатолій Камінін, 11 жовтня визнала з'єднання небосдатним і таким, що підлягає розформуванню (Дробязко, 1999). Німецький історик Й. Гоффманн наголошує, що керівництво СС «відмовилося від початкового наміру переформувати бригаду в 29-у гренадерську дивізію Ваффен СС... і передало його особовий склад у розпорядження Визвольної армії» (Хоффманн, 1990). Водночас 72-й і 73-й полки увійшли до складу бригади Ділевангера.

На думку британського історика Кріса Бішопа, бригада Б. Камінського «набула найгіршої репутації серед усіх частин СС» і тому «була розформована, навіть не приступивши до формування, а номер 29 передано італійській гренадерській дивізії СС» (Бішоп, 2009). Дійсно, у Берліні вирішили російських есесівців замінити на італійців, у результаті чого була сформована 29-та гренадерська дивізія СС «Італія» (1-а італійська) (29. Waffen-Grenadier-Division der SS (italienische Nr. 1). Проте, слід уточнити, що офіційно італійське з'єднання було створено лише 10 лютого, а 29-й номер присвоєно 9 березня 1945 р.

Крім двох офіційно російських есесівських дивізіях росіяни воювали і в складі інших офіційно неросійських, зокрема в 36-й дивізії СС. Сформований у липні 1940 р. як спеціальна команда на чолі з Оскаром Дірлевангером (SS-Sonderkommando «Dirlewanger»), цей підрозділ був підпорядкований СС і перейменований на батальйон СС (SS-Sonderbataillon «Dirlewanger»), а у вересні 1943 р. – на полк (SS-Sonderregiment «Dirlewanger»). Спочатку зондеркоманда «Дірлевангер» комплектувалася лише з ув'язнених німецьких тюрем, але пізніше поповнювалася за рахунок «східних добровольців», у тому числі з колишніх радянських військовополонених (Рейтлінгер, 2011). Під час здійснення антипартизанських операцій на території Білорусії, придушення Варшавського та Словацького повстань з'єднання О. Дірлевангера взаємодіяло

з РВНА. У жовтні 1944 р. у розпорядження оберфюрера СС О. Дірлевангера командування передало 2 полки з розформованої російської 29-ї дивізії СС. 19 грудня це з'єднання переформували в Штурмову бригаду СС, а 14 лютого 1945 р. – у дивізію, яка стала 36-ю гренадерською дивізією Ваффен СС (36. Waffen-Grenadier-Division der SS). Подальше поповнення особового складу дивізії відбувалося за рахунок військовополонених, у т. ч. росіян. К. Бішоп підтверджує, що 36-а дивізія «мала в своїх лавах багато росіян, деякі з яких дезертирували з Червоної армії разом зі своїми танками» і тому в складі з'єднання був танковий батальйон військ СС, оснащений радянськими танками Т-34 (Бішоп, 2009). Зрештою дивізія потрапила в оточення під Берліном і була знищена.

Кілька десятків росіян воювали у лавах 32-ї гренадерської дивізії військ СС «30 січня» (32. SS-Freiwilligen-Grenadier-Division «30. Januar»), яка була сформована в січні 1945 р. в навчальному таборі СС «Курмарк». Більша її частина опинилася в саперному батальйоні з'єднання, яким командував колишній лейтенант РСЧА унтерштурмфюрер СС Антонов (Гончаренко, 2005). У лютому 1945 р. ця дивізія увійшла до складу V армійського корпусу СС 9-ї армії групи армій «Вісла» і в березні була направлена проти наступаючих радянських військ на Одері. Уцілілі залишки з'єднання здалися в полон союзникам 5 травня 1945 р. у Тангермюнде (Жуков і Ковтун, 2009).

Історик К. Семенов вказує на «факт служби кількох тисяч російських жителів Латвії й Естонії у лавах національних частин, у тому числі й у військах СС» (Семенов, 2008). Один з них – ваффен-оберштурмбанфюрер Олександр Соболев – командир артилерійського дивізіону Естонської бригади військ СС, яка в січні 1944 р. була переформована на 20-у естонську гренадерську дивізію військ СС (20. Waffen-Grenadier-Division der SS (estnische Nr. 1) (Жуков і Ковтун, 2009).

Загалом наприкінці Другої світової війни Війська СС налічували 39 дивізій, через які, як стверджує К. Бішоп, «пройшло в цілому близько 1 мільйона осіб, що належали до 15 національностей» (Бішоп, 2009). Однією з таких національностей були етнічні росіяни – колишні громадяни СРСР.

Дослідники Д. Жуков та І. Ковтун цілком справедливо вказують, що «росіяни воювали і в складі інших військових з'єднань і частин СС» (Жуков і Ковтун, 2009).

Особливим джерелом поповнення військ СС було також російське козацтво. Козацькі військові частини почали створюватися ще наприкінці 1941 р. з військовополонених. 21 квітня 1943 р. німецьке командування видало наказ

про формування 1-ї козацької кавалерійської дивізії під командуванням німецького генерала Гельмута фон Панвіца. Станом на листопад 1943 р. до її складу входило 18555 вояків, з яких 14506 були козаками, 4099 – німці (Окороков, 1997). Високий рівень боєздатності козацької дивізії, її успішні дії проти югославських партизан привернули увагу командування СС. Навесні 1944 р. було створено ГУКВ (Hauptverwaltung der Kosakenheere), яке очолив російський генерал-лейтенант Петро Краснов. У березні ГУКВ підпорядкували Головному управлінню СС (SS-Hauptamt – SS-НА). На початку вересня у відомстві Г. Гімлера ухвалили рішення про переформування дивізії в 1-у козацьку кавалерійську дивізію військ СС. З цією метою у Головному штабі СС було створено Резерв козацьких військ, який мав об'єднати всіх козаків. 5 вересня начальником цього спеціального органу призначили російського генерал-лейтенанта Андрія Шкуро. До дивізії з різних фронтів почали прибувати російські козацькі частини. 4 листопада 1-а Козацька дивізія перейшла у підпорядкування Головного штабу військ СС (Генерал Власов: история предательства, 2015). 25 лютого 1945 р. це формування було перетворено на 15-й Козацький кавалерійський корпус військ СС (15. SS-Kosaken Kavallerie Korps). Г. фон Панвіц отримав звання групенфюрера СС. Чисельність з'єднання на той час сягала 25 тис. осіб. Російські козаки воювали на боці нацистської Німеччини до її капітуляції і здалися в полон британцям. І все ж, їх чекала видача радянським представникам, які кваліфікували козацтво як «спеціальні партизанські частини німецьких СС» (Рейтлінгер, 2011).

Певна кількість етнічних росіян служила під керівництвом відомого німецького диверсанта Отто Скорцені, який вважав, що А. Гітлер «зробив велику помилку», недооцінюючи росіян (Скорцени, 2003). У 1942 р. РЗГА створило особливі курси «Оранієнбург» для підготовки іноземців і добровольців із військ СС до диверсійної і партизанської діяльності, які у квітні 1943 р. очолив гауптштурмфюрер СС О. Скорцені. Росіяни служили у «Винищувальному з'єднанні військ СС» (Waffen SS Jagdverband), створеному влітку 1944 р. Це був спеціальний орган для здійснення розвідувальних, диверсійних і терористичних операцій, який перебував під особистим контролем Г. Гімлера. Наприкінці 1944 р. в м. Хохензальц було сформовано «Винищувальну команду Схід» (Jagdverbend Ost), якій відводилась особлива роль у здійсненні підривної роботи проти СРСР. Це формування очолював штурмбанфюрер СС барон Адріан фон Фелькерзам – син адмірала флоту Російської імперії. Російські есесівці входили до складу двох груп, очолюваних російськими офіцерами Ігорем Решетніковим і Павлом Сухачовим. Згодом всі

російські підрозділи об'єднали в Загальноросійську групу (Russland im gesand) під командуванням штурмбанфюрера СС Х. Еберхарда. Наприкінці 1944 р. у складі «Винищувальної команди Північ» (Jagdverbend Nord), до складу якої входило чимало російських есесівців, було створено школу з підготовки диверсантів, де викладачами працювали в основному росіяни – члени НТС (Смерш: исторические очерки и архивные документы, 2005).

У роки німецько-радянської війни СС опікувалися й російською молоддю, прагнучи залучити її до боротьби проти більшовизму. Це були діти, як емігрантів, так і тих росіян, які прибули на роботу до Німеччини з окупованої території СРСР. У статті «Російські вихованці SS», опублікованій в одному з антирадянських видань говорилося, що нацистські СС беруть на себе «шефство над російською молоддю». Далі повідомлялося, що «всередині організації SS створюється особливий інститут «Російських вихованців SS», планується створення таборів для підлітків від 15 до 20 років, де відбуватиметься 8-місячна військово-патріотична підготовка. Після закінчення курсів молодих російських есесівців чекала служба у допоміжних частинах люфтваффе або навчання в офіцерських школах (Боляновський, 2014). Дослідник С. Чуев стверджує, що всі члени СРМ, створеного 7 травня 1944 р., «увійшли до складу помічників ППО і Люфтваффе групи армій «Центр» (Вихованців СС)» (Чуев, 2004). Починаючи з березня 1944 р. аналогічна діяльність здійснювалася й на окупованій радянській території, де під егідою СС вербувалася молодь віком від 15 до 20 років для служби у допоміжній службі ППО. Спочатку їх називали «помічниками люфтваффе», а з 4 грудня 1944 р. – «вихованцями СС» («SS Zogling»). Чисельність цих молодих есесівців становила 1383 осіб (Дробязко, 1999). Отже, росіяни брали активну участь не тільки у складі дивізій військ СС, але й інших збройних формуваннях й організаціях СС.

Усвідомлюючи наближення неминучої катастрофи через необхідність вести війну на два фронти, керівництво III Райху погодилося на створення російського політичного центру, а також великих військових з'єднань під російським командуванням. За свідченням колишнього генерала РСЧА Василя Малишкіна, ще в березні 1944 р. райхсфюрер СС Г. Гімлер взяв на себе «контроль і спостереження за діяльністю Російського комітету і взагалі всього російського визвольного руху...», а також заявив колишньому радянському генерал-лейтенанту Андрію Власову, що він «... у подальшому повинен узгоджувати свої заходи не з представниками верховного командування збройних сил Німеччини, а тільки з управлінням СС» (Генерал Власов: история предательства, 2015). 16 вересня 1944 р. після зустрічі А. Власова з Г. Гімлером

німецька сторона санкціонувала РВР і початок формування РВА. 14 листопада у Празі відбувся установчий з'їзд КВНР, який проголосив об'єднання всіх антирадянських сил для боротьби «за нову вільну Росію», а також – створення ЗС КВНР. За свідченням А. Власова, зустріч з Г. Гімлером йому влаштував обергрупенфюрер СС, начальник Головного управління СС Г. Бергер, який керував усіма закордонними антирадянськими організаціями. Надалі Г. Бергер часто викликав А. Власова до себе, «цікавився й давав ... вказівки щодо створення КВНР і сформування РВА, а також через свого представника Крегера контролював виконання наданих Гімлером і ним вказівок щодо антирадянської діяльності» (Генерал Власов: история предательства, 2015). Будучи довіреною особою Г. Гімлера, оберфюрер військ СС Ерхард Крегер з вересня 1944 р. був представником СС при КВНР і постійно супроводжував А. Власова.

Отже, починаючи від надання санкції, РВР перебував під пильним контролем СС і особистим патронатом райхсміністра Г. Гімлера, який сподівався, що російські добровольці будуть воювати під егідою СС. Британський історик Дж. Рейтлінгер стверджує, Г. Гімлер планував включити війська КОНР у структуру СС, але зрештою змушений був відмовитися від цієї ідеї, оскільки дискредитований «бренд» СС не міг бути привабливим для залучення російських добровольців (Рейтлінгер, 2011).

За цих умов, на початку листопада 1944 р. колишня 29-а дивізія СС була передана до складу ЗС КВНР. З'єднання передислокували до м. Мюнзінген, де формувалася 1-а дивізія РВА, очолювана колишнім полковником РСЧА Сергієм Буняченко. Останній згодом свідчив, що «до складу дивізії повністю увійшла СС-івська бригада Російської визвольної народної армії...» чисельністю 6 тис. осіб. На їх основі «були сформовані артполк дивізії, протитанковий дивізіон, батальйон зв'язку і розвідувальний дивізіон». Крім того, до складу 1-ї дивізії увійшли частини вищезгаданої російської 30-ї гренадерської дивізії військ СС. За свідченням С. Буняченка, чисельність цього контингенту становила до 3 тис. осіб (Генерал Власов: история предательства, 2015). Хоча, за іншими даними, зі складу 30-ї дивізії було переведено близько 5 тис. вояків (Муроз, 1991). Не випадково С. Буняченко кваліфікував свою дивізію як «відбірну». Адже, особовий склад 1-ї дивізії ЗС КВНР складався переважно з колишніх російських есесівців, які мали значний бойовий досвід. У складі 1-ї дивізії РВА вони брали участь у боях проти РСЧА на Одерському фронті, надали допомогу учасникам Празького повстання у боротьбі з німцями

у травні 1945 р. Й. Гоффманн підкреслює, що у цей період колишні російські есесівці «виявили себе надійними бійцями» (Хоффманн, 1990).

До співпраці з СС також залучались як деякі структурні підрозділи, так і окремі діячі РВР. Так, у липні 1944 р. за наказом Г. Гімлера поблизу м. Львова було створено організацію «Скорпіон», перед якою ставилось завдання підготовки антирадянської літератури, спрямованої на дезорганізацію РСЧА. Її очолював фахівець з пропаганди штандартенфюрер СС Гюнтер д'Алькен, який перебував у безпосередньому підпорядкуванні Г. Гімлера. За свідченням колишнього генерала РСЧА Ф. Трухіна, на курси російських пропагандистів, які він очолював, «прийшла рознарядка про направлення до «Скорпіону» 20 пропагандистів для використання їх на цій антирадянській роботі». Ф. Трухін також свідчив, що «за завданням СС сформував окремий танково-винищувальний батальйон для оборони Берліна» (Генерал Власов: история предательства, 2015).

В. Шелленберг писав, що між СС і генералом А. Власовим існував «секретний договір, який давав йому право на території Радянського Союзу мати власну секретну службу» і передавати «всю одержану від своїх агентів інформацію». Начальник VI управління РЗГА підкреслював, що «наші російські колеги, думаючи, що тепер вони борються за свою свободу, за нову Росію., працювали з великим натхненням» (Шелленберг, 1991). Очевидно, визначити чисельність цієї категорії російських «колег» СС неможливо.

Отже, керівництво нацистських СС контролювало процес створення організації, становлення й діяльності РВР і ЗС КВНР, а також залучало до співпраці їхні структурні підрозділи і окремих діячів.

Одним з важливих аспектів вивчення проблеми співробітництва росіян з СС у роки німецько-радянської війни є встановлення їхньої чисельності. Однак, у науковій літературі з цього приводу існують чималі розбіжності. Так, російський дослідник В. Похльобкін стверджує, що в «елітних військах «СС» служили понад 150 тисяч колишніх військовослужбовців» (Похлѣбкин, 1997), проте не враховує добровольців з цивільного населення і тих, хто служив в інших підрозділах СС. Український історик М. Гетьманчук вважає, що безпосередньо у військах СС служило не менше 150 тис. радянських громадян. Водночас, він визнає, що слід окремо враховувати учасників спеціальних підрозділів СС, які «хоч і входили до складу військ СС, але знаходилися у підпорядкуванні РЗГА» (Гетьманчук, 2018). І все ж, обидва вчених не вказують етнічну приналежність тих осіб, які співробітничали з СС. Натомість це спробував зробити дослідник А. Боляновський. Вважаючи, що «через різні

збройні формування ЗС Третього Райху пройшло щонайменше півмільйона росіян або понад 1/3 від тих громадян СРСР, яких використовували на німецькій військовій та парамілітарній службі», він вказує, що у військах СС служили 27 тис. росіян. Водночас автор уточнює, що має на увазі лише дві російські бригади, полк «Варяг», дві російські дивізії і допоміжний персонал в інших з'єднаннях Ваффен-СС. Однак, визнаючи, що «80 000 росіян служили в козацьких формуваннях або як козаки «допоміжними добровольцями» на німецькій службі, автор не зараховує їх до складу формувань СС (Боляновський, 2012).

Очевидно, найближчими до з'ясування істини у цьому питанні є І. Ковтун і Д. Жуков. Вони визначають «приблизну кількість росіян, які співробітничали з СС», у 100-120 тис. осіб. Водночас історики уточнюють, що ця цифра «не може бути абсолютно точною, оскільки в деяких випадках росіяни записувалися на службу як українці, білоруси, козаки, інгерманландці і т. д.» (Жуков і Ковтун, 2009). Отже, дослідники мають на увазі, що реальна чисельність росіян-есесівців була більшою, ніж 120 тис. осіб.

На той факт, що етнічні росіяни видавали себе за представників інших слов'янських національностей звертають увагу у своїх спогадах німецький офіцер Вільфрід Карл Стрік-Стрікфельдт (Strik-Strikfeldt, 1970), український військовий діяч Павло Шандрук (Шандрук, 1994) та ін. Це підтверджують сучасні дослідники, зокрема, А. Боляновський, який вказує, що частина росіян у таборах військовополонених видавала себе за білорусів або українців, і, відповідно, вони часто потрапляли до українських чи білоруських військових формувань. Тому «вказати точну кількість російських бійців Вермахту, Ваффен-СС та інших родів військ Німеччини доволі складно» (Боляновський, 2012).

Обговорення

Загалом автор не претендує на остаточне розкриття зазначеної теми, підкреслюючи, що кожен з розглянутих аспектів може бути предметом обговорення й подальшого ґрунтовного дослідження, з'ясування й уточнення окремих фактів. Зокрема, це стосується проблеми встановлення максимально точної чисельності росіян, які співробітничали з СС, але приховували своє етнічне походження. Слід підкреслити, що це питання може бути остаточно з'ясоване тільки після ретельного дослідження документів і матеріалів німецьких і, особливо, радянських (сучасних російських) архівів. Крім того, предметом окремого дослідження може бути питання співробітництва між

нацистськими СС і радянським НКВС, яке почалось після підписання радянсько-німецького договору 23 серпня 1939 р. і тривало до 1941 р.

У цьому зв'язку, Міжнародна конференція «Переосмислення історії: конфлікт фактів і гіпотез», організована чеським науковим журналом European Scientific e-Journal видавничого дому Anisiia Tomanek OSVČ і покликана об'єднати вчених з метою обміну досвідом і результатами історичних досліджень, може сприяти подальшому вивченню різних аспектів зазначеної проблематики.

Висновки

Таким чином, у результаті проведеного дослідження підтверджено, що в роки німецько-радянської війни 1941-1945 рр. етнічні росіяни – громадяни СРСР – активно співробітничали з нацистською організацією СС. Значна частина з них стала на шлях колабораціонізму, сподіваючись на повалення більшовицького режиму. Дехто в умовах війни прагнув вижити, врятувати свої родини, зробити кар'єру тощо. Особливістю цього явища є той факт, що з боку Німеччини співробітництво з росіянами здійснювалося на державному рівні з метою забезпечення інтересів нацистського режиму, натомість з боку росіян – це були переважно добровільні дії, обумовлені сподіванням на військову поразку СРСР. Діапазон форм російсько-німецької співпраці у межах СС досить широкий – від пропагандистської й розвідувально-диверсійної роботи під керівництвом спецслужб до участі у бойових діях у складі збройних формувань. Починаючи з 1941 р. десятки тисяч росіян служили у Допоміжній службі поліції порядку на окупованій території СРСР, згодом – у збройних формуваннях СС: 29-й і 30-й «російських», а також 28-й, 33-й 36-й «іноземних» дивізіях СС, 1-й Російській національній бригаді СС («Дружина»), добровольчому полку СС «Варяг», 15-у Козацькому кавалерійському корпусі військ СС, «Винищувальній команді Схід» та ін. Водночас керівництво СС постійно контролювало процес створення організації, становлення й діяльності РВР і ЗС КВНР, а також залучало до співпраці їхні структурні підрозділи і окремих діячів. Характерно, що росіяни брали активну участь не тільки у збройних формуваннях СС, але й у різних структурах цієї організації, зокрема, у проекті VI управління РЗГА «Цеппелін». До роботи у лавах СС залучалася також російська молодь – т. зв. «вихованці СС».

У результаті дослідження виявлено значні розбіжності у науковій літературі щодо визначення чисельності росіян, які співробітничали з СС у роки німецько-радянської війни. У цьому зв'язку доводиться констатувати, що

встановити точну кількість росіян, які служили в СС, дослідникам поки що не вдалося. Проте, очевидно, що чисельність росіян-есесівців становила не менше 120 тис. осіб.

Список джерел інформації:

- Бишоп, К. (2009). *Дивизии Ваффен-СС 1939-1945: Справочник-определитель техники*. (Пер. с англ. С. Дробязко). Москва: Эксмо.
- Боляновський, А. (2013). *Іноземні військові формування у Збройних силах Німеччини (1939-1945 рр.)*. Львів: Видавництво львівської політехніки.
- Боляновський, А. (2014, 10 вересня) *Росіяни як «радянські військові колабораціоністи» у 1941-1945 рр.* Отримано 10.05.2020 за <https://www.istpravda.com.ua/articles/2014/09/10/144608/>
- Боляновський, А. (2012). Українці, росіяни й поляки у Збройних силах Німеччини у 1939-1945 роках: порівняльний аналіз. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*, 5. Львів.
- Генерал Власов: история предательства* (2015). В 2 т.: В 3 кн. Под ред. А.Н. Артизова. Т. 1: Нацистский проект «Аktion Wlassow». Москва: Политическая энциклопедия.
- Гетьманчук, М. (2018). Іноземні громадяни у військових формуваннях СС нацистської Німеччини (1939-1945 рр.). *Historical and Cultural Studies*, 5, 1, 23-34. Lviv: Lviv Politechnic Publishing House.
- Глаубе, Г. (2007). *Загадочная смерть бригаадфюрера Каминского*. (Пер. с нем.) *Эхо войны*, 1.
- Гончаренко, О.Г. (2005). *Белоземгранты между звездой и свастикой*. Москва.
- Дробязко, С.И. (1999). *Вторая мировая война 1939-1945. Русская освободительная армия*. Москва: «Фирма «Издательство АСТ»», 1999.
- Дробязко, С.И., Романько, О.В., Семёнов, К.К. (2011). *Иностранные формирования Третьего рейха. Иностранцы на службе нацизма: история европейского коллаборационизма*. Москва: АСТ; Астрель; Харвест, 2011.
- Ермолов, И. (2010). *Три года без Сталина. Оккупация: советские граждане между нацистами и большевиками. 1941-1944*. Москва: ЗАО Центрполиграф.
- Жуков, Д. (2014, 2 июля). *ПеSSни партизан. Совершенно секретно*.
- Жуков, Д.А., Ковтун, И.И. (2019). *Дважды предавшие. Бригада СС «Дружина»*. Москва: Вече.
- Жуков, Д.А., Ковтун, И.И. (2013). *Охотники за партизанами. Бригада Дирлевангера*. Москва: Вече.

- Жуков, Д.А., Ковтун, И.И. (2010). *Русские эсэсовцы*. Москва: Вече.
- Жуков, Д., Ковтун, И. (2009). *Русские эсэсовцы в бою. Солдаты или каратели?* Москва: Яуза-пресс.
- Киндер, Г., Хильгеман, В. (2003). *Всемирная история*. (Пер. с нем.) Москва: Рыбари.
- Косик, В. (1996). *Україна і Німеччина у Другій світовій війні*. Париж-Нью-Йорк-Львів: НТШ імені Т. Шевченка.
- Окороков, В.А. (1997). Казаки и русское освободительное движение. *В поисках истины. Пути и судьбы второй эмиграции*. Москва: ИАИ РГГУ.
- Пивовар, С.Ф. (2021). Російська визвольна народна армія у німецько-радянській війні. *World science: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 6th International scientific and practical conference. Perfect Publishing*, 557–566. Toronto, Canada. Отримано 03.04.2021 за <https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-world-science-problems-prospects-and-innovations-23-25-fevralya-2021-goda-toronto-kanada-arhiv/>
- Похлёбкин, В.В. (1997). *Великая война и несостоявшийся мир. 1941-1945-1994: Военный и внешнеполитический справочник*. Можайск: Арт-Бизнес-Центр.
- Рейтлингер, Дж. (2011). *Цена предательства. Сотрудничество с врагом на оккупированных территориях СССР. 1941–1945*. (Пер. с англ.) Москва: ЗАО Центрполиграф.
- Романько, О. (2008). 30-я Гренадерская дивизия войск СС (к истории иностранных формирований в составе германских вооруженных сил). *Сторінки воєнної історії України*, 11, 309-320.
- Русские в Предприятии «Цепелин» (2009, 27 ноября). Отримано 15.02.2020 за <http://rns.ru/100038-russkie-v-predpriyatii-ceppelin.html>
- Русские эсэсовцы в боях за Варшаву: к годовщине августовских событий 1944 г. (2012, 11 августа). Отримано 05.10.2020 за URL: <https://foto-history.livejournal.com/2516471.html>
- Сборник справочных материалов об органах германской разведки, действовавших против СССР в период Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. (2012) Отримано 19.06.2020 за URL: <http://kopilka.wolfschanze.ru/sbor.htm>
- Семёнов, К.К. (2008). Русские фюреры СС. *Эхо войны*, 2.
- Семиряга, М.И. (2000). *Коллаборационизм. Природа, типология и проявления в годы Второй мировой войны*. Москва: РОССПЭН.
- Скорцени, О. (2003). *Неизвестная война: воспоминания*. (пер. с фр.) Минск: Попурри.

- Смерш: исторические очерки и архивные документы* (2005). Москва: ОАО «Моск. учебники и картолитография».
- Соколов, Б.В. (2000). *Тайны Второй мировой*. Москва: Вече.
- СС в действии. Документы о преступлениях СС* (1960). (пер. с нем.) Москва: Изд-во иностранной лит-ры, 1960.
- Хоффманн, Й. (1990). *История власовской армии*. (пер. с нем. Е. Гессен) Париж: YMCA-PRESS.
- Чуев, С. (2004). *Проклятые солдаты*. Москва: ЭКСМО.
- Чуев, С.Г. (2003). *Спецслужбы Третьего Рейха*. Книга 2. Санкт-Петербург: Издательский Дом «Нева».
- Шандрук, П. (1994). Правда про 1-шу Українську дивізію і Українську Національну Армію. Українська дивізія «Галичина». Історико-публіцистичний збірник, 62-75. Київ; Торонто.
- Шелленберг, В. (1991). *Секретная служба Гитлера: Мемуары начальника управления шпионажа и диверсий службы безопасности СД*. (пер. с англ.) Київ: «Доверие».
- Munoz, A.J. (1991). *Forgotten Legions: Obscure Combat Formations of the Waffen-SS*. New York: Axis Europa. Books.
- Strik-Strikfeldt, W. (1970). *Against Stalin and Hitler: Memoir of the Russian Liberation Movement, 1941-1945*. New York.

Makhsat A. Alpysbes

Doctor of History Science

Department of Kazakhstan History

L.N Gumilyov Eurasian National University

Nur-Sultan, Kazakhstan

E-mail: alpysbes@gmail.com

On the new accents in rethinking the history of the Golden Horde (in the understanding of the unity of the Turkic community) (in Russian)

Abstract:

The article's author undertakes the rethinking of certain interesting facts of the history of Ulug Ulus – the Golden Horde, through the scientific interpretation of the works of Abai, Shakarim, Mashhur Zhusup, and is aimed at analyzing views on the history of Ulug Ulus in the context of the unity of the Turkic peoples. This kind of discussion provides us with an opportunity to present a new vision of this issue, as well as to identify the necessary new accents to the consideration and presentation of the history of the Golden Horde state, to assess its role in the history of the Great Steppe. Research on the history of Ulug Ulus is now in demand by a wide readership and is very relevant. To date, there are many monographic studies, collections of materials, anthologies, scientific articles on the history of the Golden Horde that are popular and well-known among experts. There were publications, articles and books that consider particular and specific issues of the history of the Golden Horde. These works are for the most part works of generalizing nature, contributing to the assimilation of the given material, and their conclusions, comprehension, presentation and explanation of historical facts and events in the history of this state were carried out within the framework of the Soviet historical school. In teaching history, Golden Horde history is most often presented only as a period or stage of history, while in Soviet publications it was most often presented as the process of enslavement of peoples, as a one-sided interpretation, and there was an established name “Tatar-Mongol invasion”, “Tatar-Mongol yoke”. Nowadays such new concepts as “Turkic-Tatar states”, “Turkic state” are sometimes used. Of course, in the conditions of hanging such labels, there could be no question of any objective view of the history of Ulug Ulus. We need the new view of the history of the Turkic peoples, free from prejudices, labels and clichés. As we see it, it is necessary to make a transition from the views and judgments that have developed within the framework of external sources and external historiography to the priority of internal sources and internal historiography. We propose to implement the experience of this kind of new vision by referring to the historical memory of the carriers and subjects of this history – the Turkic Kazakhs and other Turkic ethnic groups. So, for example, if you delve into the works of pre-revolutionary Kazakh authors, Abai, Shakarim, Mashhur-Zhusup, which were written before the establishment of the dominance of the Soviet paradigm in history, Chingiz Kagan appears to us not as an oppressor, but as a collector of the heritage and lands of the Turkic kagans.

Keywords:

Desht-i Kypchak, Ulug Ulus, Jochi, Batu, Uzbek, Urus-khan, Toktamys, Edige, Mongol-Tatars, Turkic peoples, culture, empire, post-Horde states.

Махсат А. Алпысбес

доктор исторических наук

профессор кафедры

кафедра истории Казахстана

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

Нур-Султан, Казахстан

E-mail: alpysbes@gmail.com

О новых акцентах в переосмыслении золотоордынской истории (в понимании единства тюркского сообщества)

Аннотация:

В статье предпринято переосмысление отдельных интересных фактов истории Улуг Улуса – Золотой Орды, посредством научной интерпретации трудов Абая, Шакарима, Машхур Жусупа, и анализ взглядов на вопросы истории Улуг Улуса в контексте единства тюркских народов. Такого рода обсуждение представляет нам возможность для изложения нового видения данного вопроса, а также для выявления необходимых новых акцентов к рассмотрению и изложению истории золотоордынского государства, оценки его роли в истории Великой степи. Исследования по истории Улуг Улуса востребованы сейчас широкой читательской аудиторией и являются очень актуальными. К настоящему моменту существует много популярных в кругу специалистов монографических исследований, сборников материалов, хрестоматий, научных статей по истории Золотой Орды. Были публикации, статьи и книги, которые рассматривают отдельно взятые конкретные вопросы истории Золотой Орды. Эти работы по большей части являются трудами обобщающего характера, способствующего усвоению изложенного материала, а представленные выводы, осмысление, изложение и объяснение исторических фактов и событий истории данного государства были осуществлены в рамках шаблонов советской исторической школы. В преподавании истории золотоордынская история, чаще всего, представляется лишь как период или этап истории, а в советских изданиях оно, чаще всего, представлялось как процесс порабощения народов, как односторонняя трактовка, и бытовало утвердившееся наименование «татаро-монгольское нашествие», «татаро-монгольское иго». Теперь же порой используются такие новые понятия как «тюрко-татарские государства», «тюркское государство». Конечно, в условиях навешивания подобных ярлыков, речи о каком-либо объективном взгляде на историю Улуг Улуса быть не могло. Нужен новый, трезвый и свободный от предрассудков, ярлыков, штампов и клише взгляд на историю тюркских народов. Как нам видится, нужно осуществить переход от взглядов и суждений, сложившихся в рамках внешних источников и внешних историографий на приоритет внутренних источников и внутренней историографии. Опыт такого рода нового видения мы предлагаем осуществить посредством обращения к исторической памяти самих носителей и субъектов этой истории – тюрков-казахов и других тюркских этносов. Так, например, если вникнуть в труды дореволюционных казахских авторов, которые писали до

установления господства советской парадигмы в истории, Абая, Шакарима, Машхур-Жусупа, то Чингиз каган предстает нам не в роли угнетателя, а в роли собирателя наследия и земель тюркских каганов.

Ключевые слова:

Дешт-и Кыпчак, Улуг Улус, Джучи, Бату, Узбек, Урус-хан, Токтамыс, Едиге, монголо-татары, тюрки, культура, империя, пост-ордынские государства.

Введение

История – это, прежде всего, свидетельство об основах исторического становления государственности, воссоздающая историческую целостность общества и определяющая направление его развития. История на примере прошлого выявляет преимущества развития общества или его недостатки, которые препятствовали его развитию. История даёт примеры деятельности исторических персон, рассказывает о традиции преемственности государства. Поэтому, изучение золотоордынской истории важно для многих тюркских народов и государств современности, так как многие из них сопричастны с ней исторически, и культурно-генетически. Новые акценты в его изучении будут связаны с тем, что Улуг Улус будет рассматриваться не отчужденным взглядом, а тесно связанным и сугубо преемственным восприятием.

В истории XX века советская идеология, нацелившаяся на уничтожение этнической идентичности, чтобы создать новое советское сообщество, не желала в своё время допускать осмысления и популяризации национальной истории народов, невольно вошедших в состав советского государства. Ясно, что национальная история как память вызывает народ к изучению собственных культурных истоков и традиций, чтобы продолжить их и обогатить. История сохраняет этнос от поглощения совершенно другим, чуждым культурным массивом. Поэтому отнюдь не случайно, что национально-освободительное движение казахского народа в начале XX века называлось движение Алаш, ибо Алаш – это символическое имя предков, заложивших основы ранней тюркской государственности, и развивших их в последующем, олицетворяет собой образ каганов-единителей и собирателей земель.

Движение Алаш была призвана к воссозданию независимой казахской нации, независимой государственности казахского народа, которая оказалась в период становления мировой системы колониализма, вначале в вассальном положении в отношениях с Российской империей, а затем была полностью аннексирована и превратилась в ее колонию. Однако Россия, ранняя история

которой начинается со злополучного Московского государства, некогда сама была вассальным владением Улуг Улуса – Золотой Орды, в числе других, таких же удельных княжеств. А название Алаш непосредственно связано с исторической личностью Чингиз кагана, фигурирующий в исторической памяти казахского народа в качестве Алаша хана. Ибо легенда исторической генеалогии казахского народа прямо восходит к фигуре легендарного Алаша хана, к эпонимам Могол, Татар, Ногай, Узбек, Шейбан, Абулхаир. согласно «Шежире тюрков» – «Тюркской истории» Абульгази. Вознамеренный создать российскую империю царизм, был заинтересован затушевать имя тюркской славы, представить интерпретацию ее истории в выгодном для себя свете.

Существует, собственно, восточная, западная историография освещения истории этого государства. Восточная историография характеризуется также как арабо-персидская, тюркская, тимуридская, шейбанидская, мусульманская, а западная представлена исследованиями европейской синологии, тюркологии и монголистики. В исследованиях истории Золотой Орды были представлены много разных материалов по вопросу изучения данной проблемы как художественных, научно-популярных, так и сугубо научно-исследовательских. На протяжении трех столетий существовавшей под исконным названием Улуг Улус (Великая держава).

Российская и советская историческая школа характеризуется вкладом таких учёных-классиков, как В.Г. Тизенгаузен (1825-1902 гг.), С.А. Козин (1879-1956 гг.), Б.Я. Владимирцов (1884-1931 гг.), Б.Д. Греков (1882-1953 гг.), А.Ю. Якубовский (1886-1953 гг.), М.Г. Сафаргалиев (1906-1970 гг.), Г.А. Федоров-Давыдов (1931-2000 гг.), Т.М. Султанов (1940 г.). Они являются представителями разных научно-исторических направлений, например, В.Г. Тизенгаузен – историк-востоковед, нумизмат, археолог, а Б.Д. Греков – специалист по истории Киевской Руси. Они являются представителями единой школы российской ориенталистики. А.Ю. Якубовский – выпускник Восточного факультета, ученик В.В. Бартольда, И.Ю. Крачковского, А.А. Рамаскевича (1885-1942). Г.А. Фёдоров-Давыдов – искусствовед, археолог, нумизмат А.А. Ромаскевич являлся учеником ираниста В.А. Жуковского. Б.Я. Владимирцов – лингвист, языковед, монголовед. Труды этих исследователей Золотой Орды вошли в круг классических исследований востоковедения (Кумеков и Султанов, 1974).

Одним из замечательных изданий по истории Золотой Орды стала академическая коллективная монография «Золотая Орда в мировой истории», в котором были представлены новейшие исследований ведущих учёных

(Абзалов и др., 2016). В данном издании собраны основные новейшие исследования ведущих научных центров России и зарубежья. В предисловии данного издания ученый Р. Хакимов отмечает, что «изучение Улуса Джучи (Золотой Орды) началось относительно недавно, в 1990-е годы, когда были сняты идеологические установки государства». Снятие запретов на свободное и полное изучение истории тюркских народов, само по себе означает необходимость переосмысления причин такого рода табу. И они были ведь связаны с желанием переставить ключевые акценты в понимании тюркской истории, переключить, условно говоря, полюса с плюса на минус, и наоборот, что должно было служить, вероятно, для подмены представлений о прошлом, запутывание даже в вполне очевидных вещах.

В процессе переосмысления истории с точки зрения его сути и содержания, необходимо найти такие способы, которые бы избавили от заблуждений или фальшивых представлений, созданные односторонней оценкой советской исторической школы и его научной методологии. Если мы ищем способ представить единую и взаимосвязанную историю, то она должна исходить из естественной основы, ядром которой может быть только коллективная историческая память самого субъекта истории, а её собственные исторические и духовные источники должны быть ее первоосновой.

Был предпринят анализ произведений восточных авторов, прочтение источников нумизматики, манускриптов, разбор различных географических описаний или правовых актов – ярлыков ханов, родовых тамг, гербовых символик, генологических данных, летописных хроник, записи послов, научно-монографических исследований, исторических романов, в которых, в соответствии их жанру, излагаются факты его появления, развития, трансформации и угасания; рассказываются о фигуре Чингиз кагана, как основателе империи, его происхождении, недругах, союзниках, подвижниках, наследниках, завоеваниях, войске, характере государственного строительства, политических традициях, правовых установлениях.

В науке известны труды Б.Я. Владимирцова «Общественный строй монголов. Монгольский кочевой феодализм» (1934 г.), М.Г. Сафаргалиева «Распад Золотой Орды», Б.Д. Греков, А.Ю. Якубовский «Золотая Орда и её падение», Г.А. Фёдоров-Давыдов «Общественный строй Золотой Орды». Все эти примеры специализации, круга интересов и научных компетенции показывают, что в фундаментальном изучении истории Улуг-Улуса действительно были необходимы самые разные энциклопедические знания;

вклад нумизматов, археологов, востоковедов – тюркологов, монголоведов, арабистов, иранистов, этнографов, медиевистов, лингвистов, языковедов.

В основу источниковой базы в золотоордынских исследованиях были положены широко известные сборники материалов по истории Улуг Улуса, включающие труды и сочинения тюркских, китайских, арабских, персидских, монгольских авторов, дневники и воспоминания представителей европейских миссий, а также письменные памятники грузинских, армянских и русских летописцев, и конечно же, ярлыки ханов и материалы их нумизматики, мемуарные работы Марко Поло, Уильям де Рубрука.

Классические исследователи истории Золотой Орды, как правило имели привычку изучать лишь отдельные аспекты, они чаще рассматривали конкретные вопросы, например политической истории, военной организации, этнический состав населения, историю монет или конкретного города, или правителя, но реже всего это оформлялась в целостную историю, именно как история отдельного государства. Но, собственно, само это государство как бы оставалось в тени того навязанного и условного ярлыка, или обозначения «империя». Однако империя это всего лишь собственно результат государства и его политической машины управления.

История Улуг Улуса является важным этапом формирования государств нового времени, под воздействием которого они, собственно, и появились на политической арене, и на этнической карте мира многие государства, в период пост-позднесредневековой истории человечества в новом формате. Причем это относится не только собственно к Казахстану, а именно ко многим государствам мира. Об этом писали многие историки, например в статье ученого А.Ш. Кадырбаева «Золотая Орда как предтеча Российской империи», и другие научные статьи рассматривают и изучают этот вопрос (Кадырбаев и Сыздыкова, 2017). Исследователь Ж.М. Сабитов в статье «Золотая Орда – «падчерица» казахстанской историографии» также затронул вопросы об историческом правопреемстве Золотой Орды, справедливо утверждая, что Улус Джучи является «общим предком» как для казахов, так и многих тюркских народов (Сабитов, 2015).

Несмотря на то, что собран огромный массив материалов, научных, данных, и источниковых материалов, сложилась научная историография вопроса, не хватает кардинальной смены взгляда, которая позволила бы правдиво интерпретировать видение истории Улуг Улуса в целом и сказать откровенно об истинных носителях этой истории, без подмены его на лиц других народов. Фонд этих данных, источников, научных комментариев,

исследовательских текстов, сборники трудов и документов хотя и представляют большой объём сведений, а новые изыскания значительно расширяют наше представление, в конечном итоге, требуется некий системный подход, который отдельные выводы подвел бы к общему конкретному заключению. В переосмыслении золотоордынской истории, в первую очередь, следует исходить из обозначения основных акторов самого исторического процесса, связанных с этим государством – тюркскую конфедерацию тюркских племён, его основные составные части.

Следовательно, исторический взгляд «со стороны» должен смениться на взгляд «на самих себя» или «изнутри», то есть пора прекратить смотреть на историю тюрков Улуг Улуса, на их правящие династии, как основного источника института государственности этого образования глазами сторонних историографий, и сообщений сторонних внешних источников. Необходимо воспринять эту историю как историю наших предков, наших тюркских прародителей. Значит, не следует быть в роли «угей бала» своего отца («усыновленного»), а быть истинными сынами наших тюркских предков, их огланами. Это – самый главный акцент, который требуется ставить, при рассмотрении истории Улуг Улуса, воспринимая эту историю как историю наших славных предков.

Поэтому, актуально провести осмысление исторических записок Чокана Валиханова, Машхур-Жусупа Копеева, Абая Кунанбаева, Шакарима Кудайбердиева по их видению золотоордынской истории, восприятия образа Чингиз кагана и его династии, видных представителей тюрке. В работе «*Несколько слов о корнях происхождения казахов*» Абай даёт прекрасное объяснение об исторической связи казахов и государством Улуг Улус. В них Чингиз хан не представлен в образе чуждого завоевателя, а, наоборот, выглядит как Алаша хан, который является зачинателем Алашского тюркского единения.

Из казахских *шежире* видно, что инициаторами народного движения Алаш были Абай, автор «*Слов назиданий*», Нуржан Наушабай, издавший книгу «*Алаш*», и Машхур-Жусуп Копеев, написавший труд о по поводу истории происхождения казахов в произведении «*Казах туби*» («Истоки казахов»). Идея Алаш всегда была парадигмой тюркского единства.

Метод

Методы исторической реконструкции и интерпретации в изучении истории Улуг Улуса – Золотой Орды обусловлены во многом достижениями исторического знания восточных и западных научных школ. При этом,

восточные школы, безусловно, оказывали большое влияние на западные, и особенно, на европейскую ориенталистику. Все эти школы и научные традиции, тюркские, мусульманские, китайские, европейские, западные и восточные, которые имели собственный шаблон нарратива исторических событий, искали, изучали, понимали, постигали сущность государства Улуг Улус – Золотой Орды в рамках своих интересов и стремлений. Они описывали происхождение и политическую природу империи кочевников, культурные особенности тюрко-монгольских народов, феномен туранской цивилизации, специфику хозяйственно-культурной жизнедеятельности.

Востоковеды штудировали тексты арабских, персидских и тюркских источников, прорабатывали дискурсы авторов, пытались уловить значения, которые имели в виду историки и современники тех исторических событий. У каждого направления были свои приемы, методы и инструменты. Ориенталисты искали сочинения восточных авторов, осуществляли переводы текстов, делали комментарий к ним, сравнивали и сопоставляли различные данные, события, даты, имена, историческую локализацию.

Археологи искали новые археологические артефакты – свидетельства золотоордынского времени: руины городов, укреплений, поселений и захоронений, следы караван-сараяв на путях торговых сообщений, клады монет, образцы доспехов и вооружений. Историки реконструировали ход исторических событий, общественно-политическую обстановку, раскрывали характер, специфику международных отношений изучаемого времени, характеризовали причинно-следственные связи, выявляли факторы исторического процесса в Центральной Азии. Отсюда складывался междисциплинарный характер методологии исследований в изучении золотоордынской истории (Алпысбес, 2021).

Повседневная история кочевников в мирное и военное время, посредством которой в ней прошлая история приобретает несколько более живой характер, позволяет реалистично смотреть на жизнь акторов истории Улуг Улуса. Поэтому важно обратить внимание на такие стороны данного вопроса, как традиции семейно-брачных отношений, положении женщины в тюркском обществе, включая военную тактику в условиях того времени, и характер питания, как составной части системы жизнеобеспечения.

Отдельно стоит так же вопрос о том, чем руководствовались те или иные авторы, исследователи, учёные и эрудиты в собирании материалов, изучении истории Золотой Орды, какие существовали заинтересованные стороны, какие задачи и цель они ставили, и, конечно же, начиная от простых чувств

любопытства, воодушевления и стремления узнать историю Чингиз кагана и становления его государства, присутствовали более прагматичные стороны в этом изыскании, а именно поиск происхождения форм государственного управления, характера политических, дипломатических, культурных, социальных или экономических отношений общества, обмена и торговли, организации военного дела, армии, форм религии и идеологии.

История Улут Улуса в официальной историографии Казахстана не имело полноценного изложения, поэтому чаще всего освещение этого периода имеет поверхностный, фрагментарный и прерывистый характер, что объясняется существовавшим официальным запретом на исторические исследования этой темы, но исследователи фольклора и традиции устной народной литературы занимались им чаще, а востоковеды и этнографы старались продолжать свои изыскания. В академическом издании «История Казахстана» в пяти томах нет даже упоминания об эмире Едиге, известном деятеле позднего периода золотоордынской истории. Историки, превратившиеся в цеховых истории партии отошли от объективного понимания сути узловых вопросов национальной истории. Каждое из этих научно-исторических направлений имеют свою специфику как в методологии, так и озвучении цели и предмета научного поиска. Тем не менее, более полноценный анализ истории государства Чингиз-хана и династии чингизидов была представлена в исследованиях Т.И. Султанова (Султанов, 2006).

Как мы можем заметить, в исследованиях кочевых народов Великой Степи всегда существовал элемент недосказанности, имели место ошибочные умозаключения, неверные трактовки, фальшивые интерпретации, логические нестыковки, искажения. Понятно, что иногда они имели место по причине того, что исследователь не располагал достаточным фактологическим материалом, но в иных случаях, научные объяснения были не верными даже если и имелись конкретные и достоверные сведения в тюркских *шежире*. Степняки всего лишь немногим ранее, буквально семь веков назад происходили из тех же поколений тюркских родоплеменных групп, и это утверждение не может быть воспринято как чуждое и постороннее, но как культурно близкое и родственное, в отношении генеалогического происхождения многих тюркских народов *прошло всего лишь 50 поколений*.

Казахский историк М. Тынышбаев связывает основные родоплеменные группы, входившие в состав Казахского ханства с племенами Золотой Орды. Некоторые из них относятся к Золотой Орде, но восходят также и к более древним временам, к историческому прошлому тюркских каганатов. Казахские

шежире, которые он собирал и изучал, сообщают историю знаменитых предков, которые образуются в порядке семипокоренных систем в родоплеменной структуре казахского народа. В этом смысле упомянутая в генеалогическая цепочка предков, восходит к историческим лицам периода Золотой Орды, ко временам провозглашения Казахского ханства. В собрании М. Тынышбаева «Материалы к истории казахского народа» анализируются исторические данные о племенах, из которых сложился казахский этнос. На основе этих данных рассказывается единая история тюркского сообщества средневековья, образование и смена тюркских государств, их история. Как известно, М. Тынышбаев был подвергнут аресту и пыткам, погиб в застенках сталинских НКВД.

Как отмечает исследователь Аяган Б.Г. «видимо «отцу всех народов» И. Сталину и его сподвижникам не терпелось активизировать процесс ассимиляции народов, и на пути к достижению данной цели, прежде всего, необходимо было лишить народы исторической памяти. Действительно, насаждаемый классово-социальный подход к изучению истории лишил народ исторической памяти. С начала 30-х годов минувшего столетия всё более расширялся список запрещенных по идеологическим причинам изданий и исторических книг» (Аяган, 2014).

Исследования известного ученого-этнографа, академика А.Х. Маргулана по происхождению этнической истории тюркских племён и содержания эпосов золотоордынского времени, в методологическом отношении представляют большую научную ценность, так как позволяет взглянуть на это проблематику через наследие носителей этой традиционной культуры. Важно, что он рассматривает их от первого лица (Маргулан, 2007). Он пришёл к теме изучения вопросов истории Золотой Орды с таких научных областей знания, как литературоведение, искусство, архитектура, ориенталистика, археология и этнография.

Изучая через наследие востоковеда Ч.Ч. Валиханова литературные памятники казахского народа, героические эпосы, он раскрыл многие трудные аспекты золотоордынской истории, и чтобы воспринять весь этот объемный материал, требуется соответствующая узко специализированная научная подготовка, и нужно соотнести между собой и сопоставить различные виды исторических источников и культурное наследие Великой Степи разных эпох, выявить и наглядно показать их взаимосвязь и культурную преемственность.

Поэтому, наша главная методологическая парадигма заключается в том, чтобы в исследованиях истории Улуг Улуса специалисты должны исходить из

первоначальной сути источников, брать во внимание в первую очередь источники внутренние, и дополнять их затем сообщениями источников внешних, а не наоборот, и не допускать вовсе игнорирования тюркских источников. Реконструкция прошлого в изучении истории Улуг Улуса должна происходить из первоначального понимания событий, сообщаемых *шежире* тюрков, с включением свидетельств арабских и персидских современников. Это требует от исследователей, в первую очередь, знаний о традиции *шежире*, знакомство с его содержанием, практические знания о среде его происхождения, бытования, полевые археографические изыскания, сравнительно-сопоставительные исследования образцов и вариантов.

Результаты

Наши исследования, связанные с изучением *шежире* казахов и тюркских *шежире*, показывают, что это явление представляется самобытной культурно-исторической традицией тюрков-степняков, которые в основу фонда знаний положили концепт – Память = *Шежире*. В рамках *шежире* транслировалась актуальная информация об истории, топонимике, генеалогии, персоналиях, общественном строе, правовой традиции, политических династиях, родовой организации, родоплеменной геральдике, этнической антропонимике, и т.д.

Для кочевников само по себе образ жизни степняка-тюрка, с теми вполне традиционными и укоренившимися исконно фундаментальными ценностно-мировоззренческими установками, которые сложились в длительный период именно вот в таких специфических условиях взаимодействия с окружающей средой, отличающейся зачастую особо суровыми природными и климатическими условиями. *Шежире* является очень древней традицией трансляции исторической и генеалогической народной памяти среди тюрко-монгольских племен (Алпысбес, 2004).

История Улуг Улуса располагает обширной историографией, имеющей прежде всего отношение к интерпретируемой истории Улуг Улуса, которые, в свою очередь строились на аутентичных материалах исторических источников, объективных научных данных. Изучая опыт предшествующих исследователей, следует критически рассмотреть существовавшие и до сих пор устоявшиеся взгляды исследователей, а также следует представить собственное видение исторических процессов, фактов и событий, связанных с историей Улуг Улуса, понимание тех или иных моментов объяснений и трактовок, изложенных в источниках. Поэтому, требуется более широкий взгляд, комплексное восприятие исторических процессов Великой степи.

Даже доисторические петроглифы являются одними из безъязыковых исторических документов, рассказывающих об окружающей среде, природе, древней жизни и повседневной жизни древних туранцев – самом древнем периоде обитания Великой степи. В найденных на территории Казахстана петроглифах обозначены извечные символы казахского народа – изображения Солнце и *Шанырақ*, а также образы различных священных животных и птиц – волков, которых они почитали за тотемные существа, лошадей и верблюдов как самых благодатных для человека созданий, таутеке, леопардов, танцевальные сцены развлечения, сцены с ездой на транспорте – запряженные телеги, музыкальные инструменты – *сырнай*, *дауылтаз*, *домбра*, *кобыз*, все они были выгравированы на камне. И даже здесь есть строгая культурная преемственность, не говоря уже о преемственности государства.

Обсуждение

В летописи Шакарима Кудайбердиева «*Старинное сказание казахов о Чингиз кагане*» говорится о том, что: «казахи воссадили Чингиза белую кошму, и подняв его понесли его на вершину «Ханского холма», и таким образом возвели Чингиз кагана в качестве единого правителя на престол. Затем Майки би, казах из рода уйсун Большого жуза, и Сенгене, казах из рода конырат из Среднего жуза зашли к нему. И тогда Чингиз каган дал своим бекам следующие символы власти и атрибуты управления: уран (клич), птицу (геральдический знак), дерево и тамгу (родовая клеймо, печать). Большому жузу, Майки бино сказал: пусть ваша птица будет – «*Орёл*», пусть ваше дерево будет – «*Вязь*», пусть ваш клич будет – «*Салауат*», а тамга – «*Сурги*» (фуганок). Среднему жузу, Сэнгэне бию: клич – «*Конырат*», птица – «*Сокол*», дерево – «*Яблоко*», символ – «*Луна*». До сих пор среди казахов бытует поговорка: «*У каждого слова один и тот же корень, изначальный предок – Майки Би*». Настоящее имя Чингиз кагана – *Тэмуджин* (*Темірші*), данное ему имя – Чингиз каган, когда он был избран великим ханом. Это значит очень сильный и великий», - писал он об этих исторических событиях. Таким образом, очевидно, что «искусство звериного стиля сака», берущее начало, очевидно, с традиций петроглифов, имеет не только художественное начало, но и имеет практическое значение, суть которого заключается в связи между тотемом и символом власти.

Между тем, события, подобные избранию Чингиз кагана на Великом Курултае в 1206 году, которое судя по сообщению Абая Кунанбаева имело место в Чингизских горах, откуда произошло переименование этой горы с прежнего названия Найман-Куре на Чингыз-Тау, были в последующем также

неоднократно. Да и в предшествующие времена они, вероятнее всего были не редки. Абай в своей работе «*Несколько слов о корнях происхождения казахов*» пишет: «когда на троне воцарился Чингиз каган, казахи приветствовали его. Однако доподлинно неизвестно, где произошла такая встреча. Тем не менее сохранилось предание о том, что в наших Чингизских горах, на побережье реки Караул, расположилось его войско. И по древнему закону двенадцать казахских биев из двенадцати родов подняли Чингиза на белой кошме здесь, на горной вершине, тем самым провозгласив его своим ханом. Поэтому горы стали позже называться Чингизскими, а горная вершина – Ханом. Одним из этих двенадцати биев был известный Майкы-бий. Сохранилась такая пословица: «Все слова одного корня, а старейшина этого корня – бий Майкы». Капитан И.Г. Андреев отмечал, что согласно сибирским сказаниям, Чингизхан был возвышен в ханы среди «киргиз-касаков», т.е. среди протоказахских племён (Андреев, 1998).

Из данного сообщения нам стало известно, что в это время уже существовало условное обозначение Старшего и Среднего жузов, которое в науке не признается, но если под жузом понимать значение «*дуз*» - «*степь*», то смыслы «*Большая степь*» и «*Средняя степь*» вполне согласуются с географической реальностью. Более того, подобного рода значения имеются и в китайских источниках. Уже в политических решениях Чингиз кагана можно найти самые ранние отголоски триальной организации – *Үш жүз*, которое в дальнейшем окончательно оформилась у казахов как форма организации хозяйственно-территориального пространства Степи. Другим немаловажным фактом данного сообщения является то, что Чингиз каган был коронован в традициях интронизации, которые была характерна для казахского социума и в последующие времена. Например, одним из таких знаменательных мест является местность «*Тангбалы Нура*» в пустыне Бетпак-Дала.

Образ Чингиз кагана есть портрет объединителя тюркского мира, политического интегратора – оплот центростремительной концепции воссоздания тюркского могущества. Его политический титул – каган, выражал главный смысл тюркских верховных правителей – глава ханов. В истории гуннов широко известен Модэ шаньюй, или Моде каган, и его титул шаньюй, следует полагать, семантически связан со значением Чингиз. Существует разные версии значения этого титула. Рассматривались даже обозначение тенгиз – море, или океан. Но это может быть также стяжкой значений *шын* (вершина) + *куз* (крутой утес). Кроме того, смысловые аналогии такой титулатуры существует и в предшествующие исторические эпохи. Так,

например, титул *шаньюй* этимологически расшифровывалось как *сенгир* (вершина). *Шань* = *Сенг* в значении вершины горы (каз.: *сенгір тау* – высокая гора), в отношении и значении культа также схож с тенгри, ибо горы в религиях олицетворяют место поклонения и источник духовной силы.

Машхур-Жусуп Копеев пишет: «В пустыне Бетпак есть место Тамгалы Нура, где имеются каменные надписи. Если сыны трех жузов спорят из-за казахских тамг (символов), то они подходят к этому камню, и смотрят на него. Старейшины утверждают, что тамга была напечатана во времена правления Алаша хана. Говорят, что появившийся в прошлом Чингиз каган также раздал тамги девяносто двум кипчакам. Мавзолей Алаша хана был построен на западном берегу реки Каракенгир мастерами из Ташкента и Туркестана. Единственный его сын Джучи в детстве ходил на охоту, и когда его лошадь вступила в схватку с куланом, то он погиб, будучи проволоченным конем» (Копеев, 1993).

В XV веке кочевые тюркские племена найман, конырат, жалайр и другие в период образования единого союза кочевых племен называли «казахским союзом». Это слово «казах» имело первоначально не этническое, а социальное значение, и его суть заключалась в следующем смысле: “уметь стойко противостоять внешнему врагу, смело полагаться друг на друга”. Условия жизни тюркских кочевников происходили из системы кровнородственных и родоплеменных союзнических отношений, сформированных жизненными требованиями, которые легли в основу положений их обычного права. Таким образом, нет какой-либо существенной разницы между, скажем, найманами начала XIII века и XV века, в сущности, последние являются их потомками.

Как писал Абай Кунанбаев: «в незапамятные времена от моголов отделилась одна народность по прозванию татары. Китайцы пишут «татаны». Эти татары и есть незабвенное начало казахов. И в наши дни выходцы из рода тюре (знать) в спорах между собой заявляют, что они татары. Это означает, что они – не пришлые, что у них тоже есть древние корни, а значит они – люди благородные» (Кунанбаев, 2018). В первоисточниках, например, в работе Рашид ад-дина «Собрание летописей», речь идет не монголах, а о моголах, и это означает, что в искажении основного термина в текстологии источника были весьма заинтересованы ряд исследователей. Сейчас это обозначение настолько устойчиво оформилась в историографии, что преодолеть привычку будет не так просто, хотя обозначение Моголистан, а затем, и название государство Великих Моголов, было и значительно позже.

Противоречивым в истории государства Чингиз кагана, Улуг Улуса, является вопрос завоевания и порабощения. Понятное дело, что монголы (или могулы, согласно первоисточникам) будучи частью, или как это отмечено у Рашид ад-Дина «суть незначительная ветвь тюрков», являлись завоевателями на территории Ирана, Китая, и даже Маньчжурии, не говоря уже о Руси и странах Восточной Европы, но ведь они не могли быть завоевателями на собственно тюркских территориях, если же они были частью этих самых тюрков. Из источников известно, что когда они – могулы, согласно сообщениям источников, прибыли на земли кыпчаков, то они заявили им, что они одной крови, то есть одного происхождения, и значит они упоминали культурно-историческую схожесть, общее этническое происхождение в качестве представителей тюркского эля под властью киятов. Здесь, скорее всего, следует рассматривать противостояния между удельными владельцами и Чингиз каганом, который стремился объединить тюрков.

Представление о том, что могулы Чингиз кагана пришли в Хорезм как завоеватели, также не совсем верно. Известно, что кыпчаки Сырдарьинской части или юга современного Казахстана на тот период подпали под доминирование-угнетение государства Хорезмшаха Мухаммеда. Обозначение «шах» является титулатурой персидской, а не тюркской политической элиты, т.е. политически и этнически чуждой страны. Историко-географический регион Трансоксании не может рассматриваться лишь, как исключительно ирано-согдийское этнокультурное пространство, здесь ведь издревле присутствовали тюрки, как исконные обитатели, из их числа такие известные сообщества как – канглы, кипчаки, асы, и другие. Поэтому, концепция «кризиса сложения народностей» вовсе не выдерживает критики. Государство Чингиз кагана стало объединительной силой разобщенного на тот момент тюркского мира, одна часть которого подпала под зависимость Китая, а другая часть оказалось в зависимости от воли могущественного Хорезмшаха, находившегося к тому же под тяжелой пятой исмаилитских сект. Например, ярким лидером таких сектантов – исмаилитов являлся этот злополучный Джалал-ад-дин, сын Хорезмшаха.

Многие авторы раньше писали, что при всех победах войск чингизидов, их военные походы негативно сказалось на политическом, экономическом и социальном развитии тюркского населения на территории Дешт-и Кыпчака, что были разрушены присырдарьинские и жетысуйские города Центральной Азии, что для подавления сопротивления местного населения, «монгольские захватчики» применяли чуть ли не «тактику выжженной земли», что

истребляли целые населенные пункты, которые не желали подчиняться новой власти, и что такие разрушительные действия надолго прервали естественное сложение многих народностей, что чингизиды на покоренных территориях закрепили «монгольские феодальные традиции», разделили завоеванные страны и народы на отдельные улусы, во главе которых стояли потомки Чингиз кагана, а господство тюркской аристократии установилось не только в Дешт-и Кыпчаке, но также в Китае, Сибири, Центральной Азии, Ближнем Востоке, России и в странах Восточной Европы.

Шакарим Кудайбердиев писал: «роды могли входить в различные союзы, целиком и частями, но должны были твердо сохранять свои исконные имена. И в самом деле, как увидим, родовые имена, записанные многие века тому назад китайскими историками, конечно, вследствие политического значения носивших их родов, сохраняются частью и поныне. Это обстоятельство даёт возможность определить в значительной мере этнический состав тех из ныне существующих тюркских племен и народностей, которые сохранили кочевой образ жизни, родовой быт, и родовые имена» (Кудайбердиев, 1990).

Основные племенные названия казахов почитаются как древние родовые общины, и что они были ядром древних государств. В этом смысле суть казахской историко-генеалогической памяти в рамках *шежире* представляется совокупностью сложения основного социума, являющегося носителем государственности. Встречаются примеры родовых названий казахского народа, которые были известны еще в глубокой древности. В свое время они вступали в состав родоплеменных объединений, заключали военно-политические союзы, менявшие свою конфигурацию в разные исторические эпохи. Это связано с тем, что степные сообщества всегда носили наследственный и династический статус своих сообществ, чтобы учесть количество и размер сообществ в военной организации в рамках своих социальных структур.

Историческое повествование Абая Кунанбаева строится на понимании того, что предки казахов, в период истории становления государства Чингиз кагана, всегда были в центре этих самых событий, и свидетельством тому, служат народные поговорки и пословицы, которые как наиболее компактная форма передачи информации на протяжении целых столетий откладывались в коллективной памяти народа из века в век, сохраняли суть происходивших событий, а самое главное, они были сообщены самим казахским народом.

Абай Кунанбаев пишет: «вначале был убит Гурхан, (то есть найманский Кучлук хан, принявший на себя титул киданского правителя), захвачено племя

уйгуров (которое в то время действительно было под властью Кучлука), а затем войско продвинулось в глубь Азии. Об этом свидетельствуют такие казахские пословицы, отражающие походы Чингиза, как: «В год Змеи была жара, в год Лошади было сражение, а в год Овцы – большое перемирие», «Просторна дорога Самарканда, узка дорога Буланая. Под Буланаем, очевидно, подразумеваются горы Гималаи или Гиндукуша. Речь, по-видимому, идет о горах. Об этом нам известно по такой пословице: «Нет гор больше Буланая, нет животного крупнее лося – булан. Впоследствии эта часть казахов, оставив горы Алатау, обосновалась у подножий гор, расположенных вокруг Ташкента. Доподлинно неизвестно о том, сколько их здесь было, где обитали раньше, а где – позже. Когда они прибыли в эти места, то оказались под властью прямого потомка Чагатая, одного из сыновей Чингиза» (Кунанбаев, 2018).

М. Тынышбаев в статье «Тюрко-монгольская история» писал: «Обиталище и потомки знаменитого Чингисхана до сих пор находятся среди казахов. Армия и вся страна, находившаяся во власти Хулагу хана, завоевавшего Иран, в основном состояла из жалаиридов. Османские турки Стамбула являются выходцами из канглы. В VI веке в Монголии был собственный уйгурский алфавит. Махмуд Кашгари в 1069 году в городе Баласагун (близ города Токмак) написал труд «Кутадгу билик» («Благословенная власть» – автор) на уйгурском языке. В XII-XIII веках уйгуры писали историю, философию и многие другие произведения. Китайские правители приглашали уйгурских ученых редактировать свои книги. Внук Эмира Тимура, знаменитый Улугбек был первым астрономом своего времени, и сегодня в Самарканде сохранились остатки обсерватории Улугбека. Эти пять-шесть примеров ярко показывают культурные достижения тюрко-монголов».

Большое значение имеют заветы Чингиз кагана, смысл которых, устойчиво транслируется гораздо позже в традиции степного Кодекса уложений казахов. Анализ смыслов и содержания «Ясы» (*Жасак, каз. «Жолжосын»*), а также билики (знания), например, вплоть до XIX века были в основе государственных экзаменов в Китае, для занятия чиновничьих рангов, хотя уже давно не было империи Юань. Сюжеты мифологической интерпретации образа Чингиз кагана сохранились в исторических преданиях казахов, известны по собраниям Машхура-Жусупа, которые были переданы им затем Г.Н. Потанину и В.В. Радлову (Көпеев, 1993).

В историческом фольклоре казахов встречаются такие определения, как «десять сан оймаутов», «девять сан торгоутов», «тридцать сан римлян», «десять сан ногаев», Следует пояснить, что в традиции исчисления у тюркских народов

значение «сан» соответствует числу «сто тысяч», а значение «множество» или «бесчисленное количество» выражается в значении «тумен», что означало условно «десять тысяч человек». Таким образом, «десять сан» означает «один миллион», «сорок сан» означает «четыре миллиона». Эти определения были демографическим показателем населения в то время и мерой того, насколько могущественной было государство, насколько демографически сильной была страна. Во времена Абылая населения Среднего жуза составляло «десять сан», то есть миллион человек.

Чокан Валиханов в своих научных исследованиях писал, что согласно сообщениям Кадыргали Жалаири в его «Собрании летописей» говорится о «*Ногайлынын ауыр журты*», т.е. «*Могущественный (очень сильный) юрт (обиталище, население) ногайлинцев*», основой для такого обозначения стало именно факт правления беклярбека Ногая (1235-1300). Он был сыном Татара, который был сыном Могола, который был сыном Бугала (Бууала), т.е. Ногай был внуком Бугала (кстати, его имя может быть прочитано как Мугал, и действительно, в другом источнике отмечается, что Ногай, сын Татара, сын Могола, сын Чингиз кагана), седьмого сына Джучи. Это показывает, что живая традиция называть детей именами далеких предков всегда, была устойчива в культурной среде тюрков. По такой же причине сейчас у казахов существует традиция имянаречения, Кыпшакбай, Аргынбай, Найманбай, и т.д.

Истории государства Улуг Улус стала квинтэссенцией политического и культурно-идеологического выражения степных империи гуннов и тюрков, то есть преломление традиций ранних империи тюрков в новую региональную державу - *Казахское ханство*. Это показывает историческую роль традиции самоорганизации кочевников. Улуг Улус является своего рода фокусом истории Великой Степи, через которое отражаются все духовные, культурно-цивилизационные, политико-правовые, социальные и духовные процессы в истории прототюрков и тюрков, протоказахов и казахов, в промежутке между древностью, средневековьем, новым временем и современностью. История Улуг Улуса включает, очевидно, пять этапов развития: в 1206-1224, 1224-1269, 1269-1312, 1312-1392, 1392-1428 годы.

По мнению Ч. Валиханова, «*курлеуты* были древним монгольским племенем и теперь они составляют ветвь кипчакского племени среди казахов». История племён *катаган* и *коралас* также схожа с историей *курлеутов*. Левшин в своих трудах высказал мысль, что казахи являются тем политическим единством, которое образовалось в результате союза различных монгольских и тюркских родов и племен эпохи Золотой и Чагатайской Орд. Ещё раз

следует отметить, что когда речь идет об этническом обозначении монголов, то это о моголах той исторической эпохи. В трудах Рашид ад-Дина говорится, что моголы на самом деле были незначительной ветвью тюрков. Этот исторический факт не противоречит реальности, и согласуется с историографией того времени.

Применительно к степным тюркским народам следует говорить не о завоеваниях, а подчинениях, как, например, уже бывало в истории, когда карлуки, скажем, подчинили тюркешские племена, а кыпчаки – огузов; моголы найманов и кереев, и т.д. (Кадырбаев, 1992). Это связано лишь с возвышением какой-либо отдельной части, племени или конфедерации родов или ветвей тюрков. И здесь, как видно, происходила трансформация государств, чаще ее объясняли как «падение» или «исчезновение», но было, возможно, это было падение династий, правящих политических кланов, но не исчезновение государственности, как таковых.

Государство Чингиз кагана было воплощением заветной тюркской идеи единой тюркской страны «войлочностенного народа» – государства «*кииз туырлытктылардын елі*», что выражает значение воссоздания былой славы кочевой степной империи небесных тюрков (*Кок тюрк*) – народа древних степняков-кочевников, наследников эфталитов, гуннов, кангюй-канлы, хьонкитов. И это выражает тот знаменательный факт истории, что менталитет, культурная самобытность и цивилизационная идентичность степняков, которую сейчас принято называть этнической, была утверждена уже могуществом тюркских каганов, но, возможно, под пагубным воздействием внешних сил, злонамеренным влиянием разных идеологии, преследовавшим цель разобщения тюрков, противопоставления их друг против друга, формирования междоусобицы династий, обособления на отдельные тюркские государства и дальнейшего их раздробления на мелкие владения.

Абай Кунанбаев писал: «Именно арабы прозвали кочевые народы именем «хибай» или «хузаги». Слово «хибай» означало, что люди пользуются войлочными шатрами. А слово «хузаги» было связано с тем, что в их родных краях также под таким названием проживало кочевое племя. Один из ханов, увидев верблюжий караван кочевников, сравнил его с перелетной гусиной стаей: «Вот эти люди – действительно казахи», (то есть связывает имя казах со значением “каз”). Так эти кочевники и стали сами себя называть «казахами». Другие племена восприняли сие название, хотя прежде себя называли попросту “Улус”. В те дни существовал весенний праздник «Наурыз», который казахи кочевники очень любили и называли великим днем государства. В наши

дни это слово соотносят с мусульманским праздником “Курбан-айт”. После принятия новой религии произошла замена старых названий городов, кроме Бухары, земель, озёр и рек и даже отдельных народов. Похоже, так и происходило. Как бы там ни было, с тех пор мы и стали называться казахами».

В китайской историографии тюрки в окрестностях Великой Китайской стены расселялись белые татары. В основном владение *Басмылов (Басими), ханство Онгутов*. Западнее них располагались черные татары. Это должно быть *Жалайыр, Найман, Керей, Карлуки*, затем, так называемые дикие татары. Как отмечал Абай Кунанбаев, «эти татары, оказывается, воинственны, увлеченно занимаются охотой, носят и едят что придется, ведут дикий образ жизни. Они расселялись и заняли местность в верховьях рек Енисей и Ангара. По их обыкновению, охотники уходили от своего поселения на один год, и даже на два. Позже охотники стали говорить об увиденных ими землях, где зима бывает короткой, а лето – длинным».

Затем, Абай Кунанбаев утверждает, что они имеют сходство с казахами: «в восточной части Сибири живут собратья казахов, которые еще не вошли в ислам. Тем не менее, ясно, что они родственны казахам по языку, по обычаям, и по облику. Особенно близки казахам так называемые «ясачные татары», народность в Минусинском крае, на Енисее. Говорят, что и они казахов считают своими собратьями, и при виде их никто не смог бы возразить против наличия сходства между нами, наших очевидных родственных связей. Ни один казах не стал бы возражать против утверждения, что казахи и киргизы родственные между собой народы. Этим самым киргизов называют «*бурутами*», однако мне не удалось встретить в истории объяснений, почему в китайских известиях называли их «брутами». Казахи называют проживающих в окрестностях Бийска и Кузнецке калмаков «*блеут*». И по моим предположениям, эти «*блеуты*» и «*буруты*» имеют общее происхождение, и исходят от одного и того же названия. Соответственно, немудрено, что они произошли от кыргызов».

Нужно также отметить, что многие известные образцы тюркского фольклора всегда бытует среди разных тюркских народов. Например, «Козы-Корпеш – Баян-Сулу» одинаково близки как казахам, так и саха-якутам. Сюжет эпики относится, по-видимому, к гуннскому времени, как это показывает архитектурный памятник, характер строения самого мавзолея. В номенклатуре исторической генеалогии казахов фигурируют наименования древнейших тюркских общин, которые на пути становления нации, всегда включали такие

группы тюркских народов, как огузы и кипчаки, кияты и коньраты, басмилы, карлуки, караханы, кимеки, другие древние образования.

Что касается династических структур и генеалогических традиций казахского народа, он начинается с исторических знаний древних тюрков, казахских легенд, таких как «Огуз-нама», «Коркыт-Ата», «Козы-Корпеш-Баян Сулу», «Ер-Тостик». Все они являются первоисточниками национальных исторических знаний, относящихся к категории историко-культурного наследия, о котором веками говорят в народе. Эти исторические произведения эпического характера содержат сведения об известных древнетюркских деятелях, мировоззрении, истории повседневной жизни, философии, религиозных верованиях, именах людей с географическими названиями, родоплеменной структуре, внешних и внутренних отношениях.

М. Тынышбаев в своей статье «Тюрко-монгольская история» в первом номере журнала «Сана» за 1923 год писал: «в древнейшие времена тюрко-монгольское сообщество были знамениты на весь свет, с незапамятных времен гунны, покорившие китайцев, подчинившие своей власти все тюрко-могальское пространство, а затем завоевавшие Европу, они произошли от тюрков. Ханы, которые привели болгар к Дунаю, также были выходцами из дулатов. Кипчаки и каракалпаки, некогда изрядно тревожившие Россию, являются составной частью тюрков».

Как мы видим, в историческом самосознании казахов конца XIX – нач. XX века, например, у Чокана Валиханова, Машхур-Жусупа, Абая, Шакарима, Мухамеджана Тынышбаева, и других история происхождения казахов уходит вглубь веков, и оно не ограничивается лишь временем образования Казахского ханства, и такой взгляд он совершенно ясен, ибо все те тюркские родоплеменные образования, которые составили казахский народ, они были в историческом прошлом и за много веков раньше. Поэтому, Машхур-Жусуп использует такое определение «это было в те времена, когда казахи еще не проявились в качестве казахов», а Шакарим использует условное понятие «доказахские времена» как «протоказахская эпоха», то есть казахи уже были тогда в истории, но они фигурировали чаще в своих предэтнонимах.

Так, Абай Кунанбаев пишет: «люди, издревле привыкшие к разведению коней и овец, стали заявлять: “Мы переселимся в те края, которые удобны для животноводства”. Так они постепенно стали менять место проживания. Частью этих людей были наши предки – казахи. Неизвестно, какими путями и за сколько лет казахи прибыли в эти края. Все же вскоре они добрались до склонов Алатау и остановились там на постоянное жительство. Они не могли

двинуться дальше, поскольку далее была земля, издавна принадлежавшая уйгурам, которые там уже прочно укрепились. Хан этого уйгурского сообщества держал под строгим учетом подвластное ему население. Пришлые же, хоть и признали его власть, тем не менее отнеслись к нему не дружелюбно. Испокон веков казахи как свободолюбивый народ считал для себя, подчинение кому-либо, тягостным бременем. Уйгуры сами были выходцами из моголов, но кочевников они считали чужими».

В рассмотрении империи Чингиз кагана важно изучить такие вопросы, как письменные и устные предания (*шежире*) в качестве исторического источника, племена в империи Чингиз кагана, система прав, власти и суды, особенности культуры, язык и военное искусство кочевников, вопросы религии и отношения к нему в Улуг Улусе как вопрос государственной идеологии и внешней политики государства. Как известно задача всякого историка заключается в умении очень внятно и по возможности более детально объяснить ход и развитие исторического процесса, и связать исторические события в логическую взаимосвязь, как результат принятых решений, особенностей поведения и деятельности исторических лиц – конкретных личностей, от которых действительно зависели те или иные социально-экономические обстоятельства жизни всей страны или военно-политическая история государства. Рассматривая все эти вопросы, мы изучаем их как маркеры, позволяющие определить культурную принадлежность того или иного феномена по внешнему и внутреннему характеру его проявления.

Согласно исторической памяти – *шежире* казахов, Чингиз каган имел титулом Алаша хана, значение и знак, этимология и семантика этого понятия сопряжено с такими традиционными категориями, как – *алаш* (*алашык*), т.е. лачуга, иначе говоря переносное жилище, состоящего из жердей унины (*уык*), укрытка (*куртык*) или копыя (*найза*), покрытого куском войлока, служившего для воина и/или коневода, временным укрытие или кровом, прообраз юрты (*кийиз уй*) – самый основной символический элемент тюркского мира, включающий такую чрезвычайно важную категорию как *шаныфрак*, символизирующее и отчий дом, опору и крепкую семью (*отай*), династию (*аулет*) и даже основы целого государства («*шаныфракка кара*», буквально, «*обрати внимание кто хозяин в доме*»); *алаша* – домотканый грубошерстный ковер из шерсти, сочетание разноцветных полос этого паласа, выражает семантику соединения самых разных общин – племён и родов, составленных в единый *эль*.

Как известно, орнаментика мавзолея Алаша хана связанная с особой техникой кладки кирпича, напоминает традиционный казахский палас – *алаша*,

характеризующийся сочетанием пестрых цветов, семантически выражающее значение соединения, единения. Все эти культурные коды чрезвычайно важны. В истории древней Азии степные народы сака и гунны преподнесли пример создания мощных государственных образований, путём объединения крупных племенных союзов в единое государство.

И по этому примеру происходило формирование первых китайских государств. Схожим же образом и в последующий период, как видим, происходило единение разрозненных этнических групп Европы в политически более консолидированные союзы, в государственные объединения, в конечном итоге приведшие к сложению наций. Поэтому, концепция о «долгом прерывании естественного сложения народностей» не выдерживает критики по той простой причине, что утверждение о монголах, или могулах, что они были крайне «жестоки и беспощадны», должны быть тоже переосмыслены, по-новому рассмотрены и оценены в деталях.

История военно-политической деятельности, государственного почина, имперского могущества видна на примере лидеров Улуг-Улуса - старших ханов Бату (1208-1256) и Берке (*Беркай, Берке-Огул*, 1209-1266), темник Ногай и Узбек хана (1283-1341), Жаныбека (неизвестно-1357). В книге Утемиша хаджи «Чингиз нама» есть сюжет о том, как сыновья Джучи – Орда-Ежен и Бату взаимно отказывались от политической власти в пользу друг друга, что отражает целый ряд ценностно-цивилизационных мотивов степняков (Утемиш хаджи. Чингиз-наме, 1992). Но в последующем, некоторые моменты истории Улу Джучи отличаются тем, что наступает великая «смута» в Орде». Некоторые исследователи связывают это с историей факторов исламизации Улуг Улуса, которая сыграла решающую роль в судьбе Улуг Улуса.

Имя Ногай и имя Узбека стали в истории эпонимом целых этнических сообществ, например, население Улуг Улуса – Золотой Орды называлось, согласно *шежире, ногайлы* (подчеркиваю, не *ногай*). Отсюда следует что он был джучидом, но в силу того, что он родился от младшей жены, а не от старшей, то соответственно его права на наследие отца были усечёнными, согласно традиции. Или правильнее сказать преданным и надёжным союзником джучидов (по меньшей мере Берке хана), однозначно – он был чингизидом, и *туменбасы* (от этого слова происходит русское понятие *темник* – М.А.) – командующий начальник над десятью тысячами воинами. Между прочим, Берке хан поручил под его знамя даже не один, а несколько туменов. О происхождении Ногай исследовал у Н.И. Веселовский в работе «Хан из темников Золотой Орды и его время» (Веселовский, 1922). Имя Узбек хана как

эпоним трансформировался позже в этноним, от лица которого произошли имена собственно целого сообщества, известного из *шежире* как «*девяностодвухсоставный узбекский улус*» («*токсан екі баулы узбек*»), «*тридцатидвухсоставный улус узбеков*» («*токсан екі баулы узбек*). Исходя из того, что существует аналогичное обозначение *токсан екі баулы кыпшак* (*отыз екі баулы кыпшак*), можно сделать заключение, что весь основной этнический коллектив Дешт-и Кыпчака, преобразовался в единый Узбеков Улус, или кочевое государство Узбекия, которое затем преобразилось, соответственно, в узбек-казахов.

Из этих сведений *шежире* казахов мы можем сделать следующие заключение: казахи, или правильнее было бы сказать, представители десяти ведущих племен, которые позже составили основной костяк казахского союза сформировавшей казахскую нацию, находились практически в составе всех четырех улусов на ведущих позициях, как большинство их населения. Улус Джучи при ханах Берке и Узбеке усилил позиции как государства. Чагатаев улус был менее могущественен в плане устойчивости ханской власти, и оно в конечном итоге обернулось усилением Эмира Тимура и потерей управления улусом представителями политической элиты чагатаидов в пользу Тамерлана.

Вот что пишет Абай Кунанбаев: «главный хан из потомков Чагатая жил в то время в Ташкенте, а казахами правил один из его младших братьев. В этот период процветали угон скота – барымта, разбой аулов, вражда племен. Люди жили бедно, не наблюдалось численного роста казахов. Ведя себя по принципу: «Приходит как смелый джигит, а убегает как собака», люди не умели даже правильно оберегать себя и свой скот от врагов. Увеличение численности казахов, по-видимому, происходит после разрушения калмыцкого общества и только после обоснования на Сары-Арке. Не случайно появляется и выражение: «Отняв у врага девушку, обзаведешься женой, а убив старшего брата, женишься на своей женге (жене старшего брата)» (Кунанбаев, 2018).

Сакен Сейфуллин в своей книге «Краткая история казахской литературы» писал: «Земли к западу от него перешли к Угедею... После смерти Чингиз кагана великим ханом стал Угедей. Земли к западу от доли Угедею являются долей Чагатая. К западу от него (самый западный край) Черного моря до Руси Улус Джучи. Все эти доли четырёх сыновей Чингиза принадлежали тюркским племенам. В те времена сообразовались тюркские племена, ставшие впоследствии казахами в частях Джучи и Чагатая. Некоторое время спустя тюрко-монгольские племена Чагатая переселились в Улус Джучи. После перехода этих племён от Чагатая к Джучи, в их состав вошли тюркские

племена, известные как современные казахские племена: Жалаир, Канглы, Алшин, Кипчак, Конырат, Мангыт, Уйсун, Аргын, Найман, Керей и другие. Таким образом, тюрко-могольские племена, сформировавшиеся как современные казахи, в то время принадлежали Джучи-хану, который распространился от Крыма до Волго-Урала, Восточной Сибири, Каратау-Алатау. Джучи умер раньше Чингиза. Доля Джучи досталась пятерым сыновьям Джучи: Ежену, Батыю, Береке, Шайбаку, Токай-Темиру. Орда Запада называлась Золотой Ордой» (Сейфуллин, 2007).

В источниках близкой к тем временам эпохи, например, в трудах М.Х. Дулати и других авторов, отмечалось, что при создании Казахского ханства, первоначально было двести тысяч населения, которое затем в период Касым хана количество казахов насчитывало свыше миллиона человек. Численность населения и его рост был связан в это период не только с демографическими показателями рождаемости, но и перемещением населения. Родоплеменные сообщества, которых мы называемым по примеру академика А.Х. Маргулана протоказахскими и казахскими племенами, они переходили из состава одного удельного владения чингизидов в другое, как говорится в преданиях народа, отложились в его пословицах и поговорках из Крыма в Рум, то есть земли от Крыма до Стамбула, от Китайской стены до Трансоксании, пространства Великой степи и сопредельные земли находились в ведении кочевнического тюркского сообщества – огромного конгломерата больших тюркских племен – *девятистодвухсоставного* большого кипчакского объединения, называвших себя как *ногайлы кипчак, девятистодвухсоставного узбекия*. Собственно, в элементах жуза уже присутствует отголоски той былой улусной пространственной системы.

Абай Кунанбаев, опираясь на сообщения тимуридского эмира Бабура, пишет: «Из родословной Тамерлана: у матери известного царя Бабура, сына Гумар Шайха, было два родных брата, один из них был ханом Ташкента, а другой был возвышен ханом казахами. Они были сыновьями хана Юнуса, родословная которого берет начало от Чагатая. Того правителя казахов звали Ахметом. Вот он в свое время из казахов, наиболее пригодных к военному походу, составил и три жуза воинов, которыми командовали жузбасы. Представители каждого жуза считались между собой родственно связанными воинами. Отсюда и пошло выражение: “*Дети трех жузов*”. Хан Ахмет часто совершал набеги. Калмаки из-за его жестокосердия, вместо того чтобы сказать: “*жан алуши*” (*душегуб, палач*), говорили: «Этот прямо-таки стал “*алаши*”. Поэтому своего правителя прозвали «*хан Алаша*». Так написано в «*Бабур-наме*» (Кунанбаев, 2018).

В ходе процесса исламизации Улуг Улуса определенная часть тюркских племен оставалась в своих доисламских воззрениях. В связи с этим наметился раскол единства, которое в *шежире* получило условное название «казак-калмак айырылган» - «время раздвоения казаков-калмаков», то есть часть тюркских племен, не пожелавшая принять исламское вероубеждения, которое в это время стало уже преобладающим в степном пространстве, получили название калмак, то есть «отколовшиеся», или дословно «оставшиеся вне». Это такие тюркские племена как чор, чоросы, торгоуты (возможно, ранние тюркюты), дорбуты, хошоуты, и другие, которые имели некогда, вероятно, генетическую связь с керейми, меркитами, найманами, жалаирами, и т.д., в более отдалённые времена. Это приводило к новым формам длительного внутреннего противостояния.

«Вскоре в Среднюю Азию прибыла многочисленная армия арабов-миссионеров с целью распространения ислама. Известный в то время активный приверженец ислама Кутайба дошел до самой Кашгарии, обращая население к исламу. Кочевники тоже объявили себя мусульманами, хотя долгое время не порывали со своими давними представлениями о об устройстве мира: признавали баксы и предсказателей, преклонялись перед огнём и светом. В те времена человека, мало-мальски овладевшего грамотой, называли «абызом» – учёным. Чаще всего, так называли мулл-священнослужителей. Преклонение шаманизму мы находим в отдельных обрядах, когда люди, не умея объяснить причины тех или иных явлений, считали, что их ниспослал Бог. Так, например, во время первого прихода невестки в дом своего жениха родственники лили масло в огонь со словами: «Огонь – Мать! Масло – Мать! Дай нам благодать!». Или зажигали светильники, говоря при этом: «Посвящаем духу покойника». Или же, во время первого весеннего грома, женщины громко ударяли ковшами по стенам дома со словами: «Молока много, а угля мало». Подобных обрядов было много, но ныне, слава богу, похоже, что они забываются».

В этот период тюркской истории происходило этническое разобщение между различными группами тюркских племен в связи с религиозным разобщением – переходом части тюрков в ламаизм, а другой части в шиизм. Эти процессы внесли раскол этнокультурное тюркское пространство, но казахи в рамках своих национальных стойких убеждений и сложившейся в рамках учений Ходжа Ахмеда Яссави, Жусупа Баласагуни, Махмуда Кашагри, трудов Низами, философии степных мудрецов-импровизаторов, жырау, бишепен, абызов, воззрений Асана Кайгы, и других мыслителей, сохранили

самобытную ценностную систему и противостояли внешним религиозным влияниям и силам, способных подорвать национальное единство.

Абай Кунанбаев отмечает: «хан, смекнув, что калмаки так отзываются о нем из-за страха, приказал своим воинам, чтобы во время сражения они громко кричали уран (клич): «алаш-алаш». Однако при сплошном шуме стало слышаться: «алаш-алаш». Поэтому распространилось выражение: «Что только мы не делали с калмаками, когда были алашами и правил нами хан Алаша». Тогда эти казахи относились к потомкам Чагатая. Узбекскими же племенами правили потомки Джучи. Вскоре среди потомков Сибана или Шибана, сына того самого Джучи, выдвинулся известный хан по имени Шайбак, который стал постепенно отнимать у потомков Тамерлана города Герат, Бухара, Самарканд. Против него, наконец, двинулось многочисленное войско хана Алаши, воссоединившегося со своим старшим братом Жамке. Но войско потерпело поражение на Ура-Тюбе, воины были убиты. Казахи перешли в ведение Шайбака и поддержали его».

Вопрос локализации территории, месте становления государства Чингиз кагана, а затем и Улуг Улуса, многие исследователи считают вполне ясным и решенным, тем не менее отдельные выводы выглядят натянутыми и противоречивыми. Утверждения, что Чингиз каган и его полчища разрушили многочисленные города, в основном особенно мрачно сообщали персидские историки, и по их следам мусульманские, арабские авторы, на труды которых в основном ссылались французские чингизхановеды, и писали об его империи. В ряде источниках сообщалось, что Чингиз каган извёл до восьми десятой части населения Персии, но оракул и очевидец тех лет Чан-Чунь Цю, совершивший трехлетнее путешествие из Ханбалыка до Самарканда, неоднократно пересекал реку Амударью. В своей книге «Сиюйцзи» он подробно рассказывает об этих местах, которые в течение путешествия автор повидал, с 1219 по 1222 годы (Акишев, 2004).

Все пределы страны Чингиз кагана, начиная от современной Монголии, Алтая, Семиречья и Мавераннахр, он обошел сам и подробно сообщает о цветущих садах и городах, не упоминает он о каких-либо разрушенных городах. Он видел своими глазами города Алмалык, Койлык, Сайрам, и другие. Поэтому все это исходит лишь от мстительности побежденных народов и их представителей по отношению к насельникам Улуг Улуса и Великой степи. Свою книгу воспоминаний Чань Чунь Цю о путешествии писал уже по возвращении, и рукопись еще долгие века оставалась не прочитанной, без

всякой цензуры, и ему не мешало ничто, если бы он хотел написать всю правду «о страшных разрушениях городов».

По обнаруженным источникам заметно, что татаро-моголы были веротерпимы, не стремились к насильственной ассимиляции покоренных народов, хотя и могли с легкостью это сделать, и по какой причине они вдруг оказались виноваты в «прерывании сложения народностей»? Татарская экспансия происходила по тем же естественным, географическим транзитным путям, по которым раньше совершали передвижения и перемещение скифы – сака, киммерийцы, а затем тюрки, способствовало культурной контаминации, близкому взаимодействию многих этносов, результатом которого становились формирование новых народов. И они стимулировали этот процесс этнообразования, также как и другие явления и процессы в экономику, культуру, хозяйственную жизнь, торговлю и обмен. Тюрки были и в Китае, и в Иране, и в Индии (Кадырбаев, 1990).

Следующим элементом в развитии истории Улуг Улус стало проверка на устойчивость института чингизидов, правоустанавливающая верховенство потомков Чингиз кагана и Джучи хана. Их наследник получили статус тюре. Это право наделяло их новыми функциями арбитра – верховной нейтральной политической силы между степными тюркскими племенами. Отдельные группы политической элиты степных племен стали оспаривать господство чингизидов, отходить от признания их верховного имперского права. Это также свидетельствовало о назревании сепаратистских тенденций, раскола в среде единого, некогда воссозданного после тюркских каганов вновь, Чингиз каганом монолитного тюркского сообщества. Появляется народная мудрость «*болюнгенді борю жейді*», буквально «*отошедшего отдельно съест волк*», т.е. смысл заключался в том, что только единство тюрков является гарантией свободы и безопасности всего тюркского пространства. Этот период истории в шежире получило условное название «*казак-ногай болюнген*», то есть «*раздвоение казаков-ногаев*», когда ногайские мурзы, желая установить своё единоличное правовое и политическое господство стало отходить от признания верховенства тюре-чингизидов. Но казахи сохранили институт чингизидов в Казахском ханстве.

«До сих пор бытует выражение: «Мы изначально были родственны с узбеками, так как Чингиз каган ещё при жизни определил в Улус Джучи. Как говорится, «узбек – собрат наш, а сарты – чужаки». После этого потомки Чагатая никогда не восседали на казахском троне, только потомков Джучи торжественно поднимали на белой кошме, и он становились нашими ханами из тюре, потомков чингизидов», а трон, как следует понять, он изначально был

казахский, так как отметили выше, Чингиз каган был избран в статус Великого кагана двенадцатью казахскими биями, согласно казахским преданиям. Эти факты, которые излагает Абай, показывает, что основная часть казахских племен в последующем входила в состав Улуса Джучи. И они были не только источником, но и подвижниками Чингиз кагана.

Абай писал: «В то время кроткие и спокойные казахи придерживались пословицы: «Отвергнувший дух покойного станет непутевым». Пословицы же: «Добыча смелого джигита и добыча серого волка находятся в пути», «Верхом на коне добыл коня», «На коне пробуждался от сна», очевидно, появились уже после похода Чингиз кагана. Кочевники-казахи стали возвращаться на свои исконные земли», то есть представители всех тех тюркских племен, которые в последующем вошли в казахский союз, они в своей исторической памяти сохранили представление о славной эпохе Чингиз кагана, когда он совершал военные походы как собиратель тюркских земель. «Казахи, расположившись у подножия Алатау, – писал Абай, переняли у соседей земледелие и торговлю, скромно называя себя «серыми, темными». Вероятно, кыргызов стал называть кыргызами один из уйгурских ханов. Впереди их конницы обычно ставились так называемые кыргызы – «истребители», «палачи» (от слова «кыру»), подававшие команды: «Убей! Уничтожь! Изведи!» Так появилось слово «кыргызы» (Кунанбаев, 2018).

Такая интерпретация смысла соционима или этнонима «кыргыз», смотря в каком значении его понимать, в трудах Абая, она довольно неожиданно, но, вместе с тем, это определение в некотором смысле претендует на истину, исходя из этимологических значений словообразования и его семантики. При этом следует подчеркнуть, что казахский народ в дореволюционной России называли не иначе как «киргиз-кайсаки», «киргиз-казаки», и это имя этноса стойко держалось до начала XX века. Конечно, это связано с тем, что во времена казахского Есим хана, он считался одновременно ханом казахов и кыргызов, и его ополчение дружно ходило на войну с калмыками. В составе казахского народа, помимо кыргызов, которое были полонены ханом Абылаем, были также две категории кыргызов, одни из числа аманатов – «как уйлi», а другие, собственно, те, которые к Алатауским кыргызам не имеют отношения, но находились в номенклатуре казахских родоплеменных групп изначально, в качестве первоначального составного элемента.

Как писали в своих исследованиях Кляшторный С.Г. и Султанов Т.И.: «по сообщению Махмуда ибн Вали, автора многотомной всеобщей истории «Бахр ал-асрар», в составе войска Бату, в частности, были ополчения племен аргун,

огуз, найман, буйрак, ойрат, карлук, кушчи, усун, минг, конграт, керейт, барлас. Источники, откуда Махмуд ибн Вали черпал свои сведения о племенном составе войска Бату, нам неизвестны. После завершения военной кампании 1236-1242 гг. большая часть центральноазиатских племен вместе со своими вождями возвратилась к себе на историческую родину. Но какое-то количество из этих родов и племен было распределено после похода между Джучидами в качестве эля; они стали таким образом «дештскими». Так, по словам Абу-л-Гази и автора «Зубдат ал-асар» (XVI в.), Бату после возвращения из похода в Восточную Европу (1242 г.) отдал под власть своего брата, Шибана, народ, состоявший из 15 тысяч семейств, выделив ему из «древних родов» (байри элинден) четыре главных племени: кушчи, найман, карлук, буйрак. Другому своему брату, Тукай-Тимуру, Бату выделил «из каучинов» (т.е. из привилегированной части войска) минг, тархан, ушун, ойрат» (Кляшторный, Султанов, 2009).

История Улуг Улуса изложена в материалах, существующих и широко известных исторических источников и на основе заслуженных и популярных, серьёзных научных исследований. Концепции «татаро-монгольское иго» затмила то, что степняки были веротерпимы, и нет свидетельств, что они разрушали церкви, монастыри, наоборот золотоордынские ханы постоянно оказывали им протекцию и защиту, они провозгласили политику невмешательства в дела церкви, объявили запрет на их разграбление и освобождение от податей, и т.д. Заметным стало благотворное влияние на общественно-культурную жизнь народов, например, увеличение лексического строя русского языка, привнесшие такие понятия, как кафтан, колчан, барабан, богатырь, орда, сундук и так далее. Более того, военно-политические традиции Улуг Улуса вошли в жизнь народов, как школа военного искусства, как образец для формирования централизованного государства, а дипломатические и посольские отношения были сформированы под влиянием ордынцев в форме неприкосновенности дипломатических миссий под страхом жестокого возмездия. Все это говорит о «благое деянии, добром деле». Ведь население до золотоордынской Руси испытывало не меньше притеснений от собственных князей, нежели от правления властителей Золотой Орды. Такие социальные категории населения в Древней Руси, согласно «Русской Правды» как челядь, холопы, смерды, изгой, и т.д. существовали и раньше, и они не появились после прихода татаро-монголов. Но с приходом степняков в общественную жизнь вошли другие социальные модели.

История о посольских и дипломатических связях Улуг Улуса с мамлюкскими султанами Египта, о приёме послов францисканских миссий также важна. «Послам категорически было запрещено брать с собой оружие, для очищения их проводили между двумя кострами. Этот обряд, кстати взят из древних тюркских традиции, – считается, что огонь очищает душу и внутренний мир, снимает порчу и тяжёлое бремя». Это тюркская традиция очищения огнем хорошо описана в трудах востоковеда Ч.Ч. Валиханова (Валиханов, 1904). В Улуг Улусе происходили приемы послов, общепринятые протоколы приема и их особенности у золотоордынских ханов, как например, посол должен был встать на одно колено, или на обе колени. Известна история расправы хорезмшаха с послами Чингиз-хана, ставшее началом и предпосылкой военных походов Чингиз-хана. И ещё раз такая история с убийством послов произошло уже при Хулагу, известном по казахским эпическим преданиям, как Алеуке, который убил послов от Берке хана, и нарушил, тем самым, дипломатические правила. Можно было бы включить какие-то переписки между Тохтамысом и Эмиром Тимуром, и другие документы (Миргалеев, 2003).

История Улуг Улуса позднего времени, до времени его окончательного распада, включая рассмотрение экономики, хозяйства, быта и социума, правителей этого периода Мамай и Узбек хан. Урусхан (Акнияз) – предок казахских ханов, Хан Токтамыс и эмир Едиге, Тамерлан и разрушение Улуг Улуса (Золотой Орды). Описание истории целой страны – государства Улуг Улус, его исторических персон и выдающихся личностей, военной организации, традиции политического управления, путей и сообщений, городов и торговли, культурной жизни, мотивы поведения людей и населения в целом. Вопросы локализации ханских ставок Ак Орды и Кок Орды рассматривались в различных публикациях, и приобрёл несколько дискуссионный характер (Сабитов и Кушкумбаев, 2013).

Исторический сюжет известных по историческим источникам фактов, связанных с развитием истории Улуг Улуса, но со включением каких-то новых элементов, новый анализ смыслов, значений и подтекстов специфических терминов и понятий кочевого мира, а также новая оценка роли, места и значения государства Улуг Улус, его экономическое и военно-политическое воздействие на окружающий мир, которое раньше было трудно свободно анализировать, высказывать, сюжеты военно-политической и государственной, имперской деятельности наиболее видных лидеров Улуг Улуса могут быть также рассмотрены в контексте исторической памяти.

Дискуссия

В данной статье предпринята попытка переосмысления истории Улуг Улуса в контексте тюркских источников *шежире* – исторической памяти казахского народа, которая отложилась в историческом фольклоре, традиции народных пословиц и поговорок, отражающие исторические события времён Чингиз кагана и его потомков, зафиксированные в работах Абая Кунанбаева, Машхур-Жусуп Копеева, Отыншы Альжанова, Шакарима Кудайбердиева, Мухамеджана Тынышбаева, Халела Досмухамедова, и других авторов.

Необходимость такого подхода была продиктована тем, что длительное время казахские исторические источники игнорировались, не признавались, предавались забвению, а личности, которые являлись продолжателями и хранителями этой традиции, сторонниками такой точки зрения подвергались гонениям, политическим репрессиям, преследованиям. Между тем, советская научная историография строила собственную интерпретацию и понимание золотоордынской истории, которая была усеченной, однобокой, порицаемой и в обвинительных тонах, в некоторых позициях подложной, и даже ставилась под запрет или табу для исследователей.

Как бы то ни было, в настоящее время, историческая наука должна принять во внимание весь массив исторической информации, подвергнуть их критическому анализу, и с позиции научной объективности дать оценку их возможностей в реконструкции исторической реальности изучаемой эпохи и событий. В этом отношении для нас важно проследить культурно-исторические связи казахов с другими тюркоязычными и тюркскими по своему происхождению братскими народами, а также их взаимодействий с представителями других народов и конфессий, населявших Евразию.

Хотелось бы, чтобы будущие исследователи данной темы подробнее остановиться на следующих вопросах:

1. Значение истории Улуг Улуса в развитии современной культурной интеграции тюркского мира.
2. Воссоздание истории Великой степи на основе исторической памяти тюркского мира.
3. Подход к данному вопросу на основе ранее мало изученных источников и с позиций различных научных дисциплин.

Исследование темы истории Улуг Улуса в таких направлениях дало бы более продуктивные результаты в условиях современной глобализации и процессов современной интеграции. Это поспособствует отходу от тех конструкций деления, которые были некогда навязаны колониальной

политикой Российской империи, преследовавшей цель размежевания единого тюркского сообщества.

Заключение

Таким образом, в изучении истории Улуг Улуса кроме рассмотрения частных вопросов, важен также общий взгляд на исторический процесс, связанный с этим государством. Кроме того, необходимо использовать не только внешние историографии и внешние источники, но и историографии внутренние, и внутренние источники, которые формируют собственное видение своей истории у тюркских народов, основанной на исторической коллективной памяти самого субъекта изучаемой истории.

Список источников информации:

- Абзалов, Л.Ф. и др. (2016). *Золотая Орда в мировой истории. Коллективная монография*. Казань: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ.
- Акишев, А.К. (2004) «Синюйци» – «Записки о Западном крае» даоского Учителя Чань Чуня. *Журнал «Тамыр»*, 12, 52-71.
- Алпысбес, М.А. (2021). Рецензия на книгу: «Аяган Б.Г. История Улуг Улуса – Золотой Орды: курс лекций. *Золотоордынское наследие: сборник статей, посвященный 700-летию со дня рождения средневекового татарского поэта Сейфа Сарая*, 4, 321-330. Казань: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ.
- Алпысбес, М.А. (2004). Чингиз-хан в контексте этнической истории тюрко-монгольских народов (по материалам Рашид ад-Дина и *шежире*). *Историко-культурные взаимосвязи Ирана и Дагестана и Кипчака в XIII-XVIII вв.: материалы международного круглого стола*, 215-232. Алматы: Дайк-Пресс.
- Андреев, И.Г. (1998). *Описание Средней Орды киргиз-казаков*. Алматы: Гылым.
- Аяган, Б.Г. (2020). *История Улуг Улуса – Золотой Орды. Курс лекций*. Алматы: ТОО «Литера – М».
- Аяган, Б.Г. (2014). *Рассветы и сумерки казахской степи*. Алматы: ТОО «Литера-М».
- Валиханов, Ч.Ч. (1904). *Сочинения Чокан Чингизовича Валиханова*. Санкт-Петербург: Типография главного управления уделов.
- Веселовский, Н.И. (1922). Хан из темников Золотой Орды Ногай и его время. *Записки РАН по отделению исторических наук и филологии*, 13, 6. Петроград.
- Кадырбаев, А.Ш. (1992). *Казахстан в эпоху Чингиз-хана и его преемников. XII-XIV вв.* Алма-Ата: Гылым.

- Кадырбаев, А.Ш. (1990). *Тюрки и иранцы в Китае и Центральной Азии XIII-XIV вв.* Алма-Ата: Гылым (Наука).
- Кадырбаев, А.Ш., Сыздыкова, Ж.С. (2017). К вопросу об исторических преемниках Золотой Орды. *XIII Фаизхановские чтения. Наследие Золотой Орды в государственности и культурных традициях народов Евразии: материалы международной научно-практической конференции*, 54-65. Москва: ООО «Издательский дом “Медина”».
- Кляшторный, С.Г., Султанов, Т.И. (2009) Государства и народы Евразийских степей: от древности к Новому времени. Санкт-Петербург: Петербургское востоковедение.
- Көпеев, М.Ж. (1993). Атасының аты білінбей өзі аты шыққан ерлер. *Ақ-Орда*. - № 2.
- Көпейұлы, М.Ж. (1993) *Қазақ шежіресі. Дайынд. С. Дәуітұлы.* Алматы.
- Кудайбердиев Ш. (1990) *Родословная тюрков, казахов, киргизов и династии ханов.* Перевод Б. Каирбекова. Алма-Ата: Жазушы: СП «Дастан».
- Кумеков, Б., Султанов, Т. (1974). Вклад русских и советских ученых-востоковедов в изучение средневековой истории Казахстана. *Известия АН КазССР. Серия общественных наук*, 2, 14-23.
- Кунанбаев, А. (2018) Несколько слов о корнях происхождения казахов (Перевод с казахского М. Султанбекова). В кн.: Кунанбаев, А. *Сочинения. Том 2.* Астана: Фолиант. С. 242-247.
- Маргулан, А.Х. (2007). *Сочинения. Казахский народный эпос. Т. 3.* Алматы: «Алатау».
- Миргалеев, И.М. (2003). *Политическая история Золотой Орды периода правления Токтамыш-хана.* Казань: Алма-Лит.
- Сабитов, Ж.М. (2015). «Золотая Орда – «падчерица» казахстанской историографии». *Молодой учёный*, 24 (104), 842-851.
- Сабитов, Ж.М., Кушкумбаев, А.К. (2013). Улусная система Золотой Орды в XIII-XIV веках: к вопросу локализации Ак-Орды и Кок-Орды. *Золотоордынское обозрение*, 2, 60-72.
- Сейфуллин, С. (2007). *Шығырмалары. 7-ші том.* Алматы: «Қазығұрт» баспасы.
- Султанов, Т.И. (2006). *Чингиз-хан и чингизиды. Судьба и власть.* Москва: АСТ.
- Утемиш хаджи. Чингиз-наме (1992). Факсимиле, перевод, транскрипция, примечание, исследование В.П. Юдина. Комментарии и указатели М.Х. Абусейтовой. Алматы.
- Утемиш хаджи. Кара таварих. Факсимиле (2019). Подготовка к изданию И.М. Миргалеев, Э.Г. Сайфетдинова. Казань.

DOI: 10.47451/pol2021-09-001

EOI: 10.11244/pol2021-09-001

Anton V. Naboka
Graduate Student
Department of Political Science
Philosophy faculty
Kharkiv V.N. Karazin National University
Kharkiv, Ukraine
E-mail: Naboka108@gmail.com

International terrorism activities in the context of globalization

Abstract:

Theses study the features of the phenomenon of international terrorism and its impact on the international political system. The specifics of international terrorism in the age of global turbulence are considered. The world political system is analyzed from the standpoint of geopolitical actors' use of various methods to achieve political goals, including terrorism. The nature and spheres of influence of international terrorism in the modern world are shown. Particular attention is paid to regional and global security in the context of terrorist groups in the Middle East. The article focuses on the activities of the ISIS group and the peculiarities of its functioning in the modern globalized world. The formation of the structure and activity of terrorist groups in the historical context is singled out. The role and principles of international terrorism in the context of geopolitical confrontation are defined.

Keywords:

terrorism, globalization, international relations, political system, confrontation, geopolitical influence.

УДК 327.51

Антон Вадимович Набока
Аспірант
Кафедра політології
Філософський факультет
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Харків, Україна
E-mail: Naboka108@gmail.com

Міжнародна терористична діяльність в контексті глобалізації

Анотація:

В тезах статті досліджено особливості феномену міжнародного тероризму та його вплив на міжнародну політичну систему. Розглядається специфіка міжнародного тероризму в добу глобальної турбулентності. Аналізується світова політична система з позицій застосування геополітичними акторами різних методів досягнення політичних цілей, зокрема й

тероризму. Показано характер та сфери впливу міжнародного тероризму у сучасному світі. Особливу увагу звернено на регіональну та глобальну безпеку в контексті діяльності терористичних угруповань на Близькому Сході. В центрі уваги статті діяльність угруповання ІДІЛ та особливості його функціонування в сучасному глобалізованому світі. Виокремлено формування структури та діяльності терористичних угруповань в історичному контексті. Визначено роль та принципи міжнародного тероризму в контексті геополітичного протиборства.

Ключові слова:

тероризм, глобалізація, міжнародні відносини, політична система, протистояння, геополітичний вплив.

Вступ

Актуальність теми дослідження. Міжнародний тероризм – це злочинне діяння яке спрямоване не проти конкретної особи, а проти системи поглядів, що впливає на міжнародні відносини. Міжнародний тероризм на сьогодні є глобальною проблемою людства. Але саме явище тероризму є досить сталим. Відомі факти того, що тероризм, як інструмент протидії діючим режимам та залякування, існував ще у 19 столітті, зокрема в Російській імперії та Європі. Основною причиною цього явища були нові революційні ідеї та фізична ліквідація монархів та представників уряду.

Об'єкт дослідження – діяльність міжнародних терористичних угруповань в контексті глобалізації.

Метою статті є аналіз феномену міжнародного тероризму, змісту та форм діяльності на сучасному етапі, дослідити особливості впливу міжнародного тероризму на глобальну політичну систему.

Матеріали та методи дослідження. Для розкриття теми міжнародного тероризму використані наукові джерела. Зокрема особлива увага була приділена західним, українським та російським вченим. Теоретичною основою статті є принцип об'єктивності. При написанні статті були використані метод історизму, що дозволив описати міжнародну терористичну діяльність з точки зору історичного аналізу. Системний метод дозволив розглянути міжнародну терористичну діяльність як окрему систему взаємодії суб'єктів і об'єктів терористичної діяльності та встановити відповідні причинно-наслідкові зв'язки. Метод синтезу дозволив проаналізувати різні етапи формування терористичних угруповань та охарактеризувати їх еволюцію. В ході дослідження наукової літератури використано критичний

підхід. Матеріал структурований та викладений у логічній послідовності та завершеності через застосування хронологічного методу.

Стан наукового вивчення міжнародної терористичної діяльності в контексті глобалізації є досить високим. Дослідження міжнародного тероризму є доволі актуальним питанням як у вітчизняних так і зарубіжних дослідників. Вагомий внесок у дослідження цієї проблематики внесли такі вчені як Баришніков Д.Н., Ільясов Ф.Н., Б. Ганор, Р. Шольц, К. Бартол та ін.. Міжнародний тероризм найчастіше досліджується у контексті інструментарію геополітичної боротьби. Незважаючи на достатню актуальність теми феномен міжнародного тероризму потребує уточнень та досліджень у сфері протидії цьому явищу, через інформаційну добу та виникнення нових загроз.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання матеріалів для написання наукових праць.

Результати дослідження

Поняття міжнародного тероризму з'явилося в 1960-х роках, що можна вважати формою тероризму як такого і має ширше значення та структуру. Дане поняття та його проблематика особливо великого поширення набула на початку 21-го століття. З 1960-х років тероризм мав інші риси та був менш заідеологізований. Зокрема терористичні акти супроводжувались захопленням заручників, літаків, політичних вбивств. Починаючи з кінця 1960-х років найбільш відомою терористичним угрупованням була «Організація Визволення Палестини» очолюваним Ясиром Арафатом. Боротьба палестинців за створення власної держави в Лівані.

На початковому етапі діяльності терористів не було вироблено чітких механізмів боротьби з цим явищем. Зокрема угони літаків та захоплення заручників супроводжувались виконанням вимог злочинців. На інших етапах протидії терористичним актам були вироблені механізми боротьби з ними. Зокрема « Декларація про ліквідацію міжнародного тероризму» Генеральної Асамблеї ООН в 1994 році, зокрема пункт 1 наголошує: «Государства-члены Организации Объединенных Наций торжественно подтверждают, что они безоговорочно осуждают как преступные и не имеющие оправдания все акты, методы и практику терроризма, где бы и кем бы они ни осуществлялись, в том числе те, которые ставят под угрозу дружественные отношения между государствами и народами и угрожают территориальной целостности и безопасности государств» (Декларация о мерах по ликвидации

международного терроризма, 1994), а також відповідні конвенції про захист ядерної зброї, заручників, протидії фінансуванню тероризму та ін.

Основна мета даного явища – це залякати та навести страх на населення. Існує декілька десятків визначення поняття «тероризм», проте, одностайної думки немає через те, що присутній фактор сепаратизму, релігійний фактор, фактор нових технологій (ЗМІ) та міжнародного права, зокрема право націй на самовизначення. Ільясов у своїй статті «Тероризм – от социальных оснований до поведения жертв» зауважує: «Устрашение в методах террористов стало способом управления обществом, и в этих целях международный терроризм стремится к циничной и широкой демонстрации своих кровавых атак через средства массовой информации» (Ильясов, 2007).

В понятті міжнародного тероризму можна виділити декілька ознак, зокрема за характером організації можна поділити на:

- організований, що включає в себе чітку ієрархію управління та контроль суб'єктів терористичної дії, чітку ідейну направленість та створення відповідної організації;
- індивідуальний, що передбачає виконання терористичного акту за власними переконаннями або як інструмент дії організації.

За ідейною направленістю тероризм можна поділити на:

- За релігійним принципом, що передбачає боротьбу та здійснення терористичних дій з метою боротьби за релігію, так званий ісламський фактор;
- Національна складова, що супроводжується боротьбою за національно-визвольні ідею та сепаратизм.

Починаючи з 11 вересня 2001 року та терористичного акту в Нью-Йорку міжнародний тероризм набуває глобального характеру, також якісно відрізняється своєю організацією. Баришніков з цього приводу наголошує, що «таким образом, побочные эффекты глобализации обнаружили свои опасные стороны, и для многих стало очевидно, что борьба с международной преступностью и ее высшим проявлением – сетью транснациональных сплоченных и хорошо оснащенных террористических организаций – в ближайшее время станет приоритетом номер один в мировой политике» (Баришников, 2006). Того ж року Радою Безпеки ООН був заснований «комітет по боротьбі з тероризмом». Найбільш впливовою ланкою міжнародного тероризму є опора на ісламсько-екстремістські угруповання, метою яких є дестабілізація роботи міжнародного співтовариства, спонукання

до хаосу, залякування населення, порушення громадського порядку, дестабілізація міжнародної політичної системи.

Особливого розмаху міжнародний тероризм досяг після створення таких терористичних організацій як Аль-Каїда та Ісламська Держава Іраку та Леванта – (ІДІЛ). Хоча Аль-Каїда була створена ще в 1980-х роках вона і залишається однією із найвпливовіших терористичних організацій у світі. Зокрема саме цю організацію звинувачують в теракті 11 вересня 2001 року в США. Ця терористична організація складається з представників ваххабітського напрямлення ісламу з якими вів боротьбу СРСР з 1979-1989, що відрізняється від інших більш жорсткими методами боротьби та впровадженням Шаріату у повсякденному житті.

Варто зауважити, що США забезпечували ваххабітів озброєнням та фінансуванням, задля геополітичного домінування на Близькому Сході, але після чого дії терористів були спрямовані проти армії США. Потрібно зауважити, що спеціальні служби США зокрема ЦРУ були піддані критиці за відповідні дії (особливо після 11 вересня 2001 року). Після чого було оголошено «Війну з тероризмом».

На сучасному рівні технологічного розвитку міжнародний тероризм вийшов на новий етап. Важливим фактором у сприянні цьому – стали дії ІДІЛ, що змогли створити ознаки державного утворення. Ця терористична організація оголосила «Всесвітній Халіфат», що несе за собою руйнування світських режимів в ісламських державах. На початковому етапі – це країни, що охоплює території Близького Сходу та Північної Африки. Це угруповання примусово насаджує закони Шаріату, де фактично відсутні права жінок, а також присутнє рабство. ІДІЛ вдалося поглинути інші терористичні угруповання, що сприяло консолідації ісламського-екстремістського крила. Наявність фінансування, матеріально-технічного засобів, торгівлі нафтою, вербовки кадрів, впровадження комп'ютерних технологій дало змогу чітко структурувати організацію та підвищити її ефективність. Важливою особливістю є те, що ІДІЛ активно розвивається в мережі Інтернет і розширює сфери впливу та ускладнює боротьбу з ними. Потужним фундаментом інтелектуальної активності ІДІЛ є висококваліфіковані фахівці, що здобули освіту в Європі (особливо у сфері ІТ), а потім присягнули на вірність ІДІЛ. Це ми можемо побачити за якісним телевізійним супроводженням масових страт, у вигляді голлівудського фільму, що для західного глядача є шоком.

Безперечно, міжнародний тероризм є загрозою для світової цивілізації, але існує припущення, що це явище може бути елементом гібридної війни, та

в деякій мірі, є контрольованим. Зокрема Кіссінджер наголошує: «Региональные державы направляли в Сирию оружие, финансы и материально-техническую помощь на благо «своих»: Саудовская Аравия и страны Персидского залива снабжали суннитов; Иран поддерживал Асада через «Хезболлу». Когда боевые действия зашли в тупик, все чаще стали проявлять себя радикальные группы, которые творили чудовищные зверства, напрочь игнорируя «прекраснодушные разговоры» о правах человека» (Киссинджер, 2018). Ситуація виглядає гіршою якщо ці організації створені та фінансуються з конкретною метою, але вийшли з-під контролю. Можна висунути припущення, що відбулася комерціалізація тероризму як інструменту геополітичної боротьби.

Якщо провести історичні аналогії, то таких масштабних дій та терористичної активності в Європі не було до цього часу. Країни Заходу активно створюють програми боротьби та протидії тероризму на Близькому Сході, але кількість та прояви терористичних актів навпаки збільшується. Загострює боротьбу з сучасним тероризмом те, що на перше місце виходять не матеріальні ресурси, а ідеологічні. Зокрема в Західній Європі кількість мігрантів з Близького Сходу досить велика за останні роки, наслідком чого виникла криза ідентичності та загострило проблему виявлення потенційно небезпечних «елементів». Мігранти з Близького Сходу становлять небезпеку, тому уряди деяких європейських країн мають на меті встановити на кордоні паркани для стримування біженців.

Ще більшу небезпеку становлять громадяни європейських країн, які емігрували в 1980-х роках до Європи, але не змогли асимілюватись. Деякі поселення у Франції, зокрема Прованс мають рівень такого населення до 70%. ІДІА зі свого боку використовує сучасні технології для пропаганди радикального ісламу. Це набагато спрощує підготовку потенційних терористів-смертників для терористичних актів. Спеціальні служби європейських країн не завжди здатні попередити загрозу терористичного акту через те, що ці громадяни є «сплячими терористами». Лідерами терористичних рухів здійснюється активна вербовка радикальних громадян, особлива увага приділяється молодому поколінню та дітям.

Складність в боротьбі з тероризмом полягає в тому, що інструментарій терору є дуже широким: від мережевого впливу до застосування зброї. Мережевий принцип терористичної діяльності дозволяє формувати комірочки радикальних елементів практично на всіх континентах. Тому можна припустити, що ІДІА це не організація, а терористична квазі-державка, що у

своєму розпорядженні має підготовлену армію, а також політичне управління, торгівлю, власну еліту, тренувальні табори та навіть зброю масового враження.

Проте в глобальній політиці будь-яка дія не може виникнути сама по собі. Кожен елемент політичної дії має свої причинно-наслідкові зв'язки. Після початку громадянської війни в Сирії 2011 року та підтримки США опозиційних сил Сирії кількість зброї на цій території зростає. Проте важко розділити представників опозиції від терористів. Представники Саудівської Аравії та Катару, прагнучи подолати режим Башара Асада в Сирії та регіонального домінування в регіоні забезпечують фінансами та озброєнням різні угруповання. Тому явище тероризму є, в деякій мірі, контрольованим явищем. Через те, що відсутність фінансування знизить можливості терористів.

Міжнародне співтовариство закликає до боротьби з тероризмом, але не може виробити чіткої стратегії. Наприклад, ОБСЄ наголошує на тому, що «тероризм намерен подорвать те самые ценности, которые объединяют ОБСЕ. В то же время государства-участники однозначно отвергают связь терроризма с какой-либо конкретной расой, национальностью или религией. Поэтому Организация преисполнена решимости в принятии эффективных мер по предотвращению терроризма и борьбе с ним во всех его формах и проявлениях как с серьезным преступлением, не имеющим никакого оправдания, какими бы ни были его мотивы или происхождение» (ОБСЄ. Борьба с терроризмом, 2017). Прем'єр-міністр Великої Британії та президент США, зокрема Тоні Блер та Барак Обама визнали помилковою ідею вторгнення до Іраку у 2003 році наслідком чого стало формування ІДІЛ. Терористична діяльність може бути використана як механізм впливу і дестабілізації в регіонах Близького Сходу, особливо якщо терористів можна поділити на «соїх» та «чужих». Згідно з Ю.В. Самовичем «Особая опасность международного терроризма состоит в том, что по существу он составляет акт косвенной агрессии, который маскируется под независимые действия отдельных лиц или групп лиц» (Самович, 2012).

Внаслідок консолідації міжнародних сил зокрема Росії та США був ліквідований лідер ІДІЛ Абу Бакр аль-Багдаді. Вдалося визволити великі міста від терористів такі як Алеппо та Ер-Ракки, де була найбільша концентрація зброї та живої сили противника. Після чого терористична діяльність пішла на спад. Але терористична діяльність може перейти в іншу фазу після виводу американських військ в Афганістані та захопленням влади угрупованням Талібан.

Обговорення

Загалом автор не претендує на остаточне розкриття зазначеної теми, підкреслюючи, що кожен з розглянутих аспектів може бути предметом обговорення й подальшого ґрунтовного дослідження, з'ясування й уточнення окремих фактів. Поняття міжнародного тероризму є досить широким та має чіткі структурні підрозділи, що включає в себе джерела фінансування, мету, завдання, функції. Слід зауважити, що це питання потребує ширшого обговорення особливо у питанні фінансування міжнародного тероризму. Зокрема можна розглянути приклад Талібану. Особливу увагу варто приділити терористичним ватажкам та їх впливу на діяльність угруповань. Важливим чинником залишається питання ідеології тероризму. Тому в подальшому є можливість для науковців розширити проблематику міжнародного тероризму.

Висновки

Отже терористична діяльність – це цілеспрямована система насильницьких радикальних дій (вибухів, вбивств) для впливу на свідомість населення з метою залякування, впливу на офіційні органи влади з метою виконання відповідних умов. Тобто чіткої боротьби проти тероризму як фактора зла унеможливають геополітичні інтереси, а тероризм може стати фактором контролю в регіоні або приводом до вторгнення в державу.

Міжнародний тероризм є однією з найважливіших глобальних проблем людства через тотальний вплив на свідомість громадян на всіх континентах. Міжнародне співтовариство активно бореться з проявами тероризму та розширює антитерористичні заходи, але потрібна більш тісна консолідація та обмін досвідом. Така діяльність зумовлена широким спектром інструментарію терористів. Основною особливістю сучасної боротьби з тероризмом є кібербезпека та захист персональних даних.

Список джерел інформації:

- Декларация о мерах по ликвидации международного терроризма (1994, 9 грудня). Отримано 05.07.2021 за URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/terrdec1.shtml
- Ильясов, Ф.Н. (2007). Терроризм – от социальных оснований до поведения жертв. *Социологические исследования*, 6, 78-85.

- Барышников, Д.Н. (2006, 28 березня). Международный терроризм в условиях глобализации. Отримано 21.08.2021 за URL: <http://anthropology.ru/ru/person/baryshnikov-dn>
- Киссинджер, Г. (2018). Мировой порядок. (пер. В. Желнинов, А. Милюков) Москва: АСТ.
- ОБСЕ. Борьба с терроризмом (2017, 10 січня). Отримано 22.08.2021 за URL: <https://www.osce.org/ru/countering-terrorism>
- Самович, Ю.В. (2012). О понятии «международный терроризм». *Вестник Томского государственного университета*, 361, 120-123.

DOI: 10.47451/pol2021-09-002

EOI: 10.11244/pol2021-09-002

Oleh Samoilenko

Postgraduate Student
Department of Parliamentarism
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine
E-mail: samoilenko1996@ukr.net

Academic Advisor:

Inna Plotnitska

Professor, Candidate of Philological Sciences (PhD)
Department of Parliamentarism
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Kyiv, Ukraine
E-mail: plotnytska@ukr.net

Features of lobbyism development in Ukraine

Abstract:

The study briefly reviewed and summarized some of the most common scientific approaches to identifying the problem of lobbying in Ukraine. The main lobbying trends and problems are described. In particular, special attention was paid to the substantiation of legislative initiatives to legalize lobbying in Ukraine as a specific type of professional activity. The main preconditions to realize the idea of legislative consolidation of lobbying activity are defined. Certain obstacles to the possibility of synchronizing lobbying activities with the current anti-corruption legislation have also been substantiated. The main stages of the model of lobbying development in Ukraine are substantiated. Relevant conclusions have been made on the legal basis for solving the problem of legalization of lobbying, in particular, the emphasis is on the existence of several potential advantages of this process. One of the main advantages of legalizing lobbying in Ukraine may be the withdrawal from the shadow trade of significant amounts of funds, which are currently circulating in the relations system of illegal lobbying. Taxation of these funds can be an additional source of replenishment of the state budget. According to the research results, the author offers his vision for solving the problems of lobbying development in Ukraine. It is determined that the implementation of initiatives to legalize lobbying in Ukraine, on the one hand, will strengthen the right of businesses to defend their interests before public authorities, and on the other, will provide the latter with clear levers to legally assess lobbyists and their necessary regulation.

Keywords:

lobbying, institute, legalization, democracy.

Олег Самоїленко

Аспірант

Кафедра парламентаризму

Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

E-mail: samoilenko1996@ukr.net

Науковий керівник:

Інна Плотницька

Професор, к. філол. наук

Кафедра парламентаризму

Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Київ, Україна

E-mail: plotnytska@ukr.net

Особливості розвитку лобізму в Україні

Анотація:

У ході дослідження було коротко розглянуто та узагальнено деякі найбільш поширені наукові підходи до визначення проблеми розвитку лобізму в Україні. Охарактеризовано основні тенденції та проблеми здійснення лобістської діяльності. Зокрема, особливу увагу було приділено обґрунтуванню законодавчих ініціатив легалізації лобізму в Україні як специфічного виду професійної діяльності. Визначено основні передумови для реалізації ідеї законодавчого закріплення лобістської діяльності. Обґрунтовано також певні перешкоди щодо можливості синхронізації лобістської діяльності з чинним антикорупційним законодавством. Обґрунтовано основні етапи моделі розвитку лобістської діяльності в Україні. Зроблено відповідні висновки щодо правового підґрунтя вирішення проблеми легалізації лобізму, зокрема зроблено акцент на існуванні ряду потенційних переваг цього процесу. Однією з головних переваг легалізації лобізму в Україні може бути виведення з тіньового обороту значних сум коштів, які сьогодні циркулюють у системі відносин нелегальної лобістської діяльності. Оподаткування цих коштів може стати додатковим джерелом поповнення державного бюджету. За результатами дослідження автором запропоновано власне бачення на вирішення проблем розвитку лобізму в Україні. Визначено, що реалізація ініціатив щодо легалізації лобізму в Україні, з одного боку, дозволить закріпити право бізнесу на відстоювання своїх інтересів перед органами державної влади, а з іншого – надасть останнім відповідні чіткі важелі для правової оцінки дій лобістів та їх необхідного регулювання.

Ключові слова:

лобізм, інститут, легалізація, демократія.

Вступ

Постановка проблеми. Лобізм є одним з основоположних інститутів сучасних демократичних спільнот. Він дає можливість індивідам і групам активно захищати свої інтереси, впливаючи на процеси формування та реалізації державної політики. Лобістська діяльність стала професійною, набула розвинених організаційних форм, її масштаби суттєво зросли. Лобізм перетворився в повноцінний суспільний інститут і став одним з найважливіших елементів в системі соціально-політичної взаємодії демократичних суспільств, ефективно доповнюючи традиційні представницькі інститути демократії, сприяючи залученню в політичний процес різних соціальних інтересів. Це сприяє формуванню гармонійної і максимально збалансованої державної політики. В даний час лобізм виступає в якості одного з центральних інститутів демократичних політичних систем, яка отримала неформальне визначення «третьої палати парламенту» і «п'ятої гілки влади».

Актуальність досліджуваної теми доповнюється тим, що в сучасній Україні моделі лобізму мають дуже диференційований та хаотичний характер, що не дозволяє ефективно використовувати дане явище з метою прискорення соціально-економічного розвитку. Тому, досить важливим є вивчення можливостей запровадження європейської моделі лобістської діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень. В науковій літературі можна знайти ряд досліджень, що присвячені вивченню проблем розвитку лобізму, зокрема формування його моделей в Україні. Зокрема, варто відмітити праці таких авторів як О.М. Войнич (Войнич, 2017), І.Є. Ворчакова (Ворчакова, 2016), М.М. Газізов (Газізов, 2015), Н. Гнатенко (Гнатенко, 2016), С.П. Годний (Годний, 2018), Ю.А. Журба, О.А. Гончаренко (Журба, 2016), В.В. Мареніченко, М.О. Сичова (Мареніченко і Сичова, 2018), В. Матвієнко (Матвієнко, 2015), М.П. Рачинська (Рачинська, 2017), І.П. Черінько (Черінько, 2011), І.В. Яковюк (Шевченко, 2020), тощо. Однак, подальшого розвитку потребують питання щодо розробки комплексних підходів до удосконалення процесів імплементації зарубіжного досвіду лобістської діяльності в умовах соціально-економічного розвитку України.

Метою дослідження є обґрунтування особливостей розвитку лобізму України.

Виклад основного матеріалу

Формування різних моделей лобістської діяльності було започатковане ще у середньовіччі. Слово лобізм у своєму англomовному варіанті вперше було зафіксовано в писемній мові ще в 1553 році. На той час ним називали місця для прогулянок у монастирях. Через століття це слово змінило свій зміст і стало означати приміщення для прогулянок у Палаті громад Англії (Шевченко, 2020). Однак, лише на етапі становлення сучасного устрою соціально-політичної системи лобізм став однією з організаційних форм діяльності окремих груп зацікавлених осіб з метою захисту своїх інтересів в різних інститутах державної влади.

Як відзначають В.В. Мареніченко та М.О. Сичова, нині лобізм в Україні виступає специфічним явищем та механізмом, що характеризується просуванням інтересів визначених груп суспільства через вплив на органи законодавчої та виконавчої влади. При цьому безпосереднім об'єктом лобізму є органи державної влади (Мареніченко і Сичова, 2018).

В. Матвієнко висловлює думку про те, що лобізм нині в парадигмі розвитку соціально-політичної моделі в Україні співвідноситься з формуванням певних категоріальних та смислових ознак, які допомагають в значній мірі розкрити природу його виникнення. При цьому рівень використання лобізму залежить від рівня організованості влади реальної влади. Лобізм можна визначити як ознаку влади (Матвієнко, 2015).

Як відзначає І.Є. Ворчакова, специфікою розвитку лобізму в Україні є наявність певних елементів корпоративізму і клановості. Лобістська діяльність при цьому не регулюється законодавчо, а існує паралельно та передбачає поступове інтегрування з бюрократичною моделлю державного управління. Автор робить акцент на поступовому переході до моделі групового лобіювання інтересів визначених індивідів, здебільшого олігархів. Варто додати, що вітчизняна модель розвитку лобізму хоча і пов'язана з певними проявами корпоративізму, проте не має чіткої траєкторії свого розвитку і перебуває у постійній залежності від конфігурації наявної соціально-політичної моделі розвитку в українському суспільстві (Ворчакова, 2016).

На думку І. Чернінько, в Україні присутньою є модель локальної інтеграції лобізму та його інтеграція з системою місцевого та загальнодержавного керування. Автор робить акцент на особливостях нормотворчого процесу та ухваленні ряду нормативних актів у відповідності до чийось інтересів. При цьому для суспільства цей факт ніколи не афішується, проте досвідчені політичні та правові аналітики спроможні визначити такі моменти та

оголосити про це у відповідних медіа. Знову ж таки, автором наголошується на факті відсутності певної чіткої регламентації лобістської діяльності в Україні, що зумовлює її перебування «у тіні» (Шевченко, 2020).

Ю.А. Журба відзначає, що формування різних підходів до організації лобістської діяльності почався досить давно, проте, лише в процесі становлення системи соціально-економічних функцій в рамках політичних систем розвинутих країн лобізм перетворився в організаційну форму присутності виділених кіл зацікавлених осіб (стейкхолдерів) в різних інститутах державної влади задля підтримки їх інтересів. Нагальність проблематики лобізму окреслюється тим, що в сучасній політичній системі України відсутні певним чином структуровані підходи до формування моделі лобізму. Окремі прояви лобістської діяльності мають досить хаотичний характер, що зумовлено відсутністю вироблених механізмів лобізму (Журба, 2016).

С.П. Годний характеризує вітчизняну модель розвитку лобізму як об'єктивний процес формування політичної системи. Представники груп інтересів в Україні здійснюють свою активність неформально, що обумовлено відсутністю виражених законодавчих та інституційно-організаційних засад регулювання лобістської діяльності. Характер політичної культури в нашій державі поки що не досяг того рівня, який дозволяє перевести лобізм на прозорі та системні рейки у відповідності з правовими вимогами. До того ж розвиток лобізму в Україні характеризується певними іманентними характеристиками, що визначають досить активну взаємодію різних бізнес-груп з органами державної влади (Годний, 2018).

Підсумовуючи вищевикладене, варто відмітити, що в Україні сформувалась власна специфічна схема організації лобістської діяльності, яка органічно вписується в наявні суспільно-політичні та економіко-правові реалізації розвитку української держави. Дана схема постійно змінюється та є досить адаптивною до динаміки контексту середовища, яке оточує зацікавлених у лобістських послугах сторін.

Виходячи з наведених вище міркувань стосовно змістовних ознак лобізму в Україні, може визначити певну його модель, яка характерна для нашої держави (рис. 1.)

Рисунок 1. Основні етапи розвитку моделі лобізму в Україні (складено автором)

Виходячи з процесів розвитку лобізму в Україні, можна також звернути увагу на досить важливий факт його трансформації упродовж останніх десятиріч. Приміром, у період 2000-2013 рр. вплив різних бізнес-еліт на політичні та нормотворчі процеси в Україні характеризувався своєю відкритістю та незаангажованістю. Також у цей період практично була відсутньою система ідентифікації корупційної складової у діях лобістів. Будь-які активності з точки зору просування інтересів впливових груп розглядалися як легітимні та не переслідувалися законом.

У період з 2014 по 2021 роки відбулося багато змін, пов'язаних з реформування системи державного управління та імплементацією ряду антикорупційних норм. При цьому діяльність лобістів значно ускладнилася та наповнилася певними ризиками. Зокрема, одним з найбільших ризиків при здійсненні лобіювання інтересів в Україні є можливе інкримінування корупційної складової у таких діях. Проблемними аспектами ведення лобістської діяльності нині є відсутність будь-якого правового поля, яке б дозволило чітко розмежувати дії лобіста та корупційні злочини. Беручи до уваги усі останні зміни у сфері антикорупційної боротьби, можна з упевненістю стверджувати, що будь-які прояви лобізму можна вважати корупцією та притягнути до кримінальної відповідальності як осіб, що

здійснюють лобіювання, так і державних посадовців, які здійснюють комунікацію з ними.

Протягом 2016-2021 рр. в Україні робилися неодноразові спроби перевести лобістську діяльність у чітке правове поле, визначити прозорі “правила гри” та забезпечити таким чином достатній рівень легальності усіх учасників ринку лобістських послуг. Упродовж згаданого періоду у Верховній раді України було здійснено реєстрацію законопроектів №3059-1, №3059-2 та №3059-3. Основною метою наведених документів є легалізація лобізму, забезпечення необхідних для нього атрибутів, які б дозволяли розглядати лобістську діяльність як професійну. При цьому вплив на органи влади у наведеному контексті розглядається як виключно адвокатування певних комерційних інтересів перед органами державної влади (Шевченко, 2020).

Згадані вище проекти нормативних актів визначають відповідне коло відповідальності та рамок для здійснення діяльності організацій, що можуть лобіювати інтереси зацікавлених груп суспільства. Зокрема, у законопроектів №3059 наведено пропозицію з формування та запуску спеціального реєстру підприємств, які надають лобістські послуги. Додаткового мають бути внесені зміни у податкове законодавство щодо організації процесу звітування таких підприємств. Проектом закону №3059-1 визначається ряд обмежень на проведення лобістської діяльності для визначених категорій суб’єктів господарювання. Відмітною ознакою згаданих проектів нормативних документів є відсутність чіткої межі між ознаками лобіювання комерційних інтересів та діяльністю організацій з адвокатування інтересів суспільства. Наведений недолік було усунуто у законопроекті №3059-3.

На наш погляд, передумови для реалізації ідеї законодавчого закріплення лобістської діяльності дійсно існують, однак будь-які спроби зробити це вступають в досить виразну суперечність з чинним антикорупційним законодавством. Адже, проблема легалізації лобізму сьогодні здебільшого знаходиться у правовій площині (Яковюк, 2012).

Звісно, легалізуючи лобізм, не можна повністю виключити корупційну складові та певні ризики, пов’язані з можливими зловживаннями у цьому напрямку. Однак, все ж таки, чітка регламентація правових меж лобістської діяльності дасть значні позитивні результати, яке полягають передусім у чіткому окресленні основних ознак лобізму, дозволених законодавством меж лобіювання комерційних інтересів, захищений законом механізм здійснення взаєморозрахунків між отримувачами та надавачами лобістських послуг, тощо.

Вважаємо, що однією з головних переваг легалізації лобізму в Україні може бути виведення з тіньового обороту значних сум коштів, які сьогодні циркулюють у системі відносин нелегальної лобістської діяльності. Оподаткування цих коштів може стати додатковим джерелом поповнення державного бюджету. Іншою перевагою є встановлення транспарентних та чітких правил гри на ринку лобістських послуг, що є також передумовою формування певної конкуренції та удосконалення цих послуг у напрямку адаптації до соціально-економічних інтересів.

Так, на наш погляд, однією з головних відмінностей, що відрізняють лобізм від корупції, є рівень соціальної відповідальності, який приймають на себе лобісти та корупціонери. Лобізм передбачає діяльність, яка максимально вписується в правові рамки, має більш публічний (відкритий для суспільства та державної влади) та зрозумілий характер. Корупція ж передбачає максимальне приховування фактів такої діяльності та, відповідно, відсутність будь-якого рівня соціальної відповідальності перед громадянами та владою.

Попри численні позитивні ознаки легалізації лобізму, все таки можна зустріти багато критики у цьому напрямку. Крім того, для реалізації цього напрямку має бути наявною чітка політична воля у керівництві держави. У будь-якому випадку, судячи з реакції відповідних суспільних кіл на спроби переведення лобістської діяльності у прозоре правове поле, наше суспільство ще не дозріло до такого кроку і для формування наведеного питання необхідна більш конструктивна підготовка. На наш погляд, основні кроки для вирішення проблеми легалізації лобістської діяльності в Україні є достатньо очевидними та можуть бути представлені на рис. 2.

Наведені вище напрямки дозволять реалізувати, з одного боку, право бізнесу на відстоювання свої інтересів перед органами державної влади, а з іншого – надати останнім відповідні чіткі важелі для правової оцінки дій лобістів та їх необхідного регулювання.

Рисунок 2. Кроки для легалізації лобістської діяльності в Україні
(складено автором)

Обговорення

В межах дослідження проблеми щодо запровадження інститутів лобізму, формування гармонійної і збалансованої державної політики та запровадження європейської моделі лобістської діяльності в Україні, необхідно продовжити обговорення таких питань:

- Як забезпечити прозорість регулювання лобістської діяльності та захист від можливих зловживань нормотворцями парламенту?
- Як ідентифікувати корупційну складову у діях лобіста?
- Чи залучати громадські організації до обговорення проєкту Закону?
- Чи створювати окремий державний орган, для контролю за діяльністю лобістів?

Обговорення цих питань дозволить створити ефективний та прозорий механізм регулювання лобістської діяльності, та прискорити соціально-економічний розвиток України в цілому.

Висновки

Отже, підсумовуючи вищевикладений матеріал, можна стверджувати, що проблема регулювання лобізму в Україні є досить зрілою та потребує свого вирішення. Специфікою розвитку вітчизняної моделі лобізму є абсолютна відсутність його легальності та значні корупційні ризики, що виникають у всіх

сторін ринку лобістських послуг. Попри значні труднощі у питаннях легалізації лобізму, все ж таки вже було зроблено перші спроби до формування відповідного правового поля. Умови для легалізації лобістської діяльності є очевидними, однак потребують відповідної політичної волі та більш ретельної підготовки заходів з удосконалення вітчизняного законодавства у наведеному напрямку.

Основними напрямками для імплементації європейської моделі лобістської діяльності в Україні можна визначити такі: публікація списків усіх зустрічей як представників влади, так і представників підприємств, корпорацій, оприлюднення документації у процесі прийняття рішень, які стосуються представництва інтересів; спрощена реєстрація для лобістів, які представляють виключно інтереси громадських організацій, розробка інформаційної бази щодо запропонованих лобістських проєктів.

Список джерел інформації:

- Войнич, О.М. (2017). Комунікації інститутів ЄС з лобі-групами і громадянським суспільством. *Міжнародні відносини*, 17. Україна, Київ.
- Ворчакова, І.Є. (2016). Проблеми та перспективи розвитку лобізму як політичного інституту в Україні. *Політикус*, 1, 88-91. Україна, Одеса.
- Газізов, М.М. (2015). Європейський досвід лобістської діяльності: уроки для України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*, 4, 57-62. Україна, Київ.
- Гнатенко, Н. (2016). Інституціоналізація лобізму в Україні: історія та сучасність. *Гілея: науковий вісник*, 115 (12), 434-439. Україна, Київ.
- Годний, С.П. (2018). Лобізм: кейс-підходи до сучасного розуміння. *Гілея: науковий вісник*, 135 (8), 309-313. Україна, Київ.
- Журба, Ю.А. (2016). Лобізм: загальнотеоретичний аналіз lobbying: general theoretical analysis. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 3, 11-16. Україна, Дніпро.
- Мареніченко, В.В., Сичова, М.О. (2018). Механізми лобізму в системі державного управління. *Публічне управління та митне адміністрування*, 1 (18), 88-92. Україна, Дніпро.
- Матвієнко, В. (2015). Інституціоналізація лобістської діяльності в країнах-членах ЄС на прикладі Австрії, Великої Британії, Німеччини, Франції та Данії. *Міжнародні відносини*, 1, 11-15. Україна, Київ.

- Рачинська, М.П. (2017). Концепції теоретичної ідентифікації лобізму в сучасній західноєвропейській науці. *Вісник НАДУ при Президентові України (Серія "Державне управління")*, 1, 43-48. Україна, Київ.
- Черінько, І.П. (2011). Розвиток лобізму в Україні як перспективний шлях модернізації громадянського суспільства та розвитку неурядових організацій. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*, 4, 375-385. Україна, Київ.
- Шевченко, Т. (2020, 14 травня). Закон про лобізм Україні не потрібен. *Центр демократії та верховенства права*. Отримано 14.07.2021 за URL: <https://cedem.org.ua/news/zakon-pro-lobizm-ne-potriben/>
- Яковюк, І.В. (2012). Лоббизм и его влияние на функционирование институционального механизма Европейского Союза. *Управление мегаполисом: науч.-теорет. и аналит. журнал*, 6 (30), 50-56. Росія, Москва.

References:

- Voynich, O.M. (2017). EU institutions communication with lobby groups and civil society. *International Relations*, 17. Ukraine: Kyiv.
- Vorchakova, IE (2016). Problems and prospects of lobbying development as a political institution in Ukraine. *Politicus*, 1, 88-91. Ukraine: Odessa.
- Gazizov, MM (2015). European experience of lobbying: lessons for Ukraine. Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine. Series: *Public Administration*, 4, 57-62. Ukraine: Kyiv.
- Gnatenko, N. (2016). Institutionalization of lobbying in Ukraine: history and modernity. *Gilea: Scientific Bulletin*, 115 (12), 434-439. Ukraine: Kyiv.
- Godny, SP (2018). Lobbying: case studies of modern understanding. *Gilea: Scientific Bulletin*, 135 (8), 309-313. Ukraine: Kyiv.
- Zhurba, Yu.A. (2016). Lobbying: general theoretical analysis. *Actual Problems of Domestic Jurisprudence*, 3, 11-16. Ukraine: Dnipro.
- Marenichenko, VV, Sychova, MO (2018). Mechanisms of lobbying in the system of public administration. *Public Administration and Customs Administration*, 1 (18), 88-92. Ukraine: Dnipro.
- Matvienko, V. (2015). Institutionalization of lobbying in EU member states on the example of Austria, Great Britain, Germany, France and Denmark. *International Relations*, 1, 11-15. Ukraine: Kyiv.
- Rachynska, MP (2017). Concepts of theoretical identification of lobbying in modern Western European science. *NAPA Bulletin under the President of Ukraine (Public Administration Series)*, 1, 43-48. Ukraine: Kyiv.

- Cherinko, IP (2011). Development of lobbying in Ukraine as a promising way to modernize civil society and develop non-governmental organizations. *Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies*. IF Kuras NAS of Ukraine, 4, 375-385. Ukraine: Kyiv.
- Shevchenko, T. (2020). Ukraine does not need a law on lobbying. *Center for Democracy and Law Rule*. Retrieved May 14, 2021 from URL: <https://cedem.org.ua/news/zakon-pro-lobizm-ne-potriben/>
- Yakovyuk, I.V. (2012). Lobbying and its influence on the functioning of the institutional mechanism of the European Union. *Management of a metropolis: scientific-theoretical. and analyte. magazine*, 6 (30), 50-56. Russia: Moscow.

European Scientific e-Journal

EU, Czech Republic, Hlučín-Bobrovníky

Publisher
Anisiia Tomanek OSVČ

Right to conduct publication activities
IČO: 06463371

Date of Issue
October 30, 2021

European Scientific e-Journal

ISSN: 2695-0243

ISSUE 7 (13)

EU, Czech Republic, Ostrava-Hlučín

ISBN: 978-80-908353-1-3

DOI: 10.47451/col-07-2021-013